

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SKIVEBOGEN 2014

Historisk Årbog for Skive og Omegn
Bind 105

Skivebogen 2014

SKIVEBOGEN

**Historisk Årbog for Skive
og Omegn**

**105. bind
2014**

SKIVEBOGEN

Udgivet af Historisk Samfund for Skive og Omegn

Redaktør: Rud Kjems

Grafisk produktion: Skive Offset, Oddense

Skrift: Times

DISTRIBUTION

Skive Byarkiv, Asylgade 5, 7800 Skive. Tlf. 97 52 81 22.

E-mail: Byhistorisk_arkiv@Skive.dk

MEDLEMSKAB

Kontingentet for 2014-15 er 75 kr. (indbefattet Skivebogen) + porto for udsendelse af Skivebogen. Medlemskab kan tegnes ved henvendelse til et bestyrelsesmedlem eller Skive Byarkiv.

ÆLDRE ÅRGANGE AF SKIVEBOGEN kan købes ved henvendelse til Skive Byarkiv. Pris: 75 kr. + porto, 1999 dog 120 kr. + porto. Pt. er flg. årgange på lager: 1930-1931, 1933-1934, 1937-1946, 1951, 1954, 1956, 1971-1974, 1976, 1978-1987, 1991-1997, 1999-2007, 2010-2013.

HISTORISK SAMFUNDS BESTYRELSE:

Viceskoleinspektør Poul Tolstrup, Jens Laursensvej 10,
7800 Skive tlf. 97 52 29 40 (formand)

Statsaut. ejendomsmægler Per Toft Mouritsen, Roslev (kasserer)

Arkitekt Jens Eskildsen, Skive

Sognepræst Henrik Forman

Sekretær Bodil Hansen, Lund

Overlærer Rud Kjems, Balling

Godsejer Birger Schütte, Eskjær

ISBN 978-87-87346-24-5

Forsiden:

Flyndersø Mølle.

Læs Svend Jørgensens artikel om den gamle møllegård, side 5-26.

Bagsiden:

»Drengen skal første Gang i Skole, men det regner forfærdeligt«.

Akvarel 1851 af Christen Dalsgaard fra egnen ved Krabbesholm.

Tak til Museet for Varde By og Omegn for tilladelsen til at bringe akvarellen.

Læs Poul Tolstrups artikel om 1814-skoleloven, side 97-105.

Flyndersø Møllegård

Af Svend Jørgensen

Følgende beretning er udsprunget af forfatterens skrøbelige hukommelse og som det huskes efter mange år; stedvis dog støttet af gamle regnskabsnotater, dagbøger, arkivalier og slægtnings mundtlige overleveringer.

Det har ikke været muligt, ej heller hensigten, at give en fuldstændig korrekt gengivelse af bestemte begivenheder.

Til forståelse af teksten skal endvidere oplyses, at »landevejen« er den grusvej som stadig går forbi stuehuset, hvor der nu er udstillings- og museumsbygning. »Landevejen« var fra gammel tid hovedforbindelsesvej mellem Skive og Holstebro via Sevel. Herningvejen har fra 1966 overtaget trafikken.

I daglig tale gik den tidligere møllegård under betegnelsen: »Møllen« eller »Møllegården« og manden på gården kaldte man: »Mølleren« eller »Marinus i Møllen«.

Flyndersø Møllegård engang i 1920'erne.

Indledende bemærkninger

Flyndersø har gennem historien været skueplads for begivenheder, som har haft menneskers bevågenhed. Vand er en livsbetingelse, og søen har vand i rigelige mængder. Som drivkraft, tidligere tiders energikilde og dog besværlig; skønhed og trussel i et og samme element.

Gennem tiderne er Flyndersø og dens omgivelser blevet udnyttet og udfordret af mennesker på egnen, ja selv fra fjernere dele af landet har man fundet interesse for området og udfordret søens urkræfter. Mange har sat sig spor i historien om søen og egnen. Herom er allerede meget skrevet og fortalt; alt om de dramatiske begivenheder ved forsøget på at udtørre søen, møllegårdens storhedstid som stampeværk og kornmølle. Historier om dette tidligere trafikale og økonomiske knudepunkt og beretninger om søens skønhed og lunefulde grusomhed med drukning og død.

Pastor Chr. Bruun med 22 konfirmander fra Estvad og Rønbjerg i foråret 1909. Andrea er forrest, nr. 2 fra venstre. Oprindelig var holdet på 23, men én druknede!

Følgende beretning er brudstykker af Møllegårdens og dens menneskers historie fra ca. år 1900 til 1965, hvor tidligere tiders voldsomme begivenheder langsomt afløstes af nutidens museumsagtige tilstand.

Andrea og Marinus

I Chr. Bruuns erindringer, fra tiden som sognepræst i Estvad, fortælles, helt bibelsk, med »Genesarethsøen i Jødeland« som sammenligning, om den smukke natur omkring søen. Det smukke formørkes dog af beretningen om en drukneulykke en vinterdag på søen, hvor en dreng fra Chr. Bruuns konfirmandhold omkommer.

På en spinkel måde er det følgende en tidsmæssig fortsættelse af præstens beretning om landet og menneskene i Estvad og Rønbjerg sogne: På samme konfirmandhold, i vinteren 1908-1909, gik nemlig også en pige, Andrea, fra Estvad. Hun skulle senere blive kone på Møllegården. Andrea kendte vejen fra hjemmet i Est-

vad gennem bakkerne til mølledæmningen, langs søen, forbi Møllegården til skolen lige syd for Møllegården. Gennem hele sin skoletid havde hun gået den tur og haft tid til at drømme, drømme om måske en dag at blive kone på en gård, ligesom sin egen mor. Måske har Møllegården været hendes drømmes mål?

På samme tid var en ung mand, som nogle år tidligere ligeledes var konfirmeret af Chr. Bruun, sandsynligvis i gang med sin militære uddannelse. Han fortalte senere i sit liv, at det var på den tid, hvor der var rigtige soldater til!

Han var vokset op hos sine bedsteforældre i den nordligste del af sognet, som ligger op til jernbanen fra Skive mod Struer. Bedstefaderen døde, da drengen var 4 år, så det var bedstemoderen, hans gammelmor, som var det faste holdepunkt under hans opvækst. Skolegangen foregik i sognets nordre skole, og Marinus, som han hed, var en opvakt elev som hurtigt kom efter regne- og

læsekunsten. Hvis ikke han var kommet fra så fattige kår, som tilfældet var, så havde han nok fået en længere skoleuddannelse. Nu blev det til pladser ved forskellige gårdmænd på egnen og indkaldelse til militærtjeneste.

Fra barndomshjemmet var der ikke langt, tværs over jernbanen, til gårdene i Lund, og Marinus er sikkert kommet hos »Kræn« Jacobsen i Lund fra sin tidligste barndom. Det var ikke noget dårligt sted at komme, for gårdmanden var venlig og rar, og Marinus fik selvfølgelig, som 13-årig, en tjenestepuds her, en plads han beholdt i 10 år. Gården var stor. Man havde flere tjenestefolk. Der var mulighed for at mødes med andre unge. Blandt disse var en ung mand fra Estvad by ved navn Peder Munk. Han var jævnaldrende med Marinus, og de to blev venner, et venskab som varede hele livet. Peder Munks yngre søster, Andrea, fik også plads hos »Kræn« Jacobsen i Lund, og der skete det, som undertiden sker mellem unge mennesker; der knyttes lidt mere end venskab mellem Andrea og Marinus.

Tidsmæssigt er vi nu i nærheden af 1. verdenskrig, og vennen Peder Munk har i 1912 besluttet at rejse til Argentina sammen med sin broder Frands.

Det har sikkert fristet Marinus at tage med vennen til Argentina, men Marinus var forsigtig og sparede op, vovede ikke satsningen i det ukendte land. I stedet stiftede han og Andrea familie. Arbejdet på landet blev skiftet ud med arbejde på en tagpapfabrik i Skive. Der blev købt hus og sparet op, hvilket kan ses af hans regnskabsbog fra perioden. Her kan man også se, at økonomien rakte til at hjælpe familie og venner med lån, når der var behov for det.

Fra by til land

Efter ca. 10 år på tagpapfabrikken, med arbejde i røg og asfaldampe, kunne lungerne ikke klare dette arbejde længere. Et liv på landet, i den friske luft, måtte findes, og da forpagtningen af Møllegården ved Flyndersø havde været ledig i et års tid, blev det stedet, hvor Marinus

»Rigtige soldater«. Uvist om billedet er fra rekruttiden i Viborg eller indkaldelsen til sikringsstyrken under 1. verdenskrig. Marinus er nr. 2 fra højre, forreste række.

*Fra tiden på tagpapfabrikken.
Marinus ses yderst til højre.*

og Andrea i slutningen af 1927 valgte at fortsætte deres virke.

For de 4 børn som familien nu havde, var stedet ideelt, for skolevejen var kort. Skolen lå kun et par hundrede meter fra gården.

Valget var måske mindre heldigt, hvis man så på landbrugets lønsomhed, hvilket kunne ses af den hyppige udskiftning af forpagtere på gården i de forudgående år. Noget kunne tyde på, at landbrugsdriften på det store areal, som hørte til gården, alene krævede en masse arbejde uden at give det nødvendige afkast til forpagtningsafgift m.v. og en families forsørgelse.

Gården var, bortset fra bygningerne, uden nogen former for driftsmidler, hvilket var et vilkår i forpagtningskontrakten. Derfor noterer Marinus da også i sit regnskab: »Anskaffelse af hegn og pæle, slåmaskine, renseplov og hakkelsemaskine, foruden læssegrebe og brædder til en vognkasse«. Hos smed Andersen, Rønbjerg,

købtes en ny vogn med hammel. Karetmager Sørensen, Frederiksgade i Skive, leverede en vogn med hammel, ja selv en kakkellovn må anskaffes. Af besætning har der formentlig været 4 får, som Marinus købte af den tidligere forpagter.

Dagligdagen

Med erfaringerne fra arbejdet på andre gårde må Marinus og Andrea have haft en ide om, hvordan driften af ejendommen skulle blive. Man kan se, at Marinus har gjort forberedelser ved afskrift af flere artikler om brug af gødning og egenskaber ved forskellige afgrøder.

I den første tid er indtægterne bl.a. kommet fra udlejning af græsarealer. Der er notater med navne på adskillige gårdmænd på egnen med angivelse af antal kreaturer og betalingen for forskellige græsningsperioder.

Da der ikke er noget, som tyder på anden besætning end de 4 får, som blev købt af den tidligere forpagter,

Fra starten på Flyndersø Møllegård. Bagest fra venstre: Tjenestekarl Roland Sloth, Andrea, Marinus og tjenestepige Sigrød Munk. Forrest børnene Emma, Rikard, den lille Bodil og Stinne.

har han måttet oparbejde en passende besætning af malkekøer og grise. Der er ikke regnskab, som viser, hvordan det er sket. Regnskabet skifter karakter og drejer sig nu om dyrenes regnskab med løbning og kælvning m.v., men heraf kan man dog se, at der efterhånden er 4-5 køer og et par grisesøer. Det er givetvis den besætning, som kunne fødes på de ca. 200 tdr. land, som hørte til gården. Umiddelbart et imponerende areal, som dog mest bestod af lyngklædte bakker og hedearealer på søens sydside og lave, delvis sivbevoksede, engdrag øst for gården, hvor afløbene fra søen tidligere havde udvasket al næring af sandet. For at udnytte arealerne langs søens sydside var et ca. 2 km langt og stedvis 200 m

bredt areal indhegnet, og her kunne køerne, om sommeren, søge føde i dagtimerne. Ved aftenstide, når der skulle malkes, kunne man være heldig, at køerne selv fandt hjem til gården. Hvis ikke, måtte man i uheldigste fald, hente dem i den fjerneste krog af indhegningen. For at undgå dette om morgenen, var der indrettet en overskuelig indhegning mellem gården og Koholm Å, hvor køerne kunne græsse om natten og om morgenen drives ind i en mindre indhegning tæt ved gården, hvor man så kunne malke køerne, inden de på ny blev lukket ud på det store areal langs søen for resten af dagen.

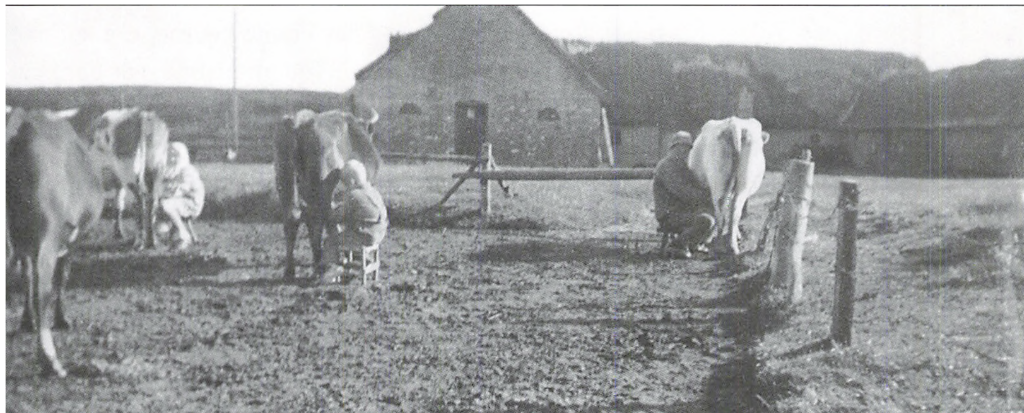
Efter morgenmalkningen var det tid til levering af mælken på Rønbjerg Mejeri. Med den lette fjedervogn og en god hest kunne man selv køre til mejeriet med mælken; der var ingen grund til at betale andre for det, man selv kunne gøre. Når vejen alligevel skulle køres, kunne man også tilbyde at tage naboens mælk med, og regnskabet indeholder da også notater om »kørepeng fra Rønbjerg mejeri«.

Det vil nok undre det erfarne øje, at et beskedent landbrug havde en hest som den på fotografiet på næste side, men der var i al den tid, hvor heste var trækraften i landbruget, disse store jyske eller belgiske arbejdsheste på gården. Hvert år er der kommet et nyt føl. Afkom af disse store, rolige og stærke arbejdsheste kunne nok give en skilling på indtægtsiden, når de blev solgt.

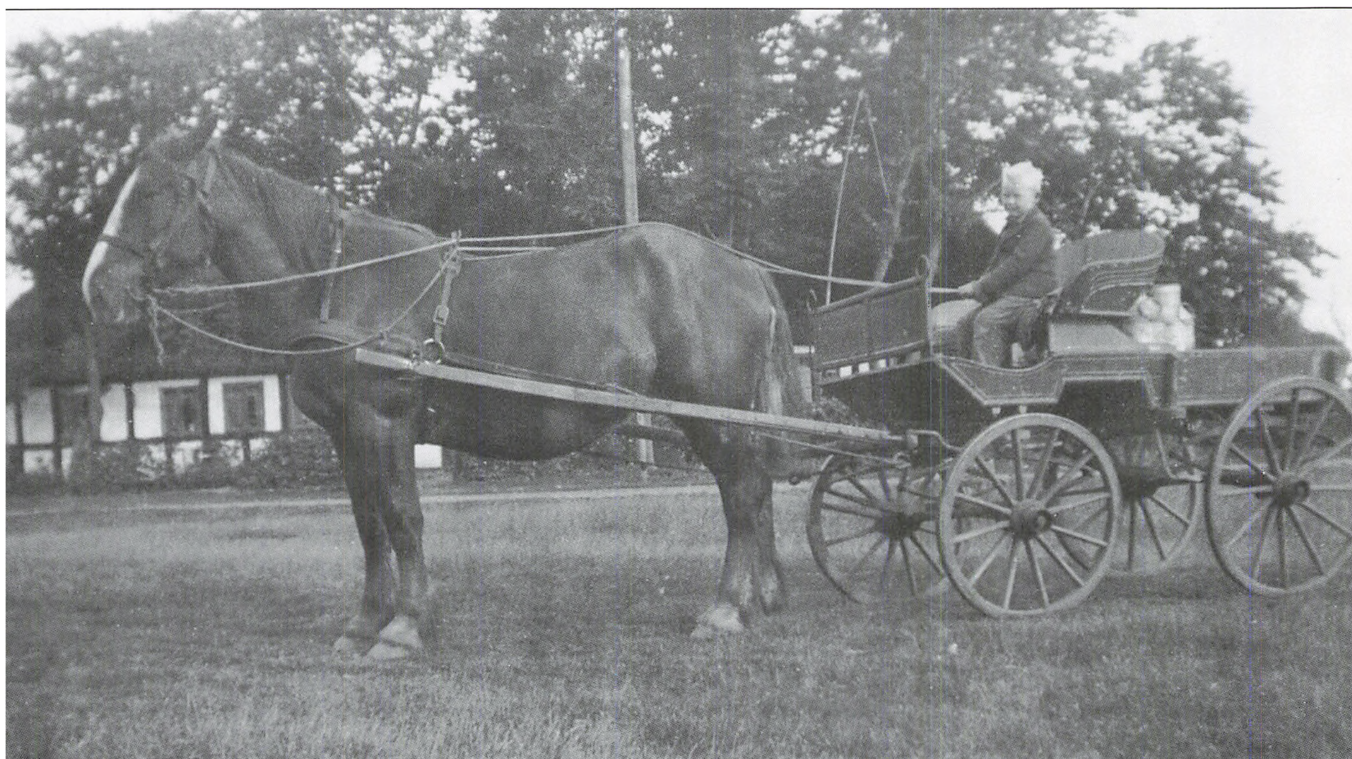
Hvordan Marinus er startet med de store heste, er et åbent spørgsmål, men et muligt svar på spørgsmålet kan måske findes hos Andreas familie. Hun havde to fastre, som begge var gift med gårdmænd på den gode jord i Kisum, og hos disse gårdmænd havde man ikke de små hesteracer. Hvis man nu skulle hjælpe Andrea og Marinus i gang, et landbrug kunne jo ikke drives uden heste, så var et stort føl, eller en hest, til favorabel pris, noget, som man kunne forstå!

Hvor heste er, kommer heste til, eller også har man,

Morgenmalkning i den lille indhegning, hvor møllestrømmen tidligere løb. Omkring 1935.

Hjemme efter turen til mejeriet. For det barn, som fik lov at være med på turen, var det topmålet af lykke. At sidde bag den store hest, mærke varmen og duften fra det store dyr, som ubesværet trak vognen, først ad den grusede landevej til sandflugtsbakkerne, hvor man drejede ind og næsten lydløst bevægede sig gennem det fine sand, hvor selv hestens hovslag var uhørlige. Tilbage var kun seletøjets og vognfjedrenes svage knirken. Snart igen på grusvejen og kort efter byen og mejeriet. Mælken vejes ind og – der var vist også noget i spandene, som blev læsset på vognen igen, men det vigtigste var dog – isen. Isvaften som på mystisk vis dukkede op under hjemturen.

Rikard med et af gårdens føl. På billedet staldlængen i venstre side med et glimt af stuehuset mellem stalden og det store føl. I billedets højre side ses den gamle bygning, som tidligere havde rummet møl-leri og stampeværk. Huset var forfaldent, men så længe det endnu stod, blev det brugt til familiens fjerkræhold, høns, kalkuner og gæs. Huset er for længst borte, men den sandede jords tilførsel af fjerkræ-gødning kan endnu spores ved de planter, som gror her. Brændenæl-der har stadig gode vilkår på stedet, men også en lille undseelig plante har fundet fæste her. Om foråret kan man finde anemoner på stedet, hvilket næppe er et naturligt voksested for denne plante. Den må være blevet flyttet af mennesker, og det er nok Andrea som har taget den med fra sin morbrors ejendom i skovbrynet ved Rydhave Slot.

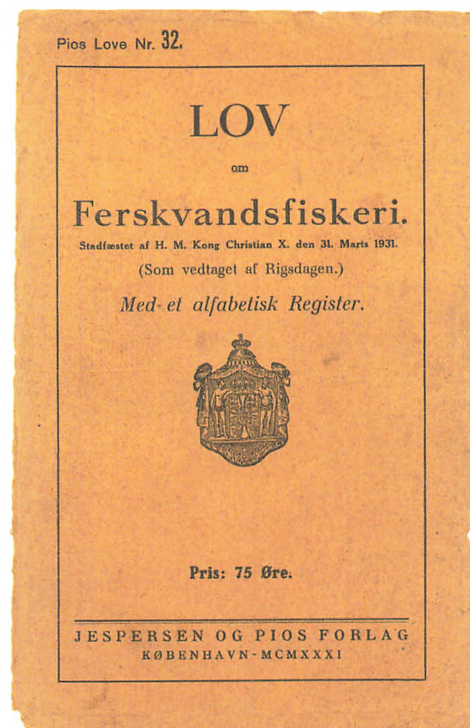
som forbipasserende på landevejen, bemærket de velplejede heste og antaget, at det ville være et godt sted at have sin hest i pension. Hvis man selv boede i byen og lejlighedsvis ville ride en tur på de store hedestræknin-ger ved søen, var stedet ideelt. Så i mange år havde forskellige forretningsmænd, med rideheste, deres heste

opstaldet med pasning på Møllegården. De har jo nok stukket Marinus en skilling for arbejdet med at passe hesten.

Hvad den traditionelle landbrugsdrift ikke kunne give, måtte man skaffe på anden vis.

I åen stod en kiste

Det var en ålekiste, som hørte til gården. En gammel, kongelig privilegeret rettighed, som gav mulighed for fuldstændig afspærring af fiskepassagen gennem Koholm Å. Afspærringen var dog begrænset til bestem-

Kun forsiden var tilbage. Efter mange års læsning og opbevaring i lommerne eller tegnebogen var bladene løse og forsvandt efterhånd- en. I den aktive tid havde Marinus altid denne lille bog på sig. Hvis nogen skulle betvivle hans ord, kunne han hurtigt vise reglerne sort på hvidt!

te tider på døgnet, så Marinus måtte sætte sig ind i reglerne. Han skulle ikke tages i lovovertrædelser.

Flere gange i døgnet måtte han således begive sig den lille halve kilometer fra gården til ålekisten for at sætte og fjerne ristene, hvis fiskeriet skulle svare sig. Det blev en fast rutine i hans dagligdag.

Som navnet antyder, er huset i åen, med tilhørende riste og hyttfæde m.v., beregnet til ålefiskeri. Når ålene i søen har spist sig store og fede og er klar til den sidste rejse mod deres ynglested, holder de op med at spise, og skindet skifter farve, fra gullige nuancer til sort.

I sensommer- og efterårsnætterne, når månen er ny og natten derfor helt mørk, lader disse blanke ål sig glide med åens strømmende vand mod havet. Da ålekisten afspærre passagen for ålene, ender deres rejse i stedet i hyttfædet.

På sådanne mørke, gerne blæsende og overskyede efterårsnætter, kunne der fanges betydelige mængder ål. I disse nætter blev der holdt vagt i ålekisten. Dels for at

holde ristene fri for grøde og græs, som kunne stoppe så meget for vandet, at det skyllede hul i åbrinken ved siden af ristene. Dels for at hindre tyveri af de ål, som var fanget i ålekisten.

På en god nat, hvor ålene gled støt ind i ålekisten, kunne det ske, at strømmen af ål pludselig stoppede. Så måtte man, i mørket, ud langs åløbet foran ålekisten og med lange stager og bådshager fjerne og tømme de ruser, som kunne være sat foran ålekisten. Fiskeretten tilhørte ålekisten, og den ret måtte man håndhæve.

Når lyset om morgenen brød frem, holdt ålene op med at komme, og man skulle nu i gang med at veje og komme nattens fangst i kasser, så man tidligt om morgenen kunne levere de levende ål til en af egnens fiskeeksportører.

Faldt man for fristelsen til at gå hjem for at hvile sig lidt, så risikerede man, at ålekisten senere på dagen var brudt op og ålene væk. Måske en tidligere ruse-ejer mente sig berettiget til ålene? Det var let, fra et skjul i

Ålekisten i Koholm Å.

Et par gange om dagen, året rundt, blev hestene trukket til søen. Her mødtes hestenes bløde muler af søens klare, bløde vand.

bakkerne mod Estvad, at holde øje med bevægelserne omkring ålekisten og se, hvis den blev forladt.

Uden for ålesæsonen kunne der fanges enkelte »strøjfere«, ål som tilfældigt passerede gennem åen, når ristene var sat, men også andre fisk som skalle, aborre, brasen og gedde havnede i hyttfadene. Ålene var penge værd og skulle sælges, medens de andre fisk var et velkomment bidrag til familiens husholdning.

Bygningerne

Gårdens trelængede avlsbygninger bestod af en stor ladebygning med sidefløj i hver ende.

Laden var solid, med kraftig tømmerkonstruktion. Sandsynligvis fra stedets storhedstid som vandmølle. Her var god plads til afgrøderne fra de ca. 20 - 30 tønder land, som var dyrkbare. Fløjen mod vest, nærmest landevejen, indeholdt hestestald, fårefolde og helt op mod vejen en vognport. Hele, eller dele af, denne bygning har muligvis også eksisteret, da der var mølleri på stedet.

I den østlige fløj var kostald og svinestald. Denne bygning var af ringe kvalitet, med spinkle rundstokke som loft og spær. Væggene af halvstens murværk. Denne bygningsdel er sikkert opført, da man, efter vandmøllens nedlæggelse og det mislykkede udtørningsprojekt med søen, skulle forsøge at få gården til at ligne en landbrugsejendom.

Gårdspladsen, med mødding, og gulvene i sidefløjene var belagt med piksten, ladens »køring« var lerstampet. Alle bygninger var tækket med strå.

I kostalden var indrettet »moderne« vandingsanlæg bestående af en brønd med gårdpumpe. Desværre var vandet mosebrunt. Kreaturerne drak det nødtvungent; hestene blev det aldrig budt, de blev trukket til søen for at vandes.

Stuehuset lå, og ligger, på den modsatte side af landevejen og tæt ved søen. Et langt hus med tre skorstene, små vinduer og mange rum. Bindingsværk med stråtag. En langsgående væg delte huset, med et smalt afsnit ud mod søen. Fra nord var her spisekammer, køkken, bryg-

gers med indgang og et par små værelser længst mod syd. I den anden side, mod landevejen, var soveværelse, dagligstue med en dør til køkkenet, gang med indgang fra vejen og trappe til loftet, dernæst den »pæne« stue og yderligere et par værelser ved husets gavl mod syd.

Ud over brændekomfuret i køkkenet, gruekedel og bageovn i bryggerset, kunne huset opvarmes af kakkellovne i de to stuer og en lille ovn i det midterste gavlværelse. Normalt var kun dagligstuen opvarmet om vinteren. Der blev fyret med tørv, som ikke kunne holde ild natten over. Om morgenen var stuen lige så kold som resten af huset.

I bryggerset var, som i stalden, en brønd med pumpe, men også her var der tale om det brune og ubrugelige mosevand. Til husholdningen, vask, m.v. måtte man derfor hente vand i søen.

Ovnen i bryggerset var af den helt gamle slags. Et ildsted, som først varmede bund og sider i ovnen op, hvorefter gløderne blev skrabet til side og brødet bagt af den varme, som var i ovnens murværk. Det er uvist, om den

gamle ovn er blevet brugt til bagning i den tid, hvor Andrea og Marinus var i Møllen, men det fortælles, at man røgede fisk i Møllen, og det er vel muligt, at ovnen kunne bruges dertil.

Om det var ved en sådan lejlighed, at der udbrød brand i skorstenen, vides ej heller med sikkerhed, blot, at skorstensbranden brød ud og sendte byger af ild og gnister over det tørre stråtag. En stige eller to måtte riges til for at nå til skorstenen, og nærmeste nabo, lærer Larsen, måtte hidkaldes for at hjælpe. Først da læreren, med en spand vand, nåede op til skorstenspipen, fik man den farlige situation under kontrol.

Forpagtningskontrakten

Som forpagter var man underlagt vilkårene i en, fra forpagterens side, uopsigelig 8-årig forpagtningskontrakt. Vilkaere omfattede foruden betalingen af en afgift til ejeren også vedligeholdelse og reparation af de gamle bygninger, foruden betaling af alle forsikringer, ejendomsskatter og afgifter. Ingen af gårdens afgrøder eller

*Tørvene til vinteren måtte bjer-
ges i den tørre tid om somme-
ren.*

Inspektionsbesøg på Møllen. I højre side står Marinus og Andrea bagved to af deres døtre. I midten, godsejeren, flankeret af familie og ansatte.

gødning måtte bortsælges, men skulle forbruges på stedet. Dog måtte halvdelen af kartoffelhøsten sælges. Kontrakten var udfærdiget og tinglyst som pantebrev, hvor forpagteren gav ejeren 1. prioritets pant i alle sine ejendele, samt gårdens afgrøder, gødning, besætning og redskaber, som forpagteren var forpligtet til at anskaffe og opretholde for egen regning. En kontrakt som på mange måder minder om tidligere tiders kontrakter mellem herremænd og fæstebønder.

Selv om afgiften blev betalt rettidigt og meget arbejde lagt i vedligeholdelsen af bygningerne, så blev der jævnligt aflagt tilsynsbesøg af godsejer de Neergaard med familie.

Om der var et reelt behov for at påpege mangler ved kontraktens overholdelse eller det var de stegte ål, som blev serveret ved besøgene, der var den væsentligste årsag til besøgene, er vanskelig at vide.

Men stegte ål blev serveret, spist med fingrene, som man gjorde. At der var standsforskel mellem godsejeren og Marinus og hans familie var åbenbart synligt og sås bl.a. ved, at godsejerens kvindelige følge bar hvide handsker. Også under måltidet beholdt man disse handsker på, hvilket husets døtre nok har fundet noget besynderligt: »*At tænk sig; de fine damer spiste ålene med VANTER på*«.

Skolegang

Marinus havde selv haft en god skolegang. Han havde været glad for at komme i skole, skønt han havde nogen vej at gå. Nu havde han skaffet sine egne børn en skole som umiddelbar og nærmeste nabo, og det har sikkert behaget ham, at hans børn ikke var blandt de langsomste til at lære. Hvis der kunne skaffes udvej herfor, skulle de gerne have en længere skolegang, end han selv havde

Skolebillede fra Estvad Søndre Skole 1932. På billedet ses Lærer Larsen og hustru med skolens elever, hvor iblandt er de tre døtre fra Møllegården.

fået, og det skete da også, at den ældste af pigerne kom i realskolen i Vinderup og fik eksamen.

Skolens nærhed var på anden vis en fordel for Marinus. Læreren købte sin families daglige mælk hos Marinus, og når læreren alligevel gik vejen, så kunne man jo holde avisen sammen med ham og dele udgiften. Med mellemrum kunne han også medbringe et par biblioteks-bøger og bytte dem med de tidligere lånte. Man behøvede ikke ofre penge på bøger, når man nu kunne skaffe sig viden, supplere sin egen korte skoletid, ved at låne på biblioteket. Selv ejede Marinus kun få bøger, almanakker og Politikens: »Hvem, Hvad, Hvor«

Avisen blev nøje læst, en rituel handling, som han stedse udførte, aldrig forsømte. Det var vigtigt for ham at være orienteret om samfundsudviklingen, og hvad der i øvrigt skete på egnen, så han kunne være forberedt til en diskussion med naboer eller venner, når man mødtes til kortspil eller over en kop kaffe. Marinus holdt af at

diskutere, brugte gerne sin tid på at afprøve egne og andres standpunkter.

Larsen, Laust og Ludvig

Møllens ensomme beliggenhed blev kun brudt af Estvad Søndre Skoles placering på bakketoppen lige syd for Møllegården. Som tidligere omtalt kunne man holde avis sammen med lærer Larsen. At dette var muligt, kan kun skyldes, at man politisk var på bølgelængde og således ikke kunne komme i voldsomme diskussioner om politiske emner. Man mødtes dagligt, udvekslede almindeligheder, og hjalp med praktiske ting, når der var behov for det.

Hvis man søgte efter andre huse, måtte øjet søge langt ude. Fra gården kunne man se et hus bag Nikkelborg Sø, på en bakkeskråning, næsten helt ude i Fly Enge. Huset blev kaldt »Tivoli«. Her boede Laust. Der var vel lidt jord til huset, for »Laust i Tivoli« havde en hest, en gul

nordbagge, og en let vogn, en jumbe. Når Laust skulle til Skive, blev hesten spændt for jumben, og vejen gik langs bakkeskråningen syd om Nikkelborg Sø til landevejen syd for skolen. Ved Møllen kunne man så følge Laust, med tømme i hænderne, styre hesten i let lunte-trav. »Så var Laust nok på vej til byen?« sagde man.

Hvis man senere på dagen, hen under aften, stadig var ved Møllen, kunne man opleve lyden af hovslag fra en hest i rask galop. Lidt senere kom hest og vogn i susende fart omkring svinget ved Møllen. Vognen vippede i takt med hestens galoperende bevægelser og slingrede, dels hoppede over den stedvis ujævne vej. Tømmen var slap, intet menneske kunne ses. Eneste antydning af noget menneskeligt var en blanding af sang og råb fra vognens bund. »Nå! ... nu er Laust nok på vej hjem,« sagde man så.

Nysgerrig efter at se, hvordan den hasarderede færd ville ende, kunne man senere se hest og vogn foran en støvsky fortsætte langs bakkerne og først stoppe ved »Tivoli«, hvor hesten begyndte at græsse, stadig med vognen efter sig. Hvad senere skete, efter mørkets frembrud, var ikke muligt at følge.

Fra gårdspladsen gik en sandet vej på bakkekammen mod øst. Man kunne skimte taget af et hus, Tanghuset, hvor Ludvig med sin familie boede. Ludvig og hans kone var fra Polen. Den lille, ligeledes forpagtede, ejendom bag bakken var ikke tilstrækkelig til at forsørge familien, så Ludvig gik ud som daglejer og kom dagligt cyklende gennem Møllegården. Sproget var naturligvis et problem, men når Ludvig kom ud mellem folk på egnen, fik han efterhånden tilegnet sig så meget dansk, at han kunne begå sig mellem folk og gøre indkøb i forretningerne. Man kunne føre en samtale med ham og snakke lidt om dagligdagen og dens problemer.

Maria – hendes polske navn lå tættest på dette danske navn – var Ludvigs kone. Medens Ludvig gik ud som

daglejer, passede hun huset, det lille landbrug og det betydelige antal børn, som familien havde. Det var arbejdsomme folk. Mellem ægtefællerne taltes polsk, så Maria fik aldrig rigtig lært at tale dansk, men en del forstod hun og det har sikkert været Andreas redning, når Maria i ulykkelige stunder søgte selskab og trøst hos hende på Møllegården.

Integration var også dengang en vanskelig sag, og fra Polen havde man medbragt, og fastholdt i den første tid, den katolske tro, hvorfor man måtte hidkalde en katolsk præst fra Randers, når kirkelige handlinger skulle udføres. Præsten måtte ofte spørge om vej i Møllen for at finde til Tanghuset.

For dog at vise sit danske sindelag havde Ludvig anskaffet en flagstang og et stort dannebrogssflag. På flagdagene og ved familiefester blev flaget hejst, og det sås tydeligt fra Møllegården.

En dag var der fødselsdagsfest i Tanghuset, og flaget var hejst. Men dagen efter gik flaget på halv stang, og man talte i Møllen med bekymring om årsagen hertil. Da ingen fra Tanghuset kom forbi, så man kunne spørge, og forbipasserende på landevejen ej heller vidste om årsagen, måtte man med tunge tanker bevæge sig til Tanghuset. I sorgens stund kunne man ikke undlade at vise naboen sin deltagelse. Der var påfaldende roligt ved Tanghuset. »Utroligt så fattede disse katolske folk bar deres sorg«.

Og da man spurgte nærmere til sagen, med blikket mod flaget, fik man da årsagen at vide: Den foregående dag, ved solnedgangstide, da flaget skulle tages ned, var det blevet regnvejr. Det våde flag blev taget ind, og da det nu, dagen efter, var blevet tørvejr, måtte man have flaget tørret. Med det store flag havde man ikke andre muligheder end flagstangen at hænge det til tørre i. Man havde hængt det lavt for ikke at vække opsigt. Episoden satte dog varige spor i hukommelsen hos folkene på Møllen.

Krisetid

Da Andrea og Marinus flyttede til Møllegården, var tiderne gode. Marinus havde i sit tidligere arbejde haft pæne lønstigninger år for år, og priserne på landbrugsprodukterne var gode. Det var jo det, de nu skulle leve af. På få år skiftede billedet, og afsætningsmulighederne for landbrugsvarer blev vanskelige. Marinus klarede sig gennem denne vanskelige tid, men andre i familien var mindre heldige. Andreas søster og svoger måtte sælge deres gode gård i Salling for at indfri en kautionsforpligtelse. Da der var plads i det store stuehus på Møllegården, fik søsterens familie husly hos Andrea og Marinus. Senere købte den uheldige familie et lille husmandssted. Marinus havde mulighed for at hjælpe den tidligere gårdmand med et lån til købet.

Andreas broder og Marinus' gode ven, Peder Munk, havde i 1926 købt en gård ved Hadsten. Han ville på sigt tilbage til Danmark. Peder Munk var allerede etableret med landbrug i Argentina og havde tjent så godt, at han kunne købe gården ved Hadsten, men han måtte ansætte en pålidelig mand til at passe gården, da landbruget i Argentina krævede Peder Munks tilstedeværelse endnu nogle år. I løbet af de første år i 1930'erne gav driften af gården i Hadsten et sådant underskud, at der måtte søges henstand med betaling af terminer, og kreditorerne tog pant i gårdens høst. I denne alvorlige situation havde en sagfører i Hadsten anmodet om en fuldmagt fra Peder Munk, og den fik han. Med fuldmagten solgte sagføreren gården med et betydeligt tab for Peder Munk. Køberen af gården var den pålidelige mand, som Peder Munk havde ansat til at passe gården.

Marinus måtte i hast tage til Hadsten for at redde møbler og andet af Peder Munks bohavede. Peder Munk fortsatte sin virksomhed i Argentina, og Marinus opbevarede hans møbler og bohavede i Møllens »pæne« stue. Her stod det resten af Marinus' levetid. Peder Munk

Fra 1933 til 1940 var der indført leveringsbegrænsning på slagtesvin. England havde lukket for import af svinekød fra Danmark. Det lykkedes at aftale en mindre leverance, og de få slagtinger blev ved lov, i forbindelse med Kanslergadeforliget, fordelt forholdsmæssigt efter den enkelte landmands tidligere leverancer, dog således, at store leverandører fik større forholdsmæssig tildeling end de små. Møllegården var blandt de små!

kom jævnligt på besøg fra Argentina, men han fortsatte med sit argentinske landbrug. Drømmen om at vende hjem for at blive i Danmark var bristet.

Selv om Marinus klarede sig igennem 30'ernes krisetid, så var hans syn på økonomi og investeringer resten

af livet præget af frygten for en ny krise. Hans forsigtighed var om muligt blevet endnu større.

Besættelsestiden

Under den tyske besættelse fra 1940 til 1945 var det store hedeområde ved søen et yndet sted for tyskernes militære øvelser. Der var livlig trafik med tunge køretøjer, som skræmte dyrene, men det værste var nok de dage, hvor der blev øvet med skarp ammunition, og man blev beordret til at forlade gården. Der blev gravet skyttehuller overalt, og dyrenes indhegning blev ikke skånet. Patronhylstre lå spredt i markerne efter disse øvelser. Fordrivelsen fra hus og hjem affødte en voldsom vrede mod det tyske uvæsen, en vrede som holdt sig længe efter besættelsens ophør.

Tiden var også præget af en betydelig tørveproduktion i nærheden af Møllegården. Umiddelbart bag bakkerne mod syd fandtes et lille område med store mængder tørvedynd. Man sagde, at der blev ved med at skyde nyt dynd op gennem bunden af tørvegravene. Tørveproduktionen fik betydning for Marinus, for han kom til at føre tilsyn med området og maskinerne på pladsen, og han stod for udlevering af tørvene. Et arbejde som passede godt til hans talent for tal og regnskab.

Da tørveproduktionen ophørte og området blev stille og fredeligt, slog mågerne sig ned og fandt her et ynglested. I dag har man givet dette farlige og dybe mosehul det romantiske navn: »Mågesøen«.

Det skrøbelige helbred

Det var problemer med lungerne, som havde fået familien til at søge ud på landet. Sølufte og et par grantræer ved huset har sikkert været lindrende for lungeproblemerne, men omkring 1938, da Marinus var i 50 års alderen, fik han problemer med hjertet og var syg i længere tid. Med medicin, og uden overanstrengelser, måtte han

klare sig resten af livet. Børnene var blevet store og kunne hjælpe til, men den ældste, sønnen Rikard, havde som helt ung haft giftfeber, og hans hjerte var blevet skadet af sygdommen. Det gik an for de to mænd at passe dyrene og ålekisten i det daglige, men i høsten måtte Andrea og de tre piger tage ekstra fat.

Efter krigen blev tiderne bedre, priserne steg på landbrugsprodukterne. Selv om Marinus var af den mening, at det ikke kunne blive ved med at gå fremad, så skete det alligevel.

Pigerne fandt sig kæresten og blev gift, og der kom børnebørn. Men samtidig kom der langsomt en skygge over det hele, for Andrea skrantede, og i 1950 blev hun alvorligt syg og døde.

Fem dage før juleaften det år blev Andrea begravet på Estvad Kirkegård. Samme dag blev endnu et af familiens medlemmer begravet. Den yngste af døtrene havde netop født en dreng, som kun levede en uge. Bedstemor og barnebarn blev begravet samme dag og sted.

Hvordan skulle livet fortsætte uden Andrea? Marinus var nu 62 år og kunne om få år se frem til folkepension. En ret som afløste den tidligere fattighjælp og aldersrente. En ret, som han politisk havde kæmpet for, og som han nu også havde udsigt til at komme til at nyde godt af.

Men så længe man kunne arbejde og klare sig selv, så gjorde man det!

Og livet går videre

Rikard var stadig på gården. Det lå ligesom i luften, at han måtte hjælpe faderen. Selv om Rikard så ud som en stærk mand i sin bedste alder, så rakte kræfterne ikke så langt, når hjertet ikke ville levere blodet. Det kunne være svært eller umuligt at forklare, hvis man skulle arbejde et andet sted. Her i de hjemlige omgivelser vidste man besked, behøvede ikke forklare.

Det er ret hyggeligt at sidde sådan, sammen med sin bedstefar, medens han reparerer nettet til ålekisten.

Han og faderen fortsatte deres sædvanlige arbejde med at passe markerne, dyrene og ålekisten. Madlavningen måtte de to også klare. Komfuret var afløst af primusapparater, og senere af et par gasblus. I høsten trådte døtrene familier hjælpende til.

Med mellemrum kom Andreas søster, Anna, fra Bjertringbro. Hun kom med toget til Rønbjerg og gik så det sidste stykke vej til Møllen. Så blev der vasket og lavet mad til nogle dage, inden hun om aftenen blev kørt til toget i Rønbjerg. Marinus havde jo i sin tid hjulpet hendes familie med lån. Pengene var for længst betalt tilbage, men det blev alligevel husket. Nu kunne hun så hjælpe til gengæld.

Anna var en beslutsom og handlekraftig dame, og da hun en dag havde været i Møllen og mente sig i god tid til at nå toget i Rønbjerg, gik hun fra Møllen mod Rønbjerg. Da hun mellem Estvad og Rønbjerg kunne se røgfanen fra lokomotivet, blev hun klar over, at hun ikke ville nå toget. En dreng kom cyklende på vejen, og Anna stoppede ham med ordene: *»Jeg låner lige din cykel; du kan hente den på stationen«*. Drengen nåede ikke at sige noget, og Anna nåede toget.

Efter nogle år fik Rikard den ide, at han ville have kørekort. *»En unødigt udgift når man ikke havde bil«*, mente Marinus bestemt. Men Rikard fik sit kørekort og lejede af og til en bil for at køre en tur. Marinus skulle ikke med. Unødvendig luksus: *»Sådan bare at køre rundt for sin fornøjelses skyld«*, mente Marinus. Det kunne Rikard nok godt se det rigtige i, så han tilbød andre af familiens medlemmer at være med på en udflugt. Så var der dog flere, som fik glæde af udgiften til bil og benzin.

Efter nogen tid havde Marinus gennemtænkt situationen. Sådan en bil kunne måske alligevel være praktisk at have. Den kunne bruges, når mælken skulle til mejeriet, og når ålene skulle leveres. Det skulle så være en rigtig bil: En høj Ford, så man kunne køre på markvejene, for der var jo efterhånden blevet så langt ud til markerne i heden og engen, og med bagagerist bagpå, så man kunne have varer med, når man kørte.

Sådan en bil fandt man. Ganske vist brugt, men med plysindtræk og med den tidligere ejers våbenskjold på kølergitteret. Man var anstændigt kørende. Med bilen kunne der spares en del tid i forhold til kørsel med heste, og den sparede tid kunne det gå an at bruge til en udflugt i ny og næ. Marinus var med på udflugterne. Udflugterne blev efterhånden flere og kunne kombineres med besøg hos fjernt boende familiemedlemmer.

Men der var stadig en besætning, som skulle passes, så turene måtte planlægges, så man var hjemme inden aftenmalkningen.

I heden og omkring søen var der sket nogen forandring. Fra tidligere tiders travlhed med tørvegravning, bjergning af lyng til foder i år, hvor høsten fejlede, og skæring af is på søen om vinteren, is som kunne opbevares til langt hen på sommeren, hvis den blev dækket med et lag lyngtørv.

Nu kom folk i stedet for at gå ture i området og nyde

synet af fugle og dyr. Det kunne Marinus godt forstå. Han holdt selv af området og naturen.

Nogle kom også for at fiske i søen, men her var sagen en helt anden. Fiskeretten forvaltede Marinus, og man måtte spørge om lov hos ham, hvis man ville fiske i søen ved Møllen og omkring åløbet. Det var dog ikke sådan, at han nægtede alle at fiske lidt med en fiskestang. Efter nogen snak og forklaring om familief forhold, hvor man kom fra o.s.v. »*kunne der ikke ske noget ved, at man prøvede at fange en fisk.*«

Den tyske lystfisker

Der blev efterhånden også en del trafik af turister i området. Der kom biler med tyske nummerplader. Det behagede ikke Marinus. Han havde haft rigelig besøg af tyskere under besættelsen. »*Når de nu havde så let ved at finde til Flyndersø, så var det nok fordi de tidligere havde været her, som soldater under krigen.*«

En sommerdag omkring 1960 blev Marinus opsøgt af sådan en tysk turist, en ældre mand, som med fagter og tyske gloser spurgte om lov til at fiske i søen. Det faldt ikke svært for Marinus at sige nej, og manden måtte gå med uforrettet sag.

Under aftenmalkningen kom tyskeren igen, nu med en lille spand i hånden. Det var åbenlyst, at han ville have mælk. Marinus huskede klart, hvordan det havde været, når en deling tyske soldater stod i stalden og forlangte mælk. Mod bevæbnede soldater argumenterede man ikke; selv kattene måtte sådanne aftener kigge langt efter mælk. Nu var tiden en anden. Marinus passede tavs sit arbejde. Ingen mælk til tyskere!

Tyskeren var en tålmodig mand. Han forsøgte stilfærdigt at gøre sit sprog enkelt og supplerede med håndbevægelser, men kulden fra Marinus var ikke til at tage fejl af. Han behøvede hverken ord eller fagter for at forklare sig.

Ved Marinus var der det særlige, at han talte med sig selv. Tankerne blev til ord, som blev udtalt, delvis mumlende. Marinus tænkte, hans hjerne bearbejdede hændelser under krigen, og mellem de ord, som hans mund formede, må ordet »krig« have været.

Efter en rum tids søgen og lytten efter årsagen til den kulde, som Marinus viste ham, forsøgte tyskeren forsigtigt med sit tyske: »*Deutschland nicht Krieg --- Dänemark nicht krieg --- Kieg schlecht, schlecht!*« Selv om Marinus ikke forstod tysk, så forstod han nogenlunde meningen med disse ord. Ja, krig var slemt. Der var nok ikke meget, man kunne blive enig med den tysker om, men netop dette, at krig var slemt, det kunne man enes om!

Tyskeren fornemmede en ændring hos Marinus og fortsatte: »*Rusland --- kalt --- Rusland - kalt, sehr kalt.*« For at understrege kulden rystede han over hele kroppen. Hans kropssprog virkede ægte, og Marinus huskede sin egen tid som soldat i sikringsstyrken under 1. verdenskrig. For Marinus betød »Rusland«, at manden nok slet ikke havde været i Danmark under krigen, og historien om de tyske troppers katastrofe i den russiske vinter kendte han jo fra avisen og radioen.

Efter den historie kunne Marinus nok unde tyskeren lidt mælk i sin spand. »*Bezahlen --- Geld.?*« Sagde tyskeren. Nej! Marinus skulle ikke have noget for mælken. Måske, alligevel bedst, at holde tyskeren i lidt taknemmelighedsgæld?

Men selv om tyskeren havde fået mælk i sin spand, havde han stadig lyst til at snakke og fortsatte lavt og inderligt: »*Sibirien*«. »*Sibirien*«, gentog Marinus uvilkårlig. Han vidste godt, hvad det ord betød uden nærmere forklaring, og han vidste også, at det var ganske få af de tyske soldater, der kom i russisk krigsfangenskab, som overlevede og kom tilbage til Tyskland.

Tyskeren siger igen: »*Sibirien --- kalt, kalt --- sehr, sehr kalt*«. Den sibiriske kulde syntes, selv i den lune

danske sommeraften, at påvirke de to mænd. Tyskeren ledte efter noget i sin frakkelomme og fandt en lille blank metalbeholder med skruelåg. Han så spørgende på Marinus, pegede på beholderen, pegede på Marinus og nikkede spørgende mod Marinus. Marinus kunne nok trænge til noget styrkende oven på den sibiriske kulde. Han nikkede bekræftende.

Da den tyske mand noget senere drog af sted med sin spand, lagde Marinus mærke til, hvor duknakket og foroverbøjet han gik, med langsomme skridt. Opholdet som russisk krigsfange havde sat sig spor.

Næste dags formiddag kom tyskeren igen til Møllegården. Han havde en bog med. En ordbog med danske og tyske ord og vendinger. Da tiden for formiddagskaffen nærmede sig, kunne man jo snakke lidt over kaffen, så tyskeren blev budt indenfor. Han følte sig åbenbart tilpas i selskab med Marinus og Rikard. »*Hvis de nu havde et par glas, så? ---*«. Han var forberedt, havde nu en hel flaske snaps i lommen. Snaps var ellers en luksus, som Marinus sjældent tillod sig: »*Men når nu tyskeren --, og så var snapsen vist også ret billig i Tyskland*«.

Med kaffe, brød, pålæg, snaps og en ordbog, gik det noget lettere med at forstå hinanden. Forklaring om tiden som soldat i Rusland, om at være såret, om tilfangetagelse og fangenskab i 13 år i Sibirien og om at komme hjem til Hamburg til familien og arbejdet som politibetjent, det blev alt sammen fordøjet sammen med kaffen og snapsen.

Gæstfriheden fik tyskeren til at invitere Marinus og Rikard til frokost den følgende dag. Rikard takkede nej. Udsigten til mere snaps passede ikke så godt til hans hjertesygdom, men Marinus havde mod på at besøge tyskeren og møde hans kone og datter, som lå i telt ved søbredden under bakkerne mod Estvad.

Marinus havde ikke glemt tyskerens interesse for at fiske i søen, og da betingelserne for en tilladelse nu til

fulde var opfyldt, måtte Marinus vide, hvad fiskeriet gik ud på? Jo, det var de store fisk på det lave vand, brasen, som gik med finner og haler over vandet. Det var dem, som tyskeren ville fange.

På sommerdage med overskyet og lummert vejr, med opræk til torden, var det almindeligt, at de store, gyldenbrune fisk kom ind på lavt vand, ja næsten ind til søbredden. Fiskene var imidlertid meget sky og forsvandt ved den mindste skygge eller støj og uro i vandet. Andre havde forsøgt at fange dem uden held. Det kunne ikke gøre noget, at tyskeren forsøgte at fange disse fisk.

Dagen efter gik Marinus til frokost hos den tyske familie. Da han nogle timer senere kom hjem til Møllen igen, var hans humør lige så godt, eller om muligt bedre, end når han havde været til den årlige sammenkomst med sine gamle soldaterkammerater.

Tyskeren gik i de følgende uger i søen og fangede de store fisk, som ingen tidligere havde kunnet fange.

Næste sommer kom han igen og satte sit gule telt op ved bakkerne nord for søen. Der blev byttet mælk og flasker med snaps, drukket formiddagskaffe og aflagt høflighedsbesøg i teltet. Tyskerens teknik ved fiskeriet blev beundret og forklaret.

I flere år gentoges disse besøg, men en sommer spejdede man, med en vis længsel, men forgæves, efter tyskerens gule telt ved bakkerne.

Lynnedslag og livet under et stråtag

Alle bygninger på Møllegården var, som tidligere omtalt, tækket med strå. Det tykke lag af tagrør eller rughalm var en god beskyttelse mod regn, sne og kulde, men også en alvorlig fare i tilfælde af brand. Hvis der gik ild i taget, ville dets fastgørelse med hampegarn brænde over, og taget ville skride ned foran huset og spærre udgangene.

Det var en risiko, som man var bevidst om, og som man tog sig i agt for. I dagtimerne var man oppe og kunne være forberedt, hvis et lyn skulle slå ned og antænde en brand. Om natten derimod risikerede man at blive overrasket. Derfor fulgte man nøje med i vejrudsigterne og optræk til torden. Hvis man om natten vågnede ved tordenbrag, stod man op og vækkede de øvrige i huset.

Sådan havde det været i alle de år, hvor familien boede i Møllegården. Der var ganske vist ingen fortilfælde med lynnedslag og brand så langt tilbage, som møllens historie kunne følges. Det hed sig, at møllen blev skånet for lynnedslag ved søens umiddelbare nærhed, men det var ikke en historie, som man ville forlade sig på og risikere liv og helbred. Man stod op og lavede en kande kaffe, tordenkaffe, så man kunne holde sig vågen, indtil uvejret var drevet over.

Sådan var det også en sen septembernat i 1961. Der havde været gæster til kaffe om aftenen. Det var Rikards fødselsdag. Gæsterne var taget hjem og huset var faldet til ro. Rikard vågnede kort efter ved tordenvejret og vækkede faderen. Kaffe blev lavet, aviser og at par ugeblade blev læst en ekstra gang, og værdipapirer, penge og hvad man skulle have med ud af huset, hvis det blev nødvendigt, blev gjort klar.

Sommeren og særlig sensommeren og høsten havde været usædvanlig regnfuld med megen torden.

Rikard og Marinus talte om den vanskelige høst og det usædvanlige vejr. Efter midnat skrev man d. 29. september, og man var nu godt inde i efteråret. En formildende omstændighed ved vejret og årstiden var det dog, at månen var i aftagende. Det betød, at man kunne forvente det første træk af ål om en uges tid, og det kunne forhåbentlig bøde lidt på økonomien efter den dårlige høst. Sådan gik snakken mellem de to mænd, medens tordenvejret tog til i voldsomhed. Fra stuevinduet kunne man følge uvejret, som konstant oplyste nattehimlen i

blålige lysglimt. Konturerne af landskabet stod skarpt i dette lys og åbenbarede detaljer, som man ikke lagde mærke til i dagslys.

Med mellemrum var skæret fra et lyn mere rødligt. Det var vel fordi noget på jorden var blevet ramt. Og det trak ud med dette tordenvejr, det blev ved med at vende tilbage. Mørke skyer drev ude over søen, og fra køkkenvinduet kunne man se, hvordan nedslagene hamrede ned i vandet.

Klokken var efterhånden blevet over tre om morgenen, og tordenvejret syntes ingen ende at ville tage. En kraftig rødlig lysbue stod usædvanlig længe og oplyste landskabet mod Fly Enge, og braget lod ikke vente på sig. Det var næsten som lyn og tordenbrag kom samtidigt. Det var tæt på!

Nattehimlen blev igen omsluttet af mørket som for at vente på det næste lyn, men efter kort tid sås et langsomt stigende rødligt lysskær, hvor lynet lidt tidligere havde været.

Efter kort tid stod høje flammer mod himlen, og lidt senere kom en bil kørende ad vejen fra Tanghuset. Det var Ludvigs søn, som måtte køre til Estvad for at ringe efter brandvæsenet. Der var ingen telefon i hverken Tanghuset eller Møllen. Sønnen havde forinden hjulpet forældrene med at få dyrene ud, og nu kunne man ikke gøre mere, alt stod i flammer. Dagen efter kunne avisen fortælle om en helt usædvanlig nat for brandvæsenet. I løbet af et kvarter var der indgået tre alarmer om brande forskellige steder. Det var mere, end Skive Brandvæsen kunne magte, så man rekvirerede assistance fra både Viborg og Vinderup. Det blev brandbilen fra Vinderup, som blev sendt til branden i Tanghuset. Da brandbilen endelig nåede frem, var alt nedbrændt, kun et lille hus, som lå lidt fra de øvrige bygninger, var tilbage.

Ludvig og Maria havde mistet deres hjem og alle ejendele ved branden. Flere af deres børn boede i Estvad

Sådan så møllen og dens omgivelser ud på en sensommerdag, før forfaldet satte ind i tiden efter 1965. Man bemærker lyngens udbredelse, søens blå vand og den rene, ubevoksede kystlinje.

by, og der blev skaffet husly til de to gamle hos nogle af børnene. Tanghuset blev aldrig genopført, skønt utvivlsomt brandforsikret. Som ved Møllens forpagtningskontrakt tilfaldt forsikringssummen givetvis ejeren af ejendommen, og det var ikke Ludvig. Så længe Ludvig magtede det, cyklede han hver dag fra Estvad til det sted, hvor resterne af Tanghuset lå for at rydde op og måske finde nogle af familiens ting i brandtomten. Han fortsatte også med at dyrke jorden ved Tanghuset i endnu nogle år efter branden.

Selv om lynet ikke slog ned i Møllen, så varslede Tanghusets skæbne alligevel om det, som senere skulle ske med Møllen og en del af dens bygninger.

1965

Det år havde Peder Munk i Argentina bestemt sig for at gøre et længere besøg i Danmark. Ganske vist havde han, i Argentina, to af sine brødre som naboer, og en søster boede i den nærmeste by, men resten af hans søskende var i Danmark. Efter høsten og efterårsarbej-

Denne tegning er lavet af Marinus' og Andreas' ældste datter, Kirstine, i 1967.

det i markerne, passede det ham at bruge vinteren, fra april til september, i Danmark.

Der blev også tid til at besøge svogeren og ungdomsvennen »Marinus i Møllen«. Da Marinus nu havde en bil magen til den, som Peder Munk havde i Argentina, så kunne de to venner køre en tur og snakke om gamle dage og udveksle de seneste nyheder.

I Argentina havde Peder Munk haft problemer med at skaffe reservedele til sine traktorer. Marinus kendte Fordforhandleren i Skive, så der var også vigtige forretninger, som de to venner fik foretaget sammen.

En sommeraften sidst i juni var Marinus som vanlig gået til ålekisten for at sætte ristene. På vejen tilbage til Møllen, kunne han se, at der kom besøgende. Andreas

fætter og den kone, som han passede gård for i Kisum, kom kørende på landevejen. Marinus fulgte den sti langs søbredden, som han plejede at bruge mellem gården og ålekisten.

Gæsterne kom til Møllen og faldt i snak med Rikard. Efter nogen tid undrede man sig over, at Marinus ikke kom, man havde jo set ham på vej mod gården. Han kunne selvfølgelig have glemt noget og gået tilbage til ålekisten. Men så kom hunden, så var Marinus lige i nærheden. Hunden løb lidt rundt og forsvandt så tilbage ad stien og kom ikke igen

Da man begav sig ad stien, fandt man Marinus hundrede meter fra gården. Hunden sad ved hans side. Han var faldet forover, lå med ansigt og bryst mod jorden, uden tegn på, at han havde forsøgt at afbøde faldet.

Den 22. juni blev Marinus begravet. Fra Møllen kørte man over åen ved ålekisten, gennem bakkerne mod Estvad. Ved det første hus i byen stod en mand med bøjet hoved. Det var Ludvig, og han fulgte nu gående efter rustvognen det sidste stykke vej til kirken. Vejen var tæt belagt med gran, og fra kirketårnet begyndte klokkerne at kime. En af Ludvigs sønner var blevet graver ved kirken, så der blev taget værdig afsked med deres nabo gennem mange år, Marinus, mølleren i Flyndersø Mølle.

Efterskrift.

I tiden efter Marinus blev Møllegården ikke længere drevet som en selvstændig landbrugsejendom.

Så vidt vides, blev dele af jorden udlejet til lokale landmænd, fiskeriet i ålekisten udlejet til lokale fiskere og stuehuset udlejet til beboelse i en periode. Avlsbygningerne fik lov til at forfalde og er i dag kun synlige ved de rester af sokkelsten, som kan ses mellem buske og vilde planter overfor stuehuset. Stuehuset er til gengæld endnu bevaret, dels som beboelse, dels som udstillingslokale, hvorfor man i dag kan finde en udstoppet ulv, når den da ikke er udlånt til anden udstilling, i det rum, hvor Marinus havde soveværelse.

Naturen omkring Møllegården har ligeledes undergået store forandringer. Fra området ved stuehuset var der frit udsyn over søen til de lyngklædte bakker langs søbredden; et malerisk syn, hvor alle årstider satte sit særlige præg på sceneriet. Men særlig i sensommeren kunne man opleve et helt umætteligt syn, når lyngens violette blomster stod mod søens blanke vand.

Nu er udsynet fra søbredden ved stuehuset spærret af en høj og bred bræmme af tagrør, som profiterer af den rigelige mængde næringsstoffer, som udvaskes i søens vand, og lyngen er næsten helt fortrængt af græs, som får overtaget over lyngen, når luftens stigende ammoniakindhold gøder den magre sandjord, som oprindeligt var lyngens fædreland.

Som det eneste, og næsten uforandret, står ålekisten endnu i Koholm Å og tjener sit oprindelige formål med ålefiskeriet.

SIK-revyerne – med mer’

Af Rud Kjems

Skiveaviserne kunne i begyndelsen af marts 1946 fortælle, at Skive Idrætsklub, SIK, i dagene 8. til 10. marts ville afholde en stor »Jubilæums-Basar«. Der var ikke tale om noget rundt jubilæum, men i 1946 var det 45 år siden, SIK blev stiftet. Det fremgik videre af aviserne, at lokale aktører i forbindelse jubilæumsbasaren ville opføre en revy i Theatersalen. Alt sammen for at styrke økonomien, så der var penge til klubbens aktiviteter.

I marts 1946 var der knap gået et år siden de bevægede majdage året før, hvor Danmark atter blev frit, og hvor en glædesrus skyllede hen over landet. »De fem forbandede år« var dog langtfra skubbet i baggrunden. I 1946 var retsoppgøret i fuld gang. Tyskernes danske håndlangere var sat bag lås og slå og ventede på at få deres velfortjente straf. Som i andre byer sørgede man også i Skive over de lokale modstandsfolk, som havde måttet betale den højeste pris. Danmark var dog i modsætning til så mange andre lande sluppet forholdsvis let gennem krigen. Vel havde man måttet leve med knaphed og rationeringer, men udbombede byer, sult og masedød var man sluppet for.

I 1946 havde levevilkårene ikke ændret sig meget siden krigen, og der skulle endnu gå mange år, før varemangel og rationeringskort ikke længere var en del af hverdagen. Men danskerne var blevet herrer i eget hus. Det var det vigtigste. Verden var atter åben, og det gik mod lysere tider. Derfor var det meget apropos, at den annoncerede SIK-revy bar navnet, »Ta’ de lyse Brilller paa.«

»Ta de lyse Brilller paa«

Af aviserne fremgik det, at der på hver af de tre basardage ville blive givet en revyforestilling. Voksne måtte

betale 1 kr. for at komme ind, mens børn slap med 50 øre, og der ville ved hver forestilling blive trukket lod om flere gavekort a 25 kr. på de nummererede billetter.

Det var et stort revyhold, der tog imod publikum – hele 11 aktører: Grethe Andersen, Louise Hadrup, Inga Buhl, Arne Rasmussen, Carl Ingemann Christensen, Robert Rasmussen, Niels Jensen, Svend Aage Olesen, Hans Hansen, Knud Ellesøe og Aage Pedersen. De fleste var erfarne amatørskuespillere og havde tidligere medvirket i dilettantforestillinger, kabareter eller revyer. Bortset fra enkelte tekster af Arne Rasmussen og Robert Rasmussen havde Knud Ellesøe skrevet hele revyen. Der var gjort meget ud af kulisser og opsætning, og ved flyglet sad Børge Panduro, som var en glimrende akkompagnatør. I sufflørkassen gemte sig Skives legendariske byhistoriker, litteraten Otto L. Sørensen. Udover at arrangere musikken havde Panduro skrevet flere af revyens melodier – bl.a. melodien til revyens velkomstsang, der indledtes med dette vers:

*»Verden var jo længe nok farveløs og graa,
og vort Smil var stivnet helt - Latteren var gaa’t i
staa!*

Sprængte er nu alle Baand - vi kan aande frit.

Vi har atter Raad til at kunne skæmte lidt.

*TAG DE LYSE BRILLER PAA - og se paa Verden med
et Smil!*

*Lad Smilet kun lyse fortroligt og varmt - det er det, vi
trænger til.«*

Også andre af indslagene havde naturligt nok relation til besættelsesårene. I én af sangene skildredes dagligda-

Hele holdet bag den første SIK-revy, »Ta de lyse Briller paa«, i 1946. Fra venstre: Robert Rasmussen, Grethe Andersen, Aage Pedersen, Inga Buhl, Svend Aage Olesen, Hans Hansen, Louise Hadrup, Carl Ingemann Christensen, Niels Jensen, Arne Rasmussen, Knud Ellesøe og Børge Panduro.

gens problemer med varemangel og rationeringer. Et af versene, på melodien Mandalay, indledtes således:

*»Alting skal vi ha' paa Mærker, om det saa er det
Papir,
vi til vores Noksgagt bruger, så det rationeret bli'r.
Paa hver Svovlstik maa man spare i en snart uhyg'lig
Grad
- kan den tænde første Gang, man maa endogsaa
være glad.«*

I nummeret »Frihedskæmper-Rhapsodi« var samtlige aktører på scenen, forsynet armbind. De skulle forestille den lokale modstandsbevægelse, der nu var trådt offentligt frem – dels for gennem taler og sange at gøre rede

for bevægelsens arbejde under krigen, og dels for at modtage borgernes hyldest. I én af sangene mindedes man de faldne frihedskæmpere, i en anden hyldede man den modige sabotør, og i en tredje var der drøje hug til værnemagere og stikkere. Én af teksterne indeholdt en slet skjult kritik af den behandling, modstandsbevægelsen havde givet Skive Folkeblads redaktør, Elin Hansen. Han havde med god ret kritiseret de til tider kaotiske og vilkårlige arrestationer, som modstandsfolk rundt om i Danmark foretog i dagene efter befrielsen, og slået til lyd for, at politiet snarest muligt overtog sådanne hverv. Elin Hansens kritik havde harmet frihedskæmperne og medført, at »den gode danske mand«, Elin Hansen, var tæt på at blive arresteret af lokale modstandsfolk. Indslaget om frihedskæmperne må have været noget af en

balancegang med risiko for, at det tippede over og endte i det rent patetiske.

Revyen var som de efterfølgende SIK-revyer en såkaldt »lagkagerevy« uden nogen rød tråd – en god blanding af viser og sketch med hovedvægten lagt på det humoristiske og lystige, men med enkelte mere alvorlige numre.

Revyen samlede fulde huse, og aviserne var begejstrede. »En straalende Sportsrevy«, skrev Skive Folkeblad. Skive Avis noterede, at revyen levede op til betingelserne for en god revy: »Godt, friskt, aktuelt Stof, god Instruktion, gode Kræfter – og godt Humør.« Samme avis skrev, at Arne Rasmussen, der var forestillingens konferencier, trak »det halve af Læsset« og optrådte med én af revyens bedste viser, »En lille bitte Ting.« Louise Hadrup trak med sin gode stemme og sit distinkte foredrag læsset på spindesiden, som én af aviserne udtrykte det. Også Grethe Andersen gjorde det flot med sin fine mimik og sit scenetække. Ros var der også til Carl Ingemann Christensen, der sang visen om »Sølle Søren« og tegnede et portræt af en byoriginal fra gamle dage. Også Knud Ellesø høstede bifald, bl.a. for sin egen vise, »Der ligger en By« - et kærligt portræt af Skive. Andet vers lyder således:

*»Sig Aaen i sindige Bugtninger sig snor
om Byen paa Bakken deroppe,
trolover sig saa med den blinkende Fjord
bagved Skovens ludende Toppe,
mens Husene kryber mod Skraaningens Top,
og Taarnene knejser mod Himmelen op.«*

Melodien var skrevet af Børge Panduro. Revyen samlede som nævnt fulde huse, og den sidste aften kunne man udenfor Skive Theater træffe på billethajer, som afsatte billetter til 5 kr. stykket. Det lå lige som i luften,

at succesen skulle følges op det følgende år, og det blev den.

Senere på året, nærmere bestemt i november, kunne man igen opleve Grethe Andersen, Ellesøe og Arne Rasmussen på de skrå brædder – som medvirkende i dilettantforestillingen »Gamle Melodier« - et syngespil, der skildrede komponisten Weyses ulykkelige kærlighed. Overskuddet fra forestillingen gik til »Red Barnet«. Ved flyglet sad landsretssagfører Lakjer, og blandt de øvrige medvirkende sås blandt andre lærer Volmer Lykke, boghandler Ib Ramsgaard og urmager Johan Hartmann.

»Saa er vi parat«

SIK-basaren var i 1947 henlagt til dagene 7. til 9. februar, og revyen blev opført alle tre dage. Få dage senere var der en ekstra forestilling for klubbens medlemmer og bal bagefter. Belært af erfaringen havde man skåret revyholdet ned til seks aktører. Der havde været enkelte smuttere året før, men de seks tilbageblevne borgede for et godt resultat. Det var Grethe Andersen, Louise Hadrup, Niels Jensen, Arne Rasmussen, Knud Ellesøe og Carl Ingemann Christensen, der i aviserne som regel blot blev omtalt med sit kælenavn, »Klinge«. Børge Panduro havde måttet melde afbud, og hans plads ved flyglet blev overtaget af Chr. Olesen, der også var en dygtig pianist. Endelig havde Louise Hadrups mand, Poul, overtaget litteraten Otto L. Sørensens plads i suf-flørkassen.

Revyteksterne var dette år skrevet af Arne Rasmussen og Knud Ellesøe. De lavede hver for sig en række tekster, som de så senere rettede til i fællesskab. Rasmussen var lærer på Søndre Skole (i dag Aakjærskolen), mens Ellesøe arbejdede som bogholder på slagteriet. Han blev senere byens erhvervs- og turistchef. Arbejdet med revyteksterne blev starten på et samarbejde, der

Arne Rasmussen hypnotiserer Græthe Andersen foran resten af revyholdet: Knud Ellesøe, Louise Hadrup, Niels Jensen og yderst til højre »Klinge«. Fra SIK-revyen »Saa er vi parat« i 1947.

kom til at strække sig over mange år, og et venskab, som varede livet ud.

Arne Rasmussen, som var en kendt fodboldspiller, var året før blevet redaktør for det nystartede medlemsblad for SIK, »Skive Idrætsklubs Medlemsblad«, som i 1947 ændrede navn til »Frispark«. Rasmussen slog selvfølgelig et slag for revyerne i medlemsbladet. Således også i februar 1947, hvor bladet bragte artiklen »To Revyforfattere interviewer hinanden«. De to var selvfølgelig Rasmussen og Ellesøe. Her er et uddrag af »interviewet«. Det er Ellesøe, der lægger ud:

»- Men en Ting er givet Arne, hvis de havde regnet med, at vi vilde røbe noget angaaende Revyen, saa regner de Fejl. Vi siger ikke et eneste Ord om den.

- Bestemt ikke! Men vi kan jo godt fortælle lidt om, hvordan vi finder frem til en saadan Revy.

- Ja, og det er det vanskeligste efter min Mening at lave en god Sketch, saa en Gang imellem bliver man nødt til at »laane« hist og her.

- Der er ogsaa den Udvej, at man kan faa en knippelgod Idé til en Sketch, men jeg skal villigt indrømme, at det med at »laane« og lave det »laante« lidt om, er meget almindeligt. Vi har jo prøvet begge Dele.

- Saa er der Viserne, Arne.

- Ja, og der skal man sørge for at finde en god Melodi og derefter et godt og morsomt Omkvæd.

- Saa er Opbygningen i Orden. Saa skal man til at søge efter Emner.

- Dem kan man let finde.

- *Ja, i en By som Skive mangler man heldigvis ikke Emner til Viserne. Der er jo først Byraadet – de 17 vise Fædre.*»

Aviserne var på ny begejstrede for revyen. Skive Venstreblad kaldte forestillingen »*straalende vittig*« og udtrykte beundring over forfatterparrets dygtighed. Skive Folkeblad skrev, at flere af numrene fuldt ud kunne måle sig med det, man præsenteredes for i de professionelle revyer. Arne Rasmussen fik ros for sit foredrag af visen, »Hvad man faar«, der skildrede årets gang i Skive med små hip til kendte borgere i byen. Ét af versene kommenterede den dom, den lokale danske nazist, sysselleder Lot-har Jeppesen, havde fået for sit samarbejde med tyskerne.

*»Lothar – de ved -
Jeppesen skred
femte Maj som Sysselleder.
Det var lidt trist
for ham – men vist
alle vi andre os glæder.
Retten blev sat.
Nu var det Nat.
Lothar han hviskede mat:
hvad jeg faar, det'r der ingen, der ved, før jeg faar'et,
men da Dommen han fik, lo han smørret,
for to Aar ku' gør'et.
Aa – aa – aa -
han var glad, det kan jeg godt forstaa,
for vi vented' han haardt skulde straffes,
og nu har han sin Frihed, og det var jo slet ikke det,
som han skulde ha' haft.»*

Få dage efter at have fået sin endelige dom var Lothar Jeppesen blevet løsladt, fordi han da havde udstået to tredjedel af straffen som varetægtsfængslet.

Også en sketch med Niels Jensen, Rasmussen og Grethe Andersen tog keglere: I et småborgerligt hjem sidder moderen ved bordet, mens faderen ligger på sofaen og læser avis. De er tydeligvis begge urolige for deres søn, som ikke er kommet hjem. Efter en del snak frem og tilbage spørger faderen, hvor lang tid, der er gået, siden sønnen forlod hjemmet.

»Moderen: Ja, det er nu fem, seks Timer siden.

Faderen: Saa skulde han jo kunne være her igen. Jeg føler mere og mere, at det er gaaet galt.

Moderen: Hvor er du stærk, at du tør tænke den Tanke til Ende. Jeg tænker slet ikke mere – jeg er holdt op dermed.

Faderen: Mor! Nu mærker jeg igen denne gnavende Sjælevé. Var Afgørelsen dog faldet. Jeg er lige ved at sige: Ligegyldigt til hvilken Side.

Moderen (forfærdet): Anton, Anton. Tag de Ord i dig igen. Sig det ikke. Husk, hvad der står på Spil.

Faderen: Du har ret Kvinde! Undskyld, lille Mor! Det var næsten blasfemisk Tale, men det er denne forbandede Uvished, der faar mig til at sige den Slags. Aah, denne Uvished! Jeg holder det ikke ud! (rejser sig og gaar håndervridende, rastløs op og ned ad Gulvet. Standser pludselig, begge løfter Hovedet. Der høres Trin) Der er han! Der er han jo!!!

Moderen; Aah, mit Barn!

(Sønnen kommer ind med sin Fodboldtaske i Haanden)

Faderen: Jamen saa lad dog være med at staa maalløs der. Sig det Dreng, hvordan gik det?

Sønnen (glædestraalende): Far og Mor! Vi vandt over Herning 5-4!!!»

Revyens mest udfordrende opgave var et lille syngespil i seks akter, hvor alle medvirkede. Der var tale om en moderne udgave af H.C. Andersens »Fyrtojlet«. Godt 40

melodistumper indgik i opførelsen, så Chr. Olesen har haft nok at se til ved flyglet.

Endelig skal nævnes visen, »Det gør vi ikke i Dommerby«, der gik på melodien til »En lille pige i flade sko«. Visen blev sunget af »to damer fra Dommerby«, spillet af Grethe Andersen og Louise Hadrup, som ikke brød sig om alt det nymodens, der foregik inde i Skive. Visen, der blev modtaget med begejstring af publikum, indeholdt bl.a. følgende vers:

*»Lange Bowser det er Damemode her i By'n.
Gamle Tanter bowseklædt – det er vel et Syn.
De ser alle tovtlig ud i den Mundering – ja,
naar de promenerer den – saa'n ved højlyds Da'.
Det gør vi ikke i Dommerby,
vi gaar i Lærreds – de er saa bly.
I Nørregade a en Da' en Dame saa,
hun var i Sværvægt – saa'n med lidt Gesimser paa,
hun tripped' øndig – jow, hun var vaks -
i disse Bowser – man kalder Slacks.
Næh, vildt begejstret for alt det ny,
det er vi ikke i Dommerby.«*

Cirkus Fiducia

I 1948 var der ingen »rigtig« SIK-revy. SIK havde nemlig i stedet for de lokale kræfter engageret københavnske revyskuespillere til at tage sig af underholdningen. SIK ville helst have haft de lokale revykræfter på scenen, men revyholdet havde selv »bedt om fri« og lovet at vende frygteligt tilbage i 1949.

De to første basaraftenen optrådte det københavnske ensemble, »En sjov Buket« - i alt fire revyskuespillere samt en pianist. Ensemblet høstede ikke de store roser for deres optræden. »Sagt med et meget mildt Udtryk, saa kunne den have været bedre,« skrev Skive Venstreblad, som bl.a. klagede over alt for mange gamle vittig-

heder. Den sidste basardag opførtes forestillingen »Den glade Varieté« af fem skuespillere fra Cirkusrevyen. De fem gjorde stor lykke, noterede Venstrebladet, og var i nogen grad et plaster på såret. Og avisen tilføjede: »*Det er dog et Spørgsmaal, om en lokal Revy ikke vilde have faaet nok saa stor Sukces.*« Det havde været dyrt at hente københavnere til Skive, og publikum havde i en vis grad svigtet. Avisen havde ret: Borgerne i Skive ville helst se de lokale koryfæer på de skrå brædder.

SIK's beslutning om at erstatte de lokale stjerner med udenbys skuespillere betød ikke, at Rasmussen og Ellesø lå på den lade side i 1948. I august måned slog de deres folder i Cirkus Fiducia, der gennem mange år var den kæreste forlystelse ved børnehjælpsdagene. Ellesø optrådte som klovn, og Arne Rasmussen var under kunstnernavnet Arini Raskolnikof sprechstallmeister.

Cirkus Fiducia, der gav sin første forestilling få måneder efter befrielsen i 1945, var noget enestående, og det er tvivlsomt, om der ret mange steder i Danmark har eksisteret noget lignende. Hvert år blev der givet 6-8 forestillinger, og der var som regel udsolgt. Der var flere årsager til det lille cirkus' popularitet. Først og fremmest var det vigtigt, at alle aktørerne var lokale. Det var ekstra sjovt at se klovnen Drøjfus, når man »uden for sæsonen« kendte ham som købmand Marinus Nielsen i Frederiksgade. Men også kvaliteten spillede ind. Mange af de medvirkende var med i en årrække og udviklede til stadighed de medfødte talenter. Endelig var det vigtigt, at der var gode tekster til de forskellige numre, og i den henseende var det Ellesø og Rasmussen, der trak det store læs. Også Børge Panduro var med. Han spillede i cirkusorkesteret, som lededes af uddeler Kuno Knudsen.

Forestillingen i 1948 indeholdt alt, hvad en cirkusentusiast kunne ønske sig: hestenumre, en kvindelig akrobat, klovner, en drabelig fakir, en hurtigt skydende »cowboyinde« osv. Byens borgmester, Woldhardt Mad-

Til venstre Drøffjus, alias Marinus Nielsen, der uden for cirkussæsonen passede sin lille købmandsforretning i Frederiksgade i Skive. Foto. Børge Panduro.

sen, var blandt de optrædende. Under artistnavnet Woldhardus viste han sine evner som hypnotisør og høstede bragende bifald.

Knud Ellesøe og Arne Rasmussen var således med mange steder, hvor det gjaldt om at fornøje borgerne i den lille by. Gennem revyerne og cirkusforestillingerne blev der samlet mange penge ind til gode formål, og alle medvirkende stillede selvfølgelig gratis op. Succesen medførte, at både Rasmussen og Ellesøe blev kontaktet af byens foreninger og spurgt, om de mod betaling ville komme og underholde en aften. Det ville de gerne, og i de følgende år tog de ud hver for sig eller sammen og optrådte med oplæsning, sang og causeri eller medvirkede som konferencier ved større arrangementer. Der var snart bud efter dem både i by og på land.

»Lidt Sol og lidt Smil«

I 1949 var »den rigtige« SIK-revy tilbage med det samme hold, som havde skabt succesen i 1947. Revyen var ved at udvikle sig til et »familieforetagende«. Grethe

Andersens mand, Børge, havde sluttet sig til holdet som regissør, Arne Rasmussens og Ellesøes koner, Yrsa og Lise, fungerede bag scenen som assistenter, og Louise Hadrups mand, Poul, passede igen sufflørkassen. Også denne gang var det Chr. Olesen, der arrangerede musikken og akkompagnerede aktørerne, og Ellesøe og Rasmussen, som havde skrevet teksterne.

Efter generalprøven var Skiveaviserne fulde af lovord. »En knaldgod SIK-Revy,« noterede Skive Venstreblad. »Bedre end nogen sinde,« skrev Skive Social-Demokrat. Folkebladet lovede Skibonitterne, at de havde noget at glæde sig til, og Skive Avis opfordrede folk til at møde op og opleve den fornøjelige og vittige forestilling. Revyen blev opført tre gange i begyndelsen af april og var som de foregående år et led i SIK's årlige basar.

Allerede indledningssangen bragte publikum i den rette stemning. Den gik på melodien til »Ta' smilene frem« og startede således:

De naive, unge piger fra Fur, Ane og Sofie, spillet af Grethe Andersen og Louise Hadrup. Fra SIK-revynen »Lidt Sol og lidt Smil« i 1949. Foto: Børge Panduro.

»Inden vi begynder
 på vort lille spil,
 byder vi Dem pænt: Velkommen!
 Byens fejl og synder,
 vi bedømme vil,
 og så kan de glæde Dem til:
 Lidt sol og lidt smil – som en dag i april -

og måske med lidt blæst hist og her.
 Det lyse og lette – det glade humør,
 det hjælper i hverdagens grå nu som før.
 Lidt sol og lidt smil – som en dag i april -
 hvor en blæst gennem gaderne fejer.
 Ja, op med humøret og frem med et smil
 som solen en dag i april.«

Revyens to kvindelige stjerner, Louise Hadrup og Grethe Andersen, havde som nævnt to år tidligere begejstret publikum med en vise, hvor de gav den som to ærbare damer fra Dommerby, der slet ikke brød sig om de ny-modens tendenser i »storbyen« Skive. I 1949 var de igen på scenen sammen. Denne gang som to naive, unge piger fra Fur i visen »Ane og Sofie«, og de gjorde igen stormende lykke. Stort bifald var der også til Niels Jensen, der gav den som opsynsmand i Anlægget med den lidt vemodige sang, »Naturen er så dejlig«.

Ingemann Christensen, »Klinge«, havde vældigt tag i publikum med visen »Jeg var ung og grøn og fjollet«, sunget på melodien til »Maggidudi«. I visen berettede »Klinge« om sine uheldige erfaringer med kærligheden. Først havde han forelsket sig i en »velbygget steg«, som han efter en måneskinstur fulgte hjem. Han spurgte, om han ikke måtte gå med hende op. Nej, det kunne der ikke være tale om, for hendes mand var så galsindet. Så forelskede han sig i Karen, der en dag fortalte, at hun var blevet gravid. Så blev de gift, og alt var den rene idyl, indtil det afsløredes, at »Klinge« slet ikke var far til barnet. Så blev han ungarl igen:

»Efter dette jeg bestemte,
 at det med kvinder sku' være slut.
 Jeg det gode forsæt glemte,
 da jeg i klitten traf frøken Tut.
 Hun var smækker som en ål,

*havde nærmest Venusmål,
 og så sa' mit indre jeg:
 Hun er jo netop no't for dig.
 Jeg var ung og grøn og fjollet.
 Jeg blev snart i hende skudt,
 jeg var varm, ja nærmest skoldet.
 En aften sku' jeg så præsenter's hos Tut,
 men min kærlighed forsvandt, da
 jeg til hend's børn sku' si' godda'
 - hele fire – så jeg fandt, a'
 jeg ku' godt liste a'.«*

Aviserne fremhævede bl.a. Knud Ellesøe i nummeret »Teknisk uheld«. Han forestillede en frustreret lytter, der i radioen hørte et program, hvor der var sket en sammenblanding af to bandede udsendelser – den ene en udenrigspolitisk ugeoversigt, den anden et foredrag om havebrug. Det var der kommet et lidt særpræget mix ud af. Her et uddrag:

»- den russiske blokade af Berlin bliver mere og mere effektiv. Demonstrationer og moddemonstrationer hører til ---- de vigtigste grundregler ved al podning, Hvis blot selve æblestammen er sund, lader det sig let gøre at indpode ---- den af de vestlige fælleszoner indførte vestmark, der i forhold til østmarken på den sorte børs kun noteres til ---- et par rabarberstilke –«

Ros var der også til Arne Rasmussen, der i bedste Osvald Helmuth-stil sang visen »Så si'r jeg tak!« på melodien til »Kys mig godnat«. Rasmussen agerede en ældre, sur herre, der snart sagt var utilfreds med alt – også den danske skønlitteratur:

*»Det kniber forfærd'lig med litteraturen,
 for den bliver mere og mere kulørt.*

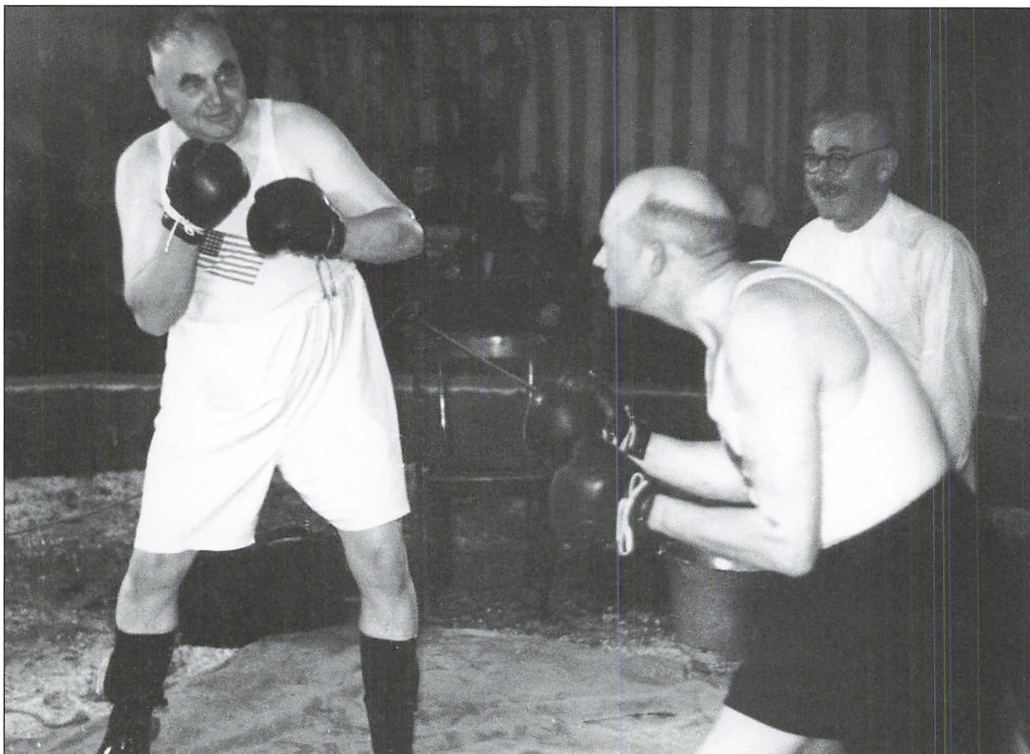
*Man spørger forundret, hvad nu med kulturen,
 at ofre papir på det nonsens er skørt.
 Hardboiled noveller,
 skuddene smælder,
 mord i en kælder,
 det rø'r mig et hak.
 Men høstfolk med forker,
 tage med storker,
 ham Morten Korcher,
 - så sir' jeg tak.«*

I et anonymt indlæg i medlemsbladet »Frispark« fremhævedes det, at revyen røbede sikker sans for pointen og blev afviklet med forbløffende dygtighed – ja næsten med professionelt håndelag. Til gengæld mente skribenten, at revyen havde været for lang med 55 minutter i første afdeling og 65 i anden. »Det var næsten for meget,« skrev indsenderen, »for basaren havde dog også andre formål end at vise, hvor dygtige SIK's revy-skuespillere og -forfattere er.«

Børnehjælpsdagene fandt i 1949 sted midt i august, og der var som sædvanlig stor tilstrømning til Cirkus Fiducia, hvor Rasmussen og Ellesøe igen var blandt de bærende kræfter. På førstedagen var der planlagt tre cirkusforestillinger, men interessen var så stor, at der måtte gives en ekstraforestilling. Hovednummeret det år var en boksekamp mellem havnefoged Toft og politiassistent Killerich. Kampeleder var »Fatter« Lundberg, som i mange år var frontfigur i bokseklubben i Skive.

De tre fra Skive

Knud Ellesøe og Arne Rasmussen fik flere og flere henvendelser vedrørende underholdning ved foreningsarrangementer. Efterspørgslen resulterede i, at de i 1948, sammen med pianisten Børge Panduro, etablerede trioen »De tre fra Skive«. Den fik hurtigt vind i sejlene og

*Publikum i Cirkus Fiducia fik virkelig smæk for skillingen i 1949, hvor de kunne opleve en dramatisk boksekamp mellem politiassistent Külerich, til venstre, og havnefoged Toft. Ikke alt foregik lige pænt og nobelt, så dommeren, »Fatter« Lundberg, havde sit at se til.
Foto: Skive Byarkiv.*

eksisterede frem til 1957, hvor Knud Ellesøe forlod Skive. Trioen var af sted flere gange om måneden. Repertoiret bestod dels af selvskrevne viser og sketch, og dels af tidens populære revyviser. Af de sidstnævnte kan nævnes sange som »En lille pige i flade sko«, »Degnens vise« og »Manden på risten«. Fra begyndelsen havde trioens bestemt sig for, at repertoiret også skulle omfatte mere alvorlige indslag – tekster, der manede til eftertanke. »De tre« erfarede dog hurtigt, at det mere alvorlige ikke faldt i publikums smag. Folk ville have noget at grine af, og det fik de så.

Datidens aviser bragte stort set altid en efterromtale af foreningsarrangementer i by og på land. Som regel blot en notits på 4-10 linjer. Af disse notitser fremgår det, at »De tre fra Skive« gik fra succes til succes. Kun en

enkelt gang, hvor de havde optrådt ved Oddense Brugsforenings generalforsamling, kom de i modvind. Dagen efter kunne de i Skive Venstreblad læse følgende om deres optræden:

»Efter Kaffe bordet underholdt en Trio, der kaldte sig »De tre fra Skive«. De gjorde ikke deres By Ære. Det er uden Tvivl det tarveligste Program, der nogensinde er serveret i Oddense Forsamlingshus, skriver vor Meddeler, og bestod for Størstedelen af halv- og helsjofle Varieteviser.«

Meddeleren var vist nok den stedlige præst. Nedgøringen medførte, at flere Oddenseboere, som havde overværet trioens optræden, kontaktede Venstrebladet. De

gjorde opmærksom på, at underholdningen havde været glimrende, og at »de tre« fortjente tak for deres indsats. Få dage senere bragte avisen et læserbrev, der var underskrevet »Flere Deltagere«. Af brevet fremgik det, at underholdningen i Oddense var startet godt, ja var festlig og fornøjelig. Senere havde de tre desværre ødelagt stemningen med »flove Historier«, hvilket havde bevirket, at mange resten af aftenen havde siddet med opkastningsfornemmelser. Læserbrevet afsluttedes med følgende salut:

»Vi anbefaler »De tre fra Skive«, at de finder det, der er virkelig morsomt uden at være kvalmende, og danner et Program, som alle, ogsaa Landboere, kan glædes over. Evnerne har »De tre«, men de har ikke Behov at gaa med det ene Ben i Rendestenen.«

Venstrebladet indhentede derefter en udtalelse fra Knud Ellesøe, som stod helt uforstående over for kritikken. Trioen havde efterhånden optrådt mange steder, uden at en lignende kritik havde været rejst. Ellesøe gjorde videre opmærksom på, at mange af de viser, trioens havde optrådt med i Oddense, ofte blev spillet i radioens ønskekoncerter. Balladen slog ikke skår i trioens popularitet. Tværtimod væltede det nærmest ind med bestillinger efter avisskriverierne.

Det rygtedes snart længere borte, at »De tre fra Skive« var et fornøjeligt bekendtskab, hvilket medførte, at trioens fik hele Jylland som arbejdsmark med afstikkere til Fyn. Udover at tjene en god ekstraskilling, så betød de mange optrædener, at »de tre« efterhånden nærmede sig en professionel standard. Årene med trioens bød på mange oplevelser. Her skal blot nævnes to, der begge havde med klaverer at gøre:

Trioens var ofte ude for, at der var problemer med klavererne. Især var det galt med stemningen. Derfor med-

bragte Panduro altid værktøj til klaverstemning, så han inden starten kunne minimere de værste »mislyde«. Engang var de kommet for sent af sted og nåede frem til spillestedet i sidste øjeblik. Der havde ikke været tid til at afprøve klaveret. De var med det samme klar over, at det var helt galt fat med instrumentet. Det lød mest »som et kinoorgel med alle narrestregseffekterne på,« som Ellesøe senere udtalte i et avisinterview. De var nødt til at stoppe op, så Panduro kunne udbedre skaderne. Han fandt en halv snes løse strenge, som blev fjernet. »Det betød, at akkompagnementet af og til manglede et par toner,« erindrede Ellesøe. Til gengæld lå de toner, der kom ud af klaveret »betænkelig langt fra kamertonen.« Den anden historie vil vi lade Arne Rasmus-

Knud Ellesøe og Arne Rasmussen har lidt svært ved at kommunikere i sketchen »Den døve og den stammende«. Sketchen var et af toppunrene på »De tre fra Skives« repertoire. Foto: Børge Panduro.

sen fortælle. Den er hentet fra Skive Folkeblad, julen 1962:

»Jeg husker en tur til Vestjylland, hvor vi skulle medvirke ved et lokalt børnedyrskue. Vi var alle tre paa forhaand meget betænkelige – regnede med at se 30-40 børn, som næppe kunne forstaa vort repertoire, men der var samlet 2-3000 mennesker foran den friluftsscene, hvor vi skulle optræde. Til gengæld manglede der et klaver, og det var absolut nødvendigt, for at vi kunne gennemføre forestillingen. Formanden spurgte, om vi ikke bare kunne synge et par viser uden. Det ville være helt umuligt, og vi holdt os til kontrakten, som fastslog, at der skulle være et klaver. Naa, der gik en times tid med at diskutere dette spørgsmaal, hvorefter formanden fik den lyse idé, at vi sikkert kunne laane et klaver i skolen. Vi henvendte os alle mand til førstelæreren, der stillede sig meget velvillig – lige til han hørte, at vi skulle bruge det til revyviser. Saa var døren lukket, og der gik yderligere en halv time, før kontakten var saa god, at vi kunne faa klaveret.«

Trioen fra Skive fik sin egentlige ilddåb sidst i marts 1951, hvor den medvirkede ved en stor »Humørparade« i Viborg i selskab med to af dansk revykunstns største navne, Osvald Helmuth og Hans W. Petersen. De to var blandt Ellesøe og Arne Rasmussens største forbilleder. »Humørparaden« foregik i Viborghallen og var ifølge Viborg Stiftstidende *»saa succesfyldt som ønskeligt.«* Avisen skrev videre, at Osvald Helmuth *»var den sikre Tap, hvorom Succesen drejede,«* mens Hans W. Petersen havde de næststørste trumfer på hånden. »De tre fra Skive« var god amatørkunst, noterede avisen og fremhævede Arne Rasmussens nummer »Valgtalen«, som havde placeret sig højt på aftenens rangliste. »Valgtalen« var stort set på Rasmussens repertoire i alle de år, han

optrådte, og nummeret gjorde altid lykke. Det specielle ved nummeret var, at valgtalen blev holdt af en kandidat fra partiet DFDS, »De Forenede Danske Sofavælgere«. Talen blev i øvrigt løbende revideret, så den var ajour med den aktuelle politiske situation. Helmuth henvendte sig efter forestillingen til Rasmussen og roste ham for »Valgtalen« og hans fremførelse af den.

Sjovt nok havde en anden avis, Viborg Stifts Folkeblad, en anderledes opfattelse af aftenen. Den skrev nemlig, at Helmuth havde skuffet fælt og ikke virket *»synderlig oplagt«*. Så havde der været *»anderledes Fut«* over Hans W. Petersen, der havde taget salen med storm.

Om »De tre fra Skive« skrev avisen, at de både kunne synge og agere og havde *»et smittende Humør.«* De havde forstået at more folk og faldt ikke igennem i selskab med de to revystjerner. Avisen noterede også, at det tilsyneladende ikke havde trykket skibonitterne at optræde med deres store forbilleder.

»SolSIKen«

I 1950 blev SIK-basaren og dermed også revyen afviklet i dagene 24. til 26. februar. Der var en enkelt ændring i truppen. Niels Jensen var blevet afløst af Kresten Jensen også kaldet »Basse«, som tillige slog sine folder i Cirkus Fiducia. Ellers var alt ved det gamle: Ellesøe og Rasmussen havde skrevet revyen, der bar navnet »sol-SIKen«, Chr. Olesen sad ved flyglet, Poul Hadrup suflerede, og Børge Andersen klarede det, der foregik bag kulisserne.

Efter generalprøven skrev Skive Social-Demokrat, at SIK-basaren ikke længere blot var en nødudvej til at skaffe penge til klubbens aktiviteter. Basaren var blevet en Skive-begivenhed, som mange ville savne, hvis den som følge af en bedring i SIK's økonomi skulle falde bort. Avisen fortsatte:

Det gik ikke stille af, når revyholdet fejrede en veloverstået revy. Der var altid godt med flasker på bordet, og stemningen var høj. Fotografiet er fra begyndelsen af 1950'erne og taget i Arne og Yrsa Rasmussens lejlighed på Havnevej. Fra venstre: Børge (gift med Grethe Andersen), Lise (gift med Knud Ellesøe), »Basse« og Annelise Thomassen. I Baggrunden, iført hvide skjorter, vinker Arne Rasmussen og »Klinge« begejstret til fotografen. Yderst til højre anes Yrsa Rasmussen bag den opstrakte arm. Foto: Børge Panduro.

»Det er i særlig grad revyen, der nyder skibonitternes bevaagenhed. Det maa indrømmes, at den ligger langt over det, der normalt forlanges af folk, der ikke spiller revy som levebrød. Den største aarsag til den plads, revyen har erobret i borgernes bevidsthed, er ikke mindst, at den skrives og udføres af lokale kræfter. Et bevis herpaa er, at da SIK for et par aar siden engagerede københavnske skuespillere til revyen, deraf nogle endda særdeles fortrinlige, var successen ikke nær saa pyramidabel, som den plejede at være.«

Det er desværre ikke lykkedes at opspore noget tekst-hæfte eller program fra revyen i 1950. Vi må derfor nøjes med oplysningerne i avisernes referater. Heraf fremgår det bl.a., at Ellesøe, Rasmussen og »Basse« optrådte som vikinger i en vise, der gik på på melodien til »Fra Engeland til Skotland«. De skiftedes til at synge de enkelte vers og sang alle med på omkvædet.

I Ellesøes efterladte papirer har jeg fundet denne vise, hvor fire af versene lød således:

*»Vi var de raske vikinger – vi var Horsas mænd,
nu går vi rundt og spøger, og her har I os igen.
Vi har besøgt regeringen på Christiansborg,
hvor er'd godt, at vi har været død' i tusind år.*

*Den hele Skive-presse er skattet i hvert hjem.
Der står der, når en ko har få't kolik i Sdr. Lem.
Det er den ånd'lig fød', man her på egnen får.
Hvor er'd godt, at vi har været død' i tusind år.*

*Vi dyrker selv musik, men vi spiller bare lur,
og selv derhjem' i Valhal danser vi halvsjettetur;
men når Bror Kalle an til »Skæve Thorvald« slår,
så er'd godt, at vi har været død i tusind år.*

*Vi var de raske vikinger – vi var Horsas mænd.
Nu er vi pluds'lig blevet trætte af at gå igen.
Hvis det sku' ske, at ingen klapper, når vi går,
så er'd godt, at vi har været død' i tusind år.«*

Visen høstede stort bifald, men lige så stor lykke gjorde sangen »Kyllingesorger«. Den blev sunget af Grethe Andersen på melodien til »I kærlighed« og handlede om en lille pige, som havde mistet sin første mælketand. »Hendes maskering som skolepigen, der næppe var naaet den skolepligtige alder, var herlig, og teksten ogsaa fornøjelig,« skrev Skive Social-Demokrat. Fremhævet blev også visen »En lille patriotisk hyldest« sunget smukt af Louise Hadrup. Ellesøe slog gækken løs med sangen »Man siger nok, at Jeppe drikker«, hvor der uddeltes hug til regeringen. Også flere lokale koryfæer fik et rap over fingrene, og Ellesøe tog sammen med Rasmussen keglere i sketchen »Ædeldoc«. Den debutterende »Basse« fik ros for en sketch, hvor han forsøgte sig som interviewer. »Ham skal man nok faa glæde af«, konstaterede Folkebladet.

Børnehjælpsdagene dette år trak som sædvanlig mange mennesker. Omkring 13.000 løste billet til festpladsen, og overskuddet blev på ca. 22.000 kr. Cirkus Fiducia kunne også dette år præsentere flere verdenssensationer – blandt andet to store giraffer, der tilmed kunne danse.

Juleshow

Midt i december 1950 blev skibonitterne på ny budt på underholdning af lokale aktører i Theatersalen. Folkebladet havde taget initiativ til et stort juleshow, hvor entreen ubeskåret gik til juleindsamlingen, som sikrede, at der selv i de fattigste hjem blev råd til juletræ og gaver til børnene. Arne Rasmussen var konferencier, men også andre fra revyholdet var med – nemlig »Klinge«, Ellesøe og Panduro.

Den flere timer lange forestilling havde omkring 70 medvirkende. Her et lille uddrag af det omfattende program: Skive Mellem- og Realskoles pigeorkester dirigeret af lærer Erik Damgaard Møller sang julesange. - Brødrene Poul og Hugo Poulsen, på henholdsvis trompet og basun, gav en forrygende bayersk polka. - Mr. Andy tryllede med kugler, vin, vand, spillekort og cigaretter. - Organist Børch tolkede på flyglet Brahms' rapsodi i h-mol. - Arne Rasmussen brillerede med sin »Valgtale«, og »Klinge« høstede stort bifald med visen om »Sølle Søren«, som han havde sunget ved den første SIK-revy. Der var fuldt hus i Theatersalen, så der blev en pæn skilling til juleindsamlingen. Juleforestillingen blev den første i en række af juleshows arrangeret af Skive Folkeblad.

»Kom og kik«

I april 1951 holdt Arne Rasmusen og Kristen Jensen, »Basse«, formen vedlig ved medvirken i en dilettantforestilling i Skive Husmoderforening. Der blev opført to enaktere. »Basse« havde én af rollerne i »Charleys tan-

te«, mens Rasmussen medvirkede i Heibergs »Nej«. Rasmussen og »Basse« var igen i ilden i august i Cirkus Fiducia, hvor også Ellesøe og Panduro medvirkede. Premierforestillingen forløb efter planen, men ved aftenens anden forestilling spillede naturkræfterne de agerende et puds. Herom skrev Venstrebladet: *»Arne Rasmussen er en straalende Konferencier, men i Aftes overdøvede Regnens Trommen mod Teltdugen ham fuldstændigt, og da mange af Tilskuerne sad med Paraplyer for at holde Regndryppene fra det utætte Loft ude, blev den sidste Forestilling afløst.«*

I dagene 2. til 4. november 1951 var det igen tid for SIK-basar og revy. Dette år kunne man tilmed fejre dobbelt-jubilæum. Dels var det nemlig 50 år siden, SIK blev stiftet – og dels var det dette år den femte SIK-revy, som gik over scenen. »Kom og Kik« hed den. På ny havde Rasmussen og Ellesøe præsteret at skrive alle revyens viser og sketch. På scenen kunne man ud over de to opleve gengangerne Grethe Andersen, Louise Hadrup, Carl Ingemann Christensen og Kresten Jensen. Niels Jensen var efter en kort pause tilbage, og Børge Panduro havde overtaget Chr. Olesens plads ved flyglet. Et par gamle kendinge var også dukket op, landsretssagfører Niels A. Jakobsen kaldet »Bæus« og skræddermester Walther Jansson. De to havde med stor succes optrådt i revyer i 1930'erne. Endelig var der også en debuttant – den unge Annelise Thomassen.

Skive Venstreblad slog fast, revyen var den hidtil bedste, og Folkebladet fulgte trop ved at kalde forestillingen prægtig og tilføjede: *»Der er mange gode viser, ja, nogle er fremragende, og omend man kunne synes, nogle af 'biddene' er vel haarde, saa afvæbnes de dog ved den maade, de fremføres paa.«*

Her skal lige indskydes en bemærkning. Jeg har ved min gennemgang af revyerne i det store og hele undladt at omtale tekster, hvor datidens kendte borgere stod for

skud, og hvor begivenheder fra dengang fik et ord med på vejen. Det har jeg gjort, forbi kun få i dag husker personer fra dengang, og fordi de begivenheder, som dengang gav anledning til debat, nu for længst er glemt. Det var ellers ofte tekster med et sådant indhold, som gjorde størst lykke. Revyer er som aviser – de mister hurtigt deres friskhed. Revyer skal opleves »live«.

Der var stort bifald til Ellesøe og Arne Rasmussen, der gjorde sig med hver sin vise. I begge viser var der solide hug til lokale bedsteborgere, som på den ene eller anden måde havde gjort sig ud til bens. De bedagede revyskuespillere, Jakobsen og Jansson, gjorde det fremragende. Ja, én af aviserne mente, at førstnævnte faktisk havde været forestillingens sjoveste figur. Rosende omtale var der også til debutanten Annelise Thomassen, som gjorde lykke med en vise om en ung forelsket pige. Der var tale om en hemmelig forelskelse, så »den udkårne« kendte intet til hendes hede følelser. Visen, som gik på melodien til »Månestraalen«, sluttede således:

*»Kærlighed og sorger hører tit og ofte sammen,
læste jeg forleden i en spændende roman.
Alt i livet kan jo ikke være fryd og gammen,
lutter smil og solskin hele da'n.
Hjertet gør lidt ondt. Jeg mødte ham i går,
han havde dame på.
Hun var pæn og velskabt, øjnene var blå,
men jeg er dog så vildt forelsket.
De gik arm i arm. De spøjte og de lo.
Var jeg i hendes sted,
sku' jeg osse smile – ja, det kan du tro,
for jeg er -åh! - så vildt forelsket.
Og jeg sku' fortælle og være sød og sjov,
bruge de kærligste ord.
Men jeg går og tvivler. Jeg får vist aldrig lov,*

Topnummeret »Vi tog til Itali« fra jubilæumsrevyen »Kom og Kik« i 1951. Italiensfarerne er fra venstre: Niels A. Jakobsen kaldet »Bæus«, Arne Rasmussen, Louise Hadrup, Niels Jensen, Annelise Thomassen, »Klinge«, Grethe Andersen, Knud Ellesøe, »Basse« og Walther Jansson.

*så hvad kan det nytte, jeg håber og tror?
 Alt er gå't itu. Som sæbebobler brast
 hver drøm, som jeg har drømt,
 og kun gammeljomfru egner jeg mig til
 - skønt jeg var – åh! - så vildt forelsket!«*

Niels Jensen tog kegler, da han i visen »A real gentleman« optrådte i rollen som den egyptiske kong Farouk, der var kendt for sit udsvævende liv. Grethe Andersen og Louise Hadrup optrådte igen som et par modne, snerpede kvinder, der ikke brød sig om de unges opførsel. Visen hed »Vi kan bedre med gammeldags« og gik på melodien til »En sekstur«. Her er et af versene:

*»Gik vi i vandet, fra top til tå
 så ærbart og dydigt var vi klædt på,
 og nyfigne mænd ku' slet ikke se
 en stribe af barmens sne,*

*men nu de unge piger bær'
 en strimmel hist – men også her.
 Hver barm er spids som'n sukkertop,
 thi kunstigt holdes den op.
 De ligger og daser i sol og vind
 og bli'r brune på ryg og på maveskind
 kun skærmet af denne lille las
 - næh, vi kan nu bedre med gammeldags.«*

Et af årets topnumre var visen »Vi tog til Itali«, hvor alle aktørerne var på scenen og skiftevis sang en linje eller to. Det har ganske givet været et nummer, der har krævet megen øvning. De forestillede en flok turister, der for nylig var vendt hjem efter en tur til Italien. De var blevet fristet af en avisannonce indrykket af vognmand Olsen vedrørende en bustur til støvlelandet. Sådanne rejser var usædvanlige i 1951. Først senere blev charterrejser en fast bestanddel af danskernes uni-

vers. Annoncen havde langtfra holdt, hvad den lovede. Bussen var gammel og lidet driftssikker, og i Alperne måtte rejsedeltagerne flere gange ud at skubbe på. Også med hotelreservationerne var der vrøvl. Det havde i det hele taget været en træls tur. Her er to vers fra visen, der gik på melodien til »Santa Lucia«:

*»Da vi til Italien kom
fik vi set – og drukket rom.
Colosseum var til grin,
den var bombet til ruin.
På Piazza del Popolo
fik jeg en sten i den ene sko.
Økonomisk var vi på pumperne,
så vi kom ik' i Katakomberne.
Vi tog til Itali,
ind i et osteri.
Der var bare ingen ost deri,
så det var en svipser.*

*Sikke dog et kissejav.
Paven sa': Godav, godav.
Tak fordi til mig I så.
Kom og kys min storetå.
Olsen selv sa' ikk' et kvæk,
der var hul på all' hans dæk.
En vulkan ved navn Vesu',
den var taget ud af bru'.
Vi tog til Itali
for at smage spaghetti,
vi fik bare boll'r i selleri
- hele molevitten.«*

Godt en måned senere fandt Skive Folkeblads juleshow sted – igen med Arne Rasmussen som konferencier. Forestillingen bød bl.a. på et udtog af Franz Lehars ope-

rette, »Den glade enke«, fremført af medlemmer af den lokale orkesterforening med musikdirektør Rusberg som dirigent. Overlærer Aage Pedersen læste Carl Wiinbergs smukke digt, »Mod jul«, og »En rose så jeg skyde« blev sunget af mellem- og realskolens pigeor under ledelse af Erik Damgaard Møller. Den professionelle skuespillerinde, Asta Hagen (Esper Andersen), som havde tilknytning til Skiveegnen, greb publikum stærkt ved sin oplæsning af Jeppe Aakjærs digt, »Julekvæld«. Et stort indtryk gjorde det også, da den 14-årige Jens Als-Nielsen satte sig ved flyglet og spillede »Præludium« af Chopin.

I den mere løsslupne afdeling medvirkede ud over Arne Rasmussen hele otte aktører, der havde gjort sig i SIK-revyerne. Som en avis skrev, fik de »teaterhuset til at knage i alle furer af latterbrøl« med deres sketch og viser fra det efterhånden store revy-repertoire.

Omkring 1000 mennesker overværede juleshowet, som blev vist ved to forestillinger i Theatersalen og resulterede i knap 2200 kr. til byens juleindsamling.

Basar og Gøglervogn

I november 1952 var SIK's basar uden revy. Mon ikke det hang sammen med, at revyforfatterne Rasmussen og Ellesøe trængte til en pause? Det kræver meget arbejde at skrive teksterne til en revy af godt en times varighed og bagefter instruere og indøve forestillingen. Med til billedet hører, at Rasmussen, Ellesøe og Panduro var på farten hver og hver anden uge med »De tre fra Skive«, for dem var der fortsat bud efter.

I stedet for revyen blev der arrangeret en »Gøgler-vogn« – inspireret af en populær udsendelse af samme navn i radioen. Den rigtige Gøglervogn blev »styret« af den folkekære radiomand, Svend Petersen. Han opsøgte byer rundt om i landet, hvor lokale talenter forinden var blevet opfordret til at melde sig. Som regel meldte der

Her har artiklens forfatter sneget sig ind som frieren hr. Hylenberg i Kaj Rosenbergs lille syngespil. Den dejlige, ombejlede pige er Ove Olsson. Drengene fra Per Haugaard Jensens drengekor var ikke bange for at påtage sig pigeroller! Syngespillet blev opført ved Folkebladets juleshow i 1952.

sig mange, og de bedste blev efter en prøve udvalgt til at deltage i den radiotransmitterede Gøglervogn. I marts 1952 havde Gøglervognen faktisk gæstet Skive, hvor blandt andre Grethe Andersen og »De tre fra Skive« var sluppet gennem nåleøjet og havde optrådt på landsdækkende radio.

Ved den lokale Gøglervogn i november var det på ny Knud Ellesøe og Arne Rasmussen, der trak det tunge læs. De fungerede begge som konferencier, men tog også del i løjterne som medlemmer af »De tre fra Skive«, der mødte frem med nye numre og gjorde stor lyk-

ke. Panduro havde måttet melde afbud og var erstattet af den unge seminarieelev, Per Haugaard Jensen, som udover at akkompagnere også fik luftet sin lyse tenor. Fra revyholdet medvirkede også Grethe Andersen, der nu for alvor havde manifesteret sig som byens kvindelige revystjerne. Orla Hansen, Stoholm, brillerede med et par smukke skønsange, og ros var der til akrobatikpigerne Elsebeth Knudsen og Else Marie Larsen.

Basaren var dette år lidt dårligere besøgt end tidligere. Til gengæld var omsætningen større, og SIK kunne putte overskuddet, ca. 6000 kr., i den som regel lidt slunkne kasse.

Skive Folkeblads juleshow i december, der stort set var skåret efter samme læst som året før, blev igen en publikumssucces. Flere garvede revyfolk var atter med – Knud Ellsesøe, Annelise Thomassen og Børge Panduro. Helen Christensen gjorde lykke med sin visesang. Hun var kommet til Skive efter et giftermål, men havde bag sig en karriere som danser og sangerinde. Hun skulle senere blive en landskendt gymnastikleder på eliteplan.

Stort bifald var der også til seks medlemmer af FDF's Drengekor, som Per Haugaard Jensen havde startet få år før. Drengene opførte et lille syngespil af Kaj Rosenberg, hvor fem friere bejler til den samme piges gunst. Det var første gang, koret trådte frem ved en større Skivebegivenhed. Senere skiftede koret navn til Skive Drengekor og var i en årrække en fast institution i byens kulturliv.

Arne Rasmussen, som havde været én af de bærende kræfter ved tilrettelæggelsen af forestillingen, optrådte også dette år som konferencier.

Juleshowet gav et overskud på knap 2500 kr. Heraf gik størstedelen til byens juleindsamling, men også sygehuset, sanatoriet, Frelsens Hær og sømandshjemmet blev betænkt.

»Hele molevitten«

Efter at have sprunget 1952 over var SIK-revyen tilbage i november 1953 med forestillingen, »Hele molevitten«. Det var den sjette i rækken. På ny havde Rasmussen og Ellesø skrevet teksterne, mens Panduro stod for musikken. Det blev da også fremhævet i annoncerne, at det var »De tre fra Skive«, som stod bag årets revy, der i øvrigt havde det hidtil laveste antal optrædende. Ud over de allerede nævnte medvirkede Per Haugaard Jensen, Annelise Thomassen, Kresten Jensen (»Basse«), Grethe Andersen og Carl Ingemann Christensen (»Klinge«). De to sidste havde tillige med Rasmussen og Ellesø været med i samtlige revyer.

»Basse«, som ikke var den store sanger, men gjorde sig godt i sketch, fik ros i Folkebladet, der skrev, at han havde udviklet sig til »en habil komiker«. Det viste han bl.a. som drengen Frederik (i korte bukser) i en sketch, hvor Arne Rasmussen spillede Frederiks far:

Faderen havde besluttet, at Frederik nu var blevet så stor, at han ikke længere skulle holdes hen med snak om blomster, bier og storke. Det var på tide, Frederik fik klar besked om, hvor børnene kom fra. Faderen ønskede dog ikke at gå alt for direkte til værks, men opfordrede Frederik til at komme med spørgsmål. Så skulle han nok få svar på det hele. Frederik virkede dog ikke synderligt nysgerrig og stillede ingen spørgsmål. Her er slutningen på sketchen:

»Faderen: Jamen, der må være et eller andet, du gerne vil spørge om?

Frederik: Naj, far.

Faderen: Tænk dig nu godt om, Frederik, der må være noget.

Frederik: Naj, far.

Faderen: Jamen, er der da slet ikke noget, du vil vide?

Frederik: Naj, far.

Faderen: Det var mig egentlig en skuffelse, dette her Frederik, men så kan du godt løbe ud at lege igen.

Frederik (på vej ud): Jo, for resten, far, der er alligevel noget, som jeg længe har gået og spekuleret på.

Faderen: Nåh, det var da godt Frederik, og hvad er så det?

Frederik: Jo, far, hvordan laver man egentlig mursten?«

Et af revyens populære numre var potpourriet »Sangforeningens jubilæumskavalkade«, hvor alle medvirkende var på scenen. Potpourriet omfattede en lang række melodier, hvor kun indledningen var med, så de optrædende måtte holde tungen lige i munden under udførelsen. Her et lille uddrag vedføjet oplysning om, hvem der sang de forskellige verselinjer:

»Per: Den lille pige i flade sko
fra Kerteminde, hun er mig tro.

Basse: --- herlig en sommernat, men
så heller ikke mer'.

Per: Jim og jeg er skudt i dig min pige.

Annelise: Det'r fordi de sidder, som de skal de to,

Per/Basse: og derfor har vi ikke rist og ro.

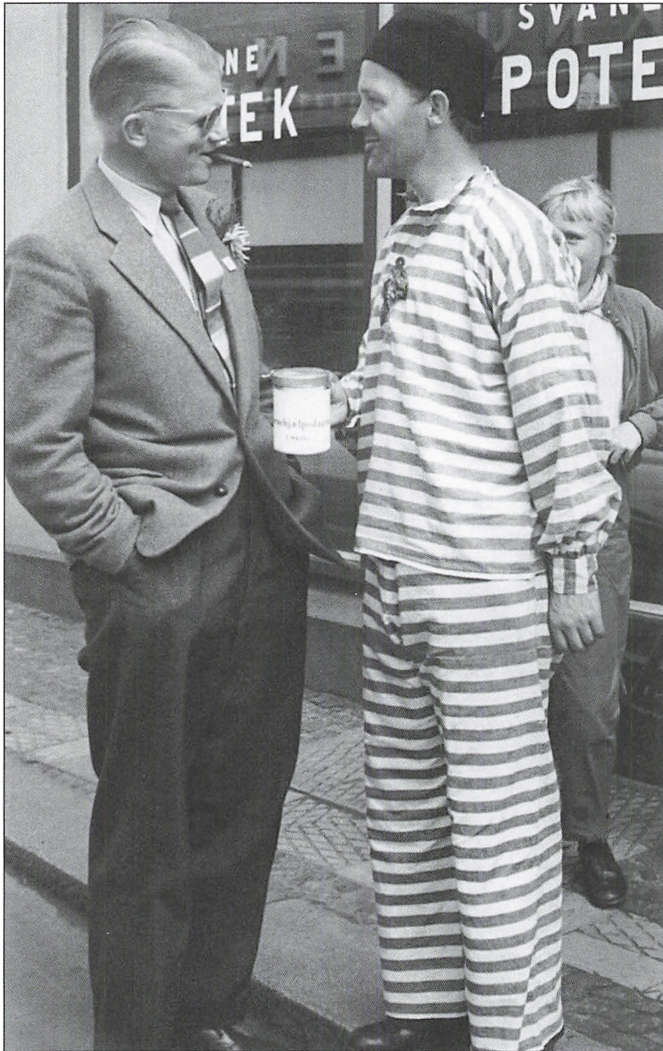
Knud: Hvem sidder der bag flyg'let
og kludrer med sin hånd?

Grethe: (Ja) hvem er det, der banker i
tangenterne?

Det er – det kan du tro – jo bare Panduro.
Når han spiller, græder alle jenterne,
men han er bedst til domino.

Arne: Han kan jo ikke gøre for, at han har
charme og rent mekanisk tager fejl af
moll og dur.«

I revyens slutvise, hvor alle var på scenen, uddeltes der svære hug til byens vise råd og karske kommentarer til

SIK-revyerne blev indledningen på et varmt og livslangt venskab mellem Arne Rasmussen og Knud Ellesøe. Her er de stødt på hinanden uden for Svaneapoteket ved børnehjælpsdagene i 1954 – Rasmussen i pænt tøj og Ellesøe i fangedragt og med raslebøsse.

årets begivenheder. Et af versene handlede om årets skattebog, hvor borgerne nyfident kunne studere hinandens skatteansættelser (melodi: »Fra jeg i vuggen lå«):

*»Vi skattebogen fik trods visse folks kritik.
Den blev begærligt slugt og yderst flittigt brugt.
Kritikken jeg forstår, for hvis man gennemgår
hver side, dette resultat man når:
- At de, der hører til giganterne,
de mangler åbenbart kontanterne.
Det fremgår af den lille årsrapport,
så det er klart, at den må bort.«*

I visens sidste vers tog revyholdet afsked med publikum:

*»Her er det hele sjak, vi si'r farvel og tak.
Vi kan betro Dem, at det ikke gik så glat,
hvis dette store rum forholdt sig kølig stum,
og derfor si'r vi, kære publikum:
- De hører hjemme blandt giganterne,
selv svigermødrene og tanterne.
De har med Der's humør os gi'et et nap,
og derfor skal de ha' et klap.«*

Det blev nu revyholdet, der modtog de største klapsalver. De havde gjort det igen – præsteret en forestilling, der begejstrede publikum.

Så var det slut – næsten!

Nogle måneder efter den succesrige afvikling af den sjette SIK-revy meddelte »De tre fra Skive«, at det nu var slut. De havde udover at passe deres daglige dont travlt med at optræde som »de tre« og havde ikke overskud til mere. Rasmussen, Ellesøe og Panduro fortsatte samarbejdet til 1957, hvor Ellesøe som nævnt forlod byen.

Der blev dog i forbindelse med SIK-basaren i 1954 opført en revy. »Vi ka' selv«, hed den. Der var nu mere tale om en varieté, hvor der ud over visesang og sketch blev budt på dans og akrobatik, og hvor både børn og voksne optrådte.

De følgende år tog Arne Rasmussen fortsat ud alene og underholdt i foreninger eller fungerede som konferencier ved større arrangementer, men i begyndelsen af 1960'erne var også det slut. Visemageriet havde han dog ikke lagt på hylden. I 1957 var han blevet ansat som »huspoet« ved Skive Folkeblad og leverede hver uge en »poetisk kommentar« til én eller flere af den forgangne uges begivenheder. Det foregik under pseudonymet »Flash«. Rasmussens »avis-viser« blev hurtigt et næsten fast indslag i radioprogrammet, »Vers og viser fra aviser«, hvor blandt andre Buster Larsen var med til at fortolke de tekster, som var udvalgt til udsendelsen. Arne Rasmussen virkede som huspoet ved Folkebladet næsten frem til sin død i 1971.

Efter SIK-revyen i 1953 var det dog ikke helt slut med revyerne! Midt i 1960'erne var man i Skive i færd med at samle penge ind til en stor sportshal, Skivehallen. Turistforeningen besluttede også at give sin skærv, og foreningens formand, hotelvært Tony Nygaard Jensen, fik den idé at samle aktørerne fra SIK-revyerne og lade dem optræde med deres gamle glansnumre. Han forelagde idéen for Børge Panduro, som begejstret tog den til sig og gik i gang med at samle det gamle revyhold. Det lykkedes, og en dag i april 1965 gav de gamle revykoryfæer to forestillinger i Theatersalen. Med på holdet var ud over Panduro: Grethe Andersen, Louise Hadrup, Arne Rasmussen, Niels Jensen, Carl Ingemann

Christensen, Kresten Jensen og Knud Ellesøe. Sidstnævnte i rollen som en meget morsom konferencier. De medvirkende havde ikke glemt deres metier, og forestillingerne blev en dundrende succes. Et af aftenens højdepunkter var Arne Rasmussens gode, gamle valgtale. Den fik følgende kommentar med på vejen af Amtsbladet: »Lærer Arne Rasmussen havde aktualiseret sin valgtale for »Sofavælgerne«, og den var så fantastisk komisk, at han måtte holde lange pauser af hensyn til publikum, der lo, så tårerne trillede.«

Skive Folkeblad indledte sin omtale af »minderevyen« således: »SIK-revyerne bør genoplives, ikke blot som det skete lørdag aften i form af en kavalkade, men som en fast årlig foretæelse. Talenterne til at skrive teksterne og knalde dem ud fra scenen er til stede indenfor Skive bygrænse.«

Sådan skulle det ikke komme til at gå. De fornøjelige SIK-revyers tid var endegyldigt ovre!

Kilder:

Amtsbladet, Skive Avis, Skive Folkeblad, Skive Social-Demokrat og Skive Venstreblad (1946-1965).

Bonnesen, Niels, Rud Kjems og Niels Mortensen (red.): Fest for børnenes skyld. 50 børnehjælpsdage i Skive. (udateret).

»Frispark – medlemsblad for Skive Idrætsklub«. Årgangene 1946-1954 (de første syv numre bar titlen »Skive Idrætsklubs medlemsblad«).

Knud Ellesøes efterladte papirer. Skive Byarkiv (1986/71).

Arne Rasmussens efterladte papirer. Skive Byarkiv (2009/45 A75).

»Hvis du rejser dig, slår jeg dig ihjel!«

Overfaldet, der ryster Salling i sommeren 1941

Af Merete Just

Det findes næppe det gadehjørne, og i hvert fald ikke mange kaffeborde, hvor uhyggen ikke lagde sig som en kold vind over de tilstedeværende, når samtalen i sommeren 1941 slog ind på et nådesløst, røverisk overfald på en ældre mand i Nordsalling.

Det første år af besættelsen har ellers været fredeligt på Skive-egnen. Den tyske værnemagts tilstedeværelse har været beskeden, selv om tyskerne forekommer meget synlige, når de er her. De tyske soldater kommer til Skive-egnen i sommeren 1940 – og er væk igen i september.

Da kalenderen viser maj 1941, har der ikke været mange episoder med herrefolket siden sommeren 1940 – og det har højst været ballade, der er rundet af en »cocktail« bestående af unge og spiritus. De første måneder af 1941 har Skive-egnen været rensset for tyske soldater, men mandag den 7. april 1941 er der atter forlægning af 180 nye repræsentanter for den tyske værnemagt.

For de ældre har besættelsen været fredelig, men det ændrer sig i maj 1941. Da føler mange ældre, at de skal passe ekstra godt på sig selv – og de mange penge, de af frygt for fremtiden hævdede på bankbøgerne i de første dage efter 9. april 1940.

Et voldeligt overfald

Det er lægen i Durup, Kristian Østergaard Mensberg, der søndag den 18. maj 1941 kontakter Skive Politi om en hændelse, han er blevet kaldt ud til forrige nat. Mensberg, der er født på Kisum Overgaard, kan få måneder

senere fejre sin 40-års fødselsdag, og han har haft praksis i Durup siden 1932. Det er kriminalbetjent Husum, der tager imod Mensbergs anmeldelse om »voldeligt overfald« på en af hans patienter – og sagen kommer til at præge kriminalbetjentens liv i de kommende måneder.

Lørdag den 17. maj 1941 er den 71-årige boelsmand Peder Christensen Ruseng og hans kone, Dagmar, gået i seng, da de ved midnatstid hører banken på ruden på den anden side af mørklægningsgardinet. Parret har tidligere haft en større gård, men er nu flyttet til en lille ejendom i udkanten af Durup.

Udenfor råber en mandsstemme, at Ruseng skal skynde sig at stå op. Hans bror, gårdejer Anders Ruseng i Tøndering, er alvorligt syg – og Peder Ruseng må komme med det samme, lyder budskabet.

Den ældre mand står hastigt ud af sengen og klæder sig på. Det falder ham ikke ind at spørge, hvem der giver ham det foruroligende budskab. Han griber sin cykel og begiver sig afsted i mørket. Selv om klokken kun lige har passeret midnat, og de lyse nætter er begyndt, giver landevejen mellem Durup og Tøndering ikke så meget som én eneste lysstråle at pejle sig efter. Det er Rusengs held, at han har boet hele sit liv på egnen, og derfor kender hvert sving på vejen.

Han har ikke cyklet særligt længe ad vejen til Tøndering, da han først fornemmer, siden hører, at der kommer en cyklist bag ham. Han tænker ikke nærmere over det, før han får »et forfærdeligt slag« mod den ene side af hovedet. Ruseng styrter mod jorden, og i faldet får

han det ene ben viklet ind i cyklens stel. Chokeret og fortumlet af det hårde slag forsøger den 71-årige at rejse sig, da en stemme skærer gennem natten: »Hvis du rejser dig, slår jeg dig ihjel!« Ruseng har ikke tænkt sig at lade sig kue. Han svarer: »Jeg giver mig ikke, om det så skal knage i mig...«

Det var tilsyneladende ikke en reaktion, som voldsmanden havde forudset. Han forekommer forvirret, slår ikke mere med den genstand, han slog det første slag med – og efter et kort og formålsløst håndgemæng tager han flugten.

Blodig og fortumlet

Også Peder Ruseng er klar over, at det nu gælder om at komme væk. Han er, trods sin alder, en god løber, og derfor styrter han afsted hen over markerne. Fortumlet ankommer han til sin søns, Morten Rusengs, gård. Sønnen og hans familie bliver chokerede over at se faderens ansigt »oversmurt med blod efter slaget«, mens Peder Ruseng stakåndet fortæller om overfaldet. Morten Ruseng sender straks bud efter læge Mensberg, der alarmerer politiet.

Peder Ruseng har fået en stor flænge over kæben som følge af det voldsomme slag. Mensberg glæder sig dog over, at det ikke ramte tindingen. I så fald kunne slaget have været dræbende, men nu kan Ruseng nøjes med at blive passet i sit eget hjem. Det er ikke nødvendigt at indlægge ham på Skive Sygehus.

I løbet af få timer har Skive Politi tre betjente på gerningsstedet – og i søndagens løb udvides bemandingen til at omfatte næsten hele politistyrken. Også landbetjent H.P. Tejsner fra Roslev er med. Og nyheden om det voldsomme overfald går som en løbeild gennem Durup.

Det er dog politifolkenes held, at det tidligt bliver lyst, og at de kan tilbringe de første morgentimer i uforstyrret på gerningsstedet. Og derfor finder man også

tidligt en næsten én meter lang trækølle, der har fungeret som overfaldsmændens knippel. Den har »en tykkelse som et håndled i den bredeste ende«, og man formoder, at gerningsmanden er blevet så chokeret over dels sin egen handling, dels Rusengs ukuelighed, at han ikke får trækøllen med sig.

Ingen censur

Politifolkene foretager yderligere en lang række undersøgelser af gerningsstedet, hvor der også er nok at gøre med at holde nysgerrige væk. Mange holder fri om søndagen og lægger derfor spadsereturen forbi. Men uanset hvor mange spørgsmål, de stiller, giver politifolkene kun ordknappe og intetsigende svar.

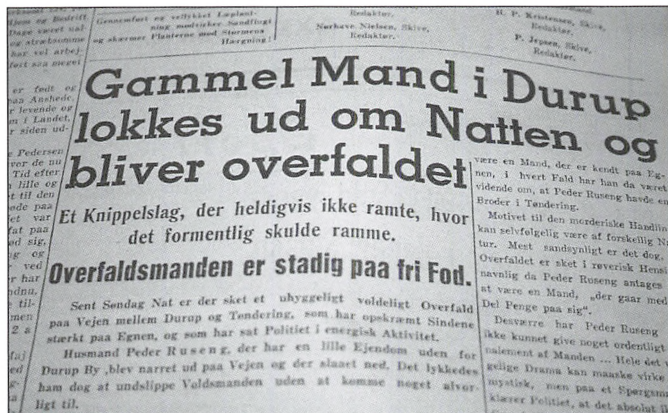
Og alligevel er voldssagen fra Durup ganske iøjnefaldende, hvis man gennemgår de lokale aviser fra besættelsen. Sagen er uhyre nøje beskrevet – og beskrivelsen står i skærende kontrast til omtalen af de mange små og store episoder, der præger det kølige forhold mellem værnemagten og lokalbefolkningen. Her er sporene efter den tyske censur langt tydeligere.

Men da aviserne først udkommer igen mandag eftermiddag den 19. maj 1941, bliver der alligevel grobund for endnu mere af den sladder, der kommer til at præge Salling i de kommende måneder. Af hensyn til efterforskningen vælger politiet ikke at fortælle alt, hvad de ved, og utrygheden breder sig.

I Durup – og i de fleste andre byer i Salling – har man ikke for vane at låse dørene. Dag eller nat. Men det gør især ældre nu. For trods sladder om tyskerne er ingen formentlig for alvor i tvivl:

Den mand, der var centimeter fra at få Rusengs liv på samvittigheden, må være lokal. Ingen udefrakommende kan have anet, at Ruseng har en bror i Tøndering, og gerningsmanden har også vidst, hvor Ruseng har sit sovekammer.

Mandag den 19. maj blev nyheden om overfaldet på Peder Christensen Ruseng slået stort op i Skive-bladene. Her er det Skive-Folkeblads omtale af sagen.

Står tyskerne bag?

Da politimester Poul Volkersen næste morgen kalder journalisterne fra Skive-aviserne sammen for at berette om overfaldet med henblik på at få eventuelle vidner til at melde sig, bekræfter kriminalpolitibetjent Huseum antagelsen: Gerningsmanden er kendt på egnen – og et umiddelbart sandsynligt motiv er, at Ruseng er kendt for at være »en mand, der går med en del penge på sig«.

Desværre kan Ruseng ikke give noget signalement af sin overfaldsmand. Fra politiets side understreges det, at hele det uhyggelige drama måske kan »virke noget mystisk, men der er ingen grund til at tro andet end at begivenhederne har fundet sted som beskrevet...«

For mange sallingboer er overfaldet alligevel lidt af et samtaleemne. Man vrider sin hjerne for at huske, om man har hørt, om Peder Ruseng kan have provokeret ved at udtale sig fordelagtigt om tyskerne – eller om han kan have fornærmet dem?

Tyskerne har i den seneste måned atter haft forlægnings i Skive, og der er jævnlige ballade med dem i byen. De klager over kølig stemning i byen og dårlig behand-

ling af dem og deres ledsagere på konditorierne i Skive – især Friis-Farsøes i Frederiksgade og Topps i Torvestræde. Og der skal ikke andet til, end at en skibonit formaster sig til at bemærke, at »engländerne vinder krigen«, før en tysk soldat står på politistationen på Torvet og indgiver sin fortørnede anmeldelse.

Men hvad folk i Salling ikke har nogen anelse om er, at politifolkene med politimester Poul Volkersen i spidsen slet ikke forestiller sig noget i dén retning. Politimesteren skal hver måned indgive beretning til statsadvokaten om forholdet til den tyske værnemagt, og her end ikke nævner han overfaldet i Durup. Man forbinder slet ikke overfaldet med tyskernes tilstedeværelse i Skive.

Mellem 400 og 500 bliver afhørt

Snakken går fortsat livligt i Durup – ja, i hele Salling, men familien Ruseng har et pletfrit ry gennem generationer på Durup-egnen, så ingen forstår, hvorfor Peder Ruseng skulle have så hård en medfart. Men til gengæld står det klart, at mange ved, at han har det med at opbevare helt op til 2000 kroner i sin tegnebog. Det svarer til tæt på 45.000 nutidskroner.

Allerede tirsdag den 20. maj 1941 har politimester Poul Volkersen indkaldt ekspertbistand fra København. Kriminalbetjentene Petersen og Johansen fra hovedstaden kommer til. De udenbys opdagere lover, at folk trygt kan henvende sig – og at de vil udvise den størst tænkelige diskretion over for de sallingboer, der måtte melde sig. Men den store virkning har det ikke.

Problemet med sallingboerne er imidlertid, at de deler alt, hvad de hører, med hinanden – og ikke med politiet. Gennem de næste dage banker politifolk på stort set hver eneste dør i Durup for at høre, om nogen skulle have oplevet noget usædvanligt – stort eller småt. Ikke mange har noget at bidrage med – og spekulationerne kender politifolkene alt til. Mindst 400, men formentlig

Under besættelsen var der langt flere butikker i Durup, end der er i dag, hvor de kan tælles på én hånd. Billedet er dog fra 1935, men det giver alligevel et indtryk af byen som den endnu så ud seks år senere. Foto: Sallingsund Lokalkælv.

tættere på 500 mennesker, bliver afhørt, og rapporterne hober sig op i store stabler.

I løbet af de første dage viser det sig, at snedker Olsen mangler en granrafte fra en stak, han har liggende uden for sit værksted i Durup. Gerningsvåbnet sammenlignes med de øvrige rafter i stakken – og snedkeren melder ud, at gerningsvåbnet er én af rafterne fra hans stak. Hans værksted ligger tæt på læge Mensbergs bolig og konsultation.

Kriminalbetjent Husum, der leder efterforskningen, er ofte i Durup i disse dage. Gerningsstedet er spærret af, og man glæder sig sammen med landmændene over tørvejr. Men hvor landmændene glæder sig over, at høet kan høstes, handler politiets begejstring om, at sporene er lettere at sikre.

Den store dusør

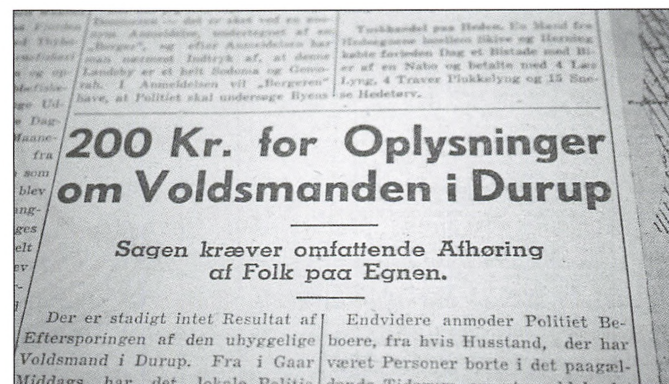
Efter yderligere et par dage, torsdag den 22. maj 1941, udloves en dusør på 200 kroner - svarende til 4.500 kroner i dag – til den eller de personer, der kommer med det afgørende spor.

Dengang tjente en arbejdsmand mindre end én krone i timen, og en husassistent havde en løn på 70-75 kroner om måneden. Og priserne var, som følge af rationeringen på varer, stærkt stigende, mens lønnen ikke fulgte med, så det var en fyrstelig og attraktiv sum. Og dusøren giver også politifolkene fornyede henvendelser.

Samtidig efterlyser politiet en cykel med en skramme på styret - og beder indtrængende offentligheden om hjælp. Et par mindre stykker celluloid fra et cykelstyr og et tydeligt fodaftryk – antagelig fra en gummistøvle - er blandt de spor, som Rigspolitiets Kriminaltekniske Afdeling ved Politikammeret i Aarhus bliver bedt om at undersøge nærmere.

De efterhånden noget frustrerede politifolk giver overfor journalisterne udtryk for, at alle nu må medvirke i jagten på overfaldsmanden. Kriminalbetjent Husum lufter atter sin ærgrelse over efterforskningens langsommelighed til Skive Folkeblad:

»Til trods for den udsatte belønning har egnens befolkning endnu forholdt sig ualmindelig tilbageholdende

Den udlovede dusør på 200 kroner - ifølge Danmarks Nationalbank svarende til 4.500 kroner i dag - får mange til at kontakte politiet, da de har læst om den i blandt andet Skive Folkeblad. Men da landbetjent H.P. Tejsner får det afgørende spor, vil parret bag oplysningerne slet ikke modtage dusøren.

Politiet sikrer sig et fodspor fra gerningsmanden - og det skal vise sig afgørende for sagens opklaring. Billedet blev flere gange vist i Skive Folkeblad, før det gav resultat.

over for politiet. Det kan være af den gode grund, at der er ingen, der ved noget. Men på den anden side synes der ikke at være tvivl om, at det er en lokalkendt mand, og det er derfor næsten utænkeligt, at ikke en eller anden på egnen skulle kunne give en positiv oplysning.»

Oplysningerne er mange, men politiet mangler stadig den ultimative. Flere gange synes politifolkene tæt på at have indkredset en gerningsmand, men hver gang viser denne sig at have et vandtæt alibi.

Politiet offentliggør et billede af et af gerningsmandens fodaftryk, ligesom man oplyser, at der er tale om et aftryk fra en gummistøvle, mærket »Tretorn«, i ridestøvlefacon. Man viser også den celluloid, der i kampens hede er faldet af gerningsmandens cykelstyr. Og det gør man naturligvis i håbet om, at de tilbageholdne sallingboer skal henvende sig.

Trafikuheldet ved Vium

Flere mener at have set en mystisk mand i hvid overfrakke komme trækkende med sin cykel gennem Durup omkring klokken et om natten den lørdag nat i maj, og der går rygter om, at han var gerningsmanden. Men snart kan også han stryges af listen, for det viser sig, at der var tale om en mand fra byen, der blot havde svært ved at sove og derfor trak frisk luft.

Efter endnu en nitte, og noget slukørede, begiver kriminalbetjent Husum sig sammen med kollegaen Hjorth-Jensen en formiddag i juni atter til Durup i en af politiets små biler. Men da de kommer til vejkrydset ved Vium, skrider bilen ud i et sving og slår et par kolbøtter hen over en mark. Da bilen omsider ligger stille, har den alle fire hjul i vejret – og de to politifolk må knuse en rude for at komme ud af bilen.

Kriminalbetjent Husum, der var chauffør, slipper fra uheldet uden skrammer, mens Hjorth-Jensen støder sit skulderparti. Skive Folkeblad skriver ærbødigt om ordensmagtens ukuelighed efter uheldet: »De var ikke mere chokerede, end at de straks tændte sig en cigar og tog fat på det videre efterforskningsarbejde i overfalds-sagen.«

Sommeren når at få rigtig tag i Skive-egnen, inden gerningsmanden, som Skive-aviserne betegner som »Overfaldsmanden fra Durup«, bliver pågrebet. Og det er netop sladder og småsnak, der fører politiet til manden.

Ingen vil melde ham

En 29-årig kvinde, der er gift med en husmand i Thorum, henvender sig onsdag den 2. juli 1941 til landbetjent H.P. Tejsner. Hun fortæller, at hun en aften i juni var på besøg hos sine svigerforældre, der ejer et husmandssted i Bjergby i nærheden af Tøndering. Og her fortæller svigermoderen, at hendes nevø, der tjener hos en gårdejer i Tøndering, gennem nogle uger har undret sig over en af de andre karle på gården. Forkarlen har tillagt sig den vane at gemme sine gummistøvler på loftet, når han ikke bruger dem. Og det er ikke meget i sommervarmen.

Nu går snakken til gengæld livligt – og nu sætter sallingboerne navn på forkarlen med den mistænkelige adfærd.

Forkarlen har tilbudt en daglejer på stedet, at han kan købe støvlerne for fem kroner, og det giver ingen mening, for de er mindst 15 kroner værd. Hans medtjenestefolk, fortæller den 29-årige kvinde, har været af den opfattelse, at støvlerne svarer til dem, som gerningsmanden – ifølge aviserne – skal have haft på.

Snakken går om, at forkarlen kunne være overfaldsmanden, »*men ingen ville melde ham*«, fortæller kvinden senere under landbetjent Tejsners afhøring.

Sammen med sin mand tjekker »*meddelerinden*«, som den 29-årige kvinde senere betegnes, flere gange rygtet ved at spørge andre, inden hun af egen drift tager kontakt til landbetjenten.

H.P. Tejsner optager rutinemæssigt rapport og spørger til sidst, om den udlovede dusør har haft indflydelse på hendes henvendelse til politiet. Den 29-årige kvinde svarer, at »...*Grunden til hendes henvendelse til politiet også skyldes udsigten til at kunne få den udlovede dusør, idet hendes mand havde sagt, at det jo kunde være rart at få fat i disse penge.*«

En arrig husmand

Landbetjent Tejsner har haft travle dage, siden nyheden om dusøren stod i aviserne. Mange henvendelser har vist sig som rene blindgyder, og han erkender efterfølgende, at han heller ikke havde den store tiltro til henvendelsen fra »*meddelerinden*«, da han uden de store forventninger undersøgte den.

Han opsøger den 24-årige forkarl, mens han arbejder i en roemark. Først nægter forkarlen al kendskab til overfaldet – men kun få øjeblikke senere tilstår han overfaldet på Peder Ruseng.

Nogle dage senere tilføjer landbetjent H.P. Tejsner en mindre hændelse til den politirapport, han optog med den 29-årige kvinde, hvis oplysninger førte til, at overfaldsmanden blev pågrebet. Tejsner har nemlig haft besøg af den husmand fra Thorum, der er gift med den 29-årige »*meddelerinde*« – og han er rasende. Husmanden skælder landbetjenten ud for at have sladret om, hvorfra den fældende oplysning om forkarlen kom. Han mener ikke, at politiet har behandlet hans hustrus henvendelse med »*den størst tænkelige diskretion*«, som politiet – og især de københavnske opdagere, der nu atter har forladt Skive-egnen – ellers gang på gang havde lovet.

Husmanden raser, fordi alle i Thorum nu ved, at det var hans hustru, der henvendte sig til landbetjenten, og sallingboerne taler om, at de er »*griske stikkere*«. I politirapporten står der, at han havde:

»...*indfundet sig på hans bopæl og udskældt Tejsner, fordi det havde stået i bladene, at det var en kone fra Thorum, der havde givet politiet meddelelsen, der førte til pågribelse af gerningsmanden til overfaldet på Peder Ruseng i Durup, og han havde erklæret, at hverken han eller hans hustru under nogen omstændigheder ville modtage den udlovede dusør på 200 kroner.*«

De fleste af Skive Politis betjente kommer til at arbejde med voldssagen - i tæt samarbejde med landbetjent H.P. Tejsner fra Roslev. Her er hele staben fotograferet - formentlig i forbindelse med, at den hidtidige politifuldmægtig Kristian Poulsen afløser Poul Volkersen som politimester den 1. november 1941. Kristian Poulsen sidder som nummer tre fra højre i første række, og som nummer to fra højre ses kriminalbetjent Husum. Hjort-Jensen står som nummer syv fra venstre i bagerste række. Foto: Skive Byarkiv.

Til gengæld er fælden klappet for den 24-årige forkarl, der ikke tidligere har været straffet.

Et større synderegister

I august 1941 starter straffesagen mod forkarlen ved retten i Skive. I dommersædet sidder den 49-årige dommer Knud Møller Lorentzen. Han kom til Skive i 1938. Knud Møller Lorentzen har forinden været Venstreborgmester i Holstebro, og de foregående to dommere har i noget nær flugt forladt byen i afmagt over for byens »juridiske ballademager«, landsretssagfører H.R. Brøcker. Han var kendt for at lægge sag an mod høj og lav – og for altid at være krakilsk og påståelig i retten.

Dommer Lorentzen frygter dog ikke Brøcker, som heller ingen let gang får, når Lorentzen kommer ind i retslokalet og forlanger ro i retten. Dommer Lorentzen er kendt for sin forkærlighed for at forlige stridende folk

– og undgå at fælde dom. Men denne gang er der ingen vej udenom, for det viser sig, at forkarlen lægger alle kort på bordet - og afslører et større synderegister.

I modsætning til mange andre, der er tiltalt i straffesager i Skive i 1940'erne, vælger forkarlen ikke landsretssagfører Brøcker som sin beskikkede forsvarer. Han lader sig repræsentere af landsretssagfører Niels Petersen, Skive, som gennem sin indsats medvirker til, at dommens længde ikke kommer som et chok for forkarlen.

Anklagemyndigheden repræsenteres af politifuldmægtig Kristian Poulsen, der senere på året overtager politimesterembedet fra Poul Volkersen.

Et opdigtet giftermål

Gennem adskillige dage ved retten i Skive står den 24-årige forkarl nu til regnskab for en – hidtil skjult - kriminel løbebane, der startede allerede, da han var 16 år

og stjal sin søsters sparekassebog. På den hæver han 25 kroner i 1936, men søsteren har – i modsætning til forkarlen – økonomisk sans og en solid opsparing, så hun opdager det først i 1938.

I november 1937 har forkarlen opsøgt en skrædder i Durup og sagt, at han hedder Hans Jensen og skal giftes en af de nærmeste dage. Han får derfor udleveret en habit, en overfrakke, et slips og en kasket til en værdi af i alt 147,25 kroner. Og modtager hjertelige lykønsknin-ger og gode håb for fremtiden af skrædderen. Men dels skal han slet ikke giftes, dels betaler forkarlen under navnet Hans Jensen aldrig.

En anden gang opsøger forkarlen hustruen til en landpost og forsøger at overbevise hende om, at landposten har bedt ham hente 20 kroner. Men den historie tror hun ikke på, og forkarlen må gå tomhændet derfra. En anden gang forsøger han at stjæle penge fra en pengekasse i et hus i Durup, som han uforfærdet vandrer ind i ved højlys dag. Her gribes han dog midt i tyveriet, så også der må han opgive sit forehavende.

I sommeren 1938 får han kredit i en manufakturhandel i Durup, hvor han får børnetøj med til et ægtepar i Toustrup, hvilket undrer manufakturhandleren, fordi det omtalte par ingen småbørn har. Men forkarlen videre-sælger tøjet. Hos en cigarhandler i Aasted hugger han i ubemærkethed en shagpipe, og i Tøndering Brugsforening stjæler han et vækkeur, et cigaretetui og nogle cigarer.

Alle de kriminelle episoder har fundet sted i og omkring Durup, og da sagerne beskrives i retten, lyder det spontant fra dommer Lorentzen: *»Det kalder jeg ihærdighed, men det er jo ærlig talt frækt!«*

Kronisk pengeforlegenhed

Også anklageren er forbløffet over, hvordan det overhovedet har været muligt for forkarlen gennem otte år

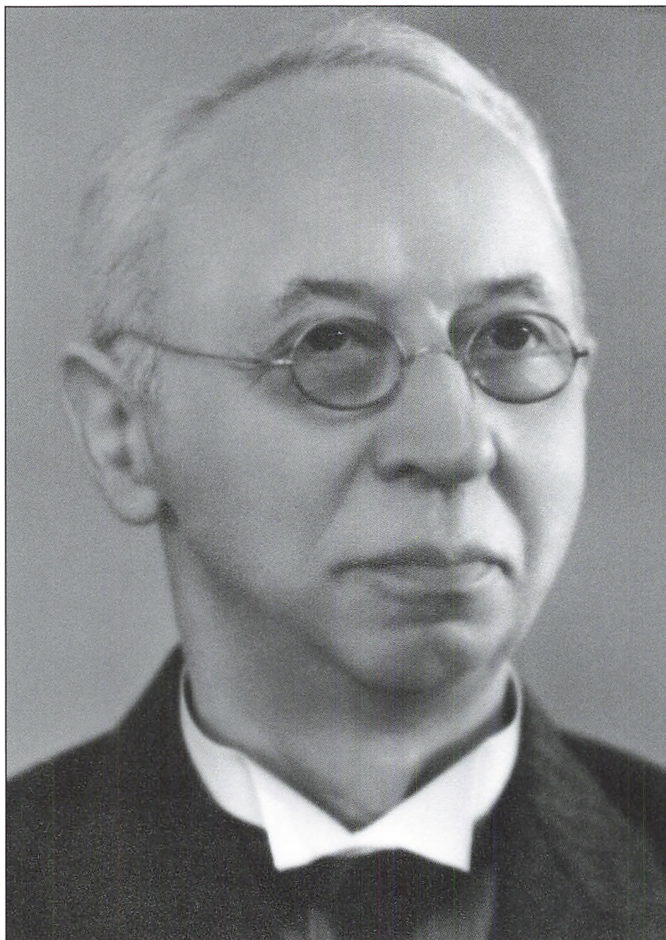
med kriminalitet at undgå ordensmagten: *»Jamen, turde De da stadig vise Dem i Durup efter alle disse affærer?«* Men det havde tilsyneladende ikke været noget problem for forkarlen, og dommer Lorentzen konkluderer: *»Tiltalte har åbenbart været i kronisk pengeforlegenhed, og er en plattenslagertype, der tager alt, hvad han kommer i nærheden af.«*

Og da det kommer frem, at han ved ballerne på Du-

Da voldssagen fra Durup kommer for retten i Skive, konstaterer dommer Knud Møller Lorentzen med stemmen drivende af sarkasme, at den tiltalte var alt for meget gentleman til at stjæle fra »sine egne bal-damer«. Foto: Skive Byarkiv.

Landsretssagfører Niels Petersen er forsvarer for »Voldsmanden fra Durup« - og han vurderer, at havde gerningsmanden tidligere været i politiets søgelys for sine »lejlighedsforbrydelser«, kunne voldssagen måske være undgået. Foto: Skive Byarkiv.

rup-egnen også har stjålet fra tasker og lommer i frakkerne i garderoberne, udbryster anklageren: »Var det fra deres egne baldamer, De stjal?!« Og den anklagede når aldrig at svare, for det lyder syrligt fra dommer Lorentzen, inden han forlanger forkarlen mentalundersøgt: »Nej, det var han da for meget gentleman til!«

Vidnerne er mange, men undervejs i straffesagen fra-

falder den ene forurettede efter den anden deres erstatningskrav.

Det er en knækket forkarl, de vidner mod i retten. Gårdejeren, som forkarlen tjente hos ved sin fængsling, kan fortælle om en dygtig mand, der altid har arbejdet i landbruget. Han beskrives som »...en endog meget flittig karl, der var let at omgås, men han har aldrig været rigtig pålidelig i pengesager...«

Da Peder Ruseng skal vidne, og for første gang på ny ser sin voldsmand, har han ingen erindring om nogensinde at have set ham i Durup og omegn – bortset fra den aften i maj, da overfaldet fandt sted.

Han var egnet til straf

Forkarlen forklarer selv, at hans motiv til overfaldet var økonomisk. Han skyldte penge overalt, flere afdrag skulle for længst være faldet – og han anede ikke, hvad han skulle gøre. Men han havde i flere omgange hørt, at Peder Ruseng, som han ikke kendte, altid gik med store pengebeløb på sig – op til to tusind kroner.

Da han søndag den 17. maj 1941 sidder på Durup Afholdshotel sammen med en anden karl fra den gård, hvor han tjener, får han pludselig den idé at overfalde den 71-årige mand og tage hans penge. Ved hotellets lukketid klokken 23 går han rundt i byen en times tid med sin cykel, som han endnu skylder 100 kroner på. Forkarlen cykler sammen med den anden karl noget af vejen tilbage til den gård, hvor de tjener. Bagefter cykler han tilbage til Durup og banker på Peder Rusengs vindue til sovekammeret.

I mørket venter han på den ældre herre, og forinden har han forsynet sig med en af de granrafter, der lå uden for snedker Olsens værksted.

Da »Durup-voldsmanden«, som aviserne kalder ham, atter kommer for retten i Skive efter nogle uger, har kredslægen mentalundersøgt ham. Forkarlen er egnet til

straf – og altså hverken »åndssvag, sindssyg eller psykopat«.

Overfaldet kunne muligvis have været forhindret

Forsvareren, landsretssagfører Niels Petersen, Skive, fremhæver, at forkarlen selv har gjort rent bord, opført sig forbilledligt i arresten – og at han i den værste af sine forbrydelser, overfaldet på Peder Ruseng, let kunne have fuldført sit forehavende. Det var der mulighed for, men han gjorde det ikke – hvad enten det var frygt eller anger, der afholdt ham fra det. Landsretssagføreren betegner de mindre episoder, som forkarlen er tiltalt for, som »lejlighedsforbrydelser«. Mindre sager, som – hvis de var blevet anmeldt behørigt af de forurettede og kommet til politiets kendskab noget før – muligvis kunne have forhindret det røveriske overfald.

Peder Ruseng betegner under retssagen sig selv som »meget medtaget« efter overfaldet, selv om lægernes skøn er, at han »slipper uden mén«. Peder Ruseng mener sig dog »berettiget til en meget stor erstatning«, men da dommer Lorentzen minder om, at forkarlen intet ejer, frafalder også han sit erstatningskrav. Han lever 16 år efter overfaldet, og han afgang ved døden i Durup torsdag den 11. april 1957 i en alder 87 år.

Forkarlen idømmes tirsdag den 12. august 1941 tre års fængsel. Han ønsker ikke at anke dommen, og da han føres ud af retssalen, siger han med tårer i øjnene: »Jeg havde regnet med en straf af denne størrelse.«

Kilder:

Landsarkivet for Nørrejylland: Skive Politi, Kriminalpolitiet, anmeldelsesjournaler, 1941-42/Skive Politi, Kriminalpolitiet, anmeldelsesjournaler, henlagte sager, 1941/Retten i Skive, Kriminalretten, navneregister til dombøger for straffesager, 1938-1942/Retten i Skive, Kriminalretten, dombog i straffesager, 1928-42/Retten i Skive, Kriminalretten, Udskrift af dom 102/1941, afsagt 12. august 1941.

Rigsarkivet: Skive Politi, Politimesterens indberetning til Statsadvokaten vedr. forholdet til Den Tyske Værnemagt, 1941.

Kirkebøger: Durup og Tøndering Sogne.

Skive Folkeblad: Torsdag den 11. april 1940/Mandag den 19. maj 1941 til og med onsdag den 13. august 1941/Tirsdag den 20. juli 1971.

Skive Venstreblad: Mandag den 19. maj 1941 til og med onsdag den 13. august 1941.

Danmarks Nationalbank henviser til forbrugerprisindeks på Danmarks Statistiks hjemmeside (www.dst.dk) for omregning af fortidige beløb til nutidskroner.

Niels Mortensen, Henrik Fibæk Jensen m.fl.: *Skive Kommunes historie fra 1940-2003*, Skive Museums Forlag, 2003.

Kaj Ove Miltersen og Helge Stavnsbjerg: *Skivekredsens politiske historie*, Skive Museums Forlag, 1999.

Værgeråd i Skive købstad

Hvorledes behandlede »forbryderiske og forsømte børn« i perioden 1905-1914?

Af Helge Stavnsbjerg

Artiklens formål

Forfatteren vil fremlægge udvalgte eksempler på, hvorledes værgerådet i Skive tacklede det dengang – ligesom i dag – brandvarme spørgsmål: Hvornår er grænsen overskredet, så barnet må fjernes fra hjemmet?

Dernæst har det været vigtigt at finde kilder, der kan afdække, hvor stort et kulturchok, det må have været for det pæne borgerskabs repræsentanter i værgerådet at stå ansigt til ansigt med de truede familier, i deres hjem og på møder.

Men ikke mindst har det været forfatteren magtpåliggende at illustrere de mange mere eller mindre usikre

skøn, fordomme og vurderinger, der lå til grund for en så afgørende beslutning som at fjerne barnet fra hjemmet permanent. Indtil barnet blev 18 år kunne forældrene ikke forlange samkvemsret med deres barn. Tværtimod var holdningen hos magthaverne, at barnet var bedst tjent med en total adskillelse.

Stor politisk interesse for børnenes tarv

Det 20. århundrede er blevet kaldt »barnets århundrede«. I Danmark fik vi en ny skolelov i 1903 og en børnelov i 1905.

Skive købstad var i front med henblik på at realisere

Indvielsen af Skive Kommuneskole i Asylgade, september 1907. Skive Byarkiv.

en kommunal enhedsskole, hvor den tidligere borger-skole og realskolen blev samlet i én organisation. Det skete i 1907, da skolen i Asylgade blev bygget tæt ved realskolen. Det stigende børnetal havde bevirket, at den gamle skole i Østergade 6 var for lille og umoderne.

Byrådet bevilgede endda en lægeklinik i tilknytning til den nye skole. I budgettet 1907/08 havde man afsat 400 kr til lønninger. Der blev udarbejdet en instruks, der bl.a. betød: - at nyoptagne elever skulle undersøges (evt af familielæge). - at eleverne årligt skulle vejes og måles. - at skolelægen mindst én gang månedlig skulle besøge skolen.

Desværre ville lægerne i Skive, ifølge byrådet, have fire gange så meget i løn, som læger i andre byer. Derfor blev dette progressive forebyggende initiativ ikke til noget. Det skete først i 1930'erne.

Børneloven 1905

Børnenes opvækst og tarv kom i fokus i den politiske debat. I 1888 havde man fra centralt hold vedtaget en lov, der skulle beskytte børn under 14 år, som var anbragt i pleje, og hvis forældre var under fattigloven. Herefter skulle plejefamilierne godkendes af et udvalg i købstaden/sognekommunen, og udvalget skulle føre tilsyn med plejebørnene.

I løbet af 1890'erne fremkom stadig stærkere kritik af tilsynet med de fattige plejebørn. Kristelige foreninger med basis i de forskellige amter og stifter ledet af præster plæderede for, at tilsynet måtte skærpes kraftigt, og barnets rettigheder måtte gå forud for forældremagten (forældreretten). En af foreningerne skiftede meget sigende navn fra »Kristelig forening til forbryderiske og vildfarne børns redning« til »Kristelig forening til vildfarne børns redning« (1898). Børn var uskyldige, og ikke længere forbrydere. Denne holdning indtog Peter Sabroe også. Han var talsmand for Socialdemokratiet i

Peter Sabroe. Omkring 1905. Emblemet er sandsynligvis fra en afholdsløge. Når Sabroe holdt foredrag i Theatersalen, kunne der være stuvende fuldt - ca. 1200 personer. Skive Byarkiv.

børnesager og kæmpede i mange år bravt for bedre forhold for de anbragte børn. Og i kampagneform brugte han sine skrive- og talefærdigheder til at slå ned på ledere af opholdssteder og opdragelsesanstalter, der ifølge ham mishandlede og vanrøgtede de stakkels børn, de havde i deres varetægt. Peter Sabroe havde heller ikke meget tilovers for drikfældige og forsømmelige forældre. De fortjente at få fjernet deres barn/børn.

Børneloven, eller loven om »*behandling af forbryderiske og forsømte børn og unge personer*«, blev vedtaget den 14. april 1905. »*Den bedste dag i mit liv,*« udtalte Peter Sabroe. Børneloven opdelte de potentielle børn i tre kategorier:

§ 1a og § 9. Den kriminelle lavalder blev hævet fra 10 til 15 år. Med hensyn til unge mellem 15 og 18 år kunne

politimyndigheden indstille til værgerådet, at tiltale blev frafaldet, hvis rådet overtog ansvaret for den unge. Ofte anviste politimyndigheden en løsning, f.eks. skærpet tilsyn eller i grelleste fald ophold på en opdragelsesanstalt.

§1b. »Børn...som...findes at være sædeligt fordærvede, eller som på grund af forældres...grove forsømmelighed...findes at være udsatte for sædelig fordærvelse.«

§1c. »Børn under 15 år, som af forældre eller andre opdragere mishandles, eller som hos disse lide sådan nød, at deres sundhed eller normale legemlige udvikling derved udsættes for alvorlig fare.«²

Det skal allerede her oplyses, at langt over halvdelen af de 70 sager i Skive Kommune i årene 1905-1915 angår § 1b, ca. 30% kommer ind under §1a, mens resten er svære at placere, fordi de rummer elementer fra alle tre kategorier.

Der skulle oprettes et værgeråd i alle købstæder og sognekommuner. I Skive købstad og i de mange sognekommuner i nuværende Skive Kommune skulle værgerådet bestå af 5 personer: 1 valgt blandt byråds/sognerådets medlemmer, 2 valgt af byrådet/sognerådet, 1 præst (sognepræsten) og 1 skolelærer (efter indstilling fra de ansatte lærere).

Rådets opgave var at tage mod henvendelser fra politi, skoler, asyler, naboer, familiemedlemmer eller andre, der havde kendskab til børn, der havde foretaget kriminelle aktiviteter, skulket i skolen eller på asylet, udvist usædelig adfærd eller var truet på deres moralske habitus af udsvævende familiemedlemmer. Rådet havde kompetence til at give forældrene/barnet en advarsel.

Rådet kunne derudover også vælge en tilsynsperson, der skulle besøge familien uanmeldt og melde tilbage, hvis forholdene ikke blev bedre.

Det kunne også komme på tale at anbringe barnet i midlertidig pleje, evt. i samarbejde med »Foreningen til

forsømte og hjemløse Børns Opdragelse i Viborg Stift og Amt«.

Derimod skulle rådet have Overværgerådets (OVR) tilladelse til permanent at fjerne et barn fra hjemmet. OVR bestod af 3 jurister med en dommer i spidsen. Organisationen var placeret i justitsministeriet. OVR skulle sørge for, at værgerådene fulgte den korrekte procedure, og at finansieringen af udgifterne blev placeret hos forældre, købstad, sognekommune eller staten. OVR udsendte vejledende papirer til værgerådene, hvor proceduren blev gennemgået. Værgerådet skulle sørge for:

- at der var beviser for, at tvangsfjernelsen var nødvendig, ud fra forskellige skriftlige udsagn fra anmeldere (herunder erklæringer fra politi/skole).
- at et eller flere værgerådsmedlemmer skulle besøge det pågældende hjem.
- at den lokale dommer blev inddraget i det afgørende møde i forbindelse med tvangsfjernelser – mindst 4 medlemmer og dommeren skulle være enige
- at forældrene blev indbudt til det besluttende møde, og hvis forældrene ikke frivilligt ville gå med til en fjernelse af barnet, skulle værgerådets beslutning kundgøres for forældrene i deres hjem.³

To kulturer mødes

Den 17. juni 1907 meddelte lærer Simonsen, Hedemarkens Skole (Brårup Skole), til værgerådet i Skive, at en af hans elever Jens Julius Petersen, 13 år gammel, skulke fra skolen og forsømte sin plads. Simonsen pegede på elendige forhold i hjemmet som den vigtigste årsag hertil.

Ifølge et medlem af værgerådet, fru murermester Laursen, arbejdede Jens Julius' far, Jens, hos Laursen i mange år som arbejdsmand. Af værgerådets protokol fremgår følgende:

»Både han og hans hustru er meget drikfældige. Hun er den uhyggeligste kvinde, man kan tænke sig. Den største urenlighed og uorden findes i hjemmet. Fordrukne individer af det dårligste rygte holder til der om natten, og der kan ikke være tvivl om hendes usædelighed. Hun kan ikke få noget at bestille og vil naturligvis heller ikke have det. Børnene forsømmes i høj grad.«

Formanden for værgerådet, Hjalmar Kjems, og medlem af værgerådet Gerhard Nielsen, redaktør af Skive Socialdemokrat, undersøgte hjemmet den 26. juni 1907:

»...konen var hjemme. Hun var stærkt beruset og kunne ikke give nogen forklaring. Hele lejligheden består af én stue, som er ca. 5 alen i kvadrat. Der er meget lavt til loftet, og den (lejligheden) findes i et udhus. Besøget fandt sted om aftenen ved ottetiden. Der var så snavset som i en stald. Sengene var ikke redt. Sengeklæderne er dynger af snavsede pjalter. Lagener findes ikke. Hele bohavet består af en stor dobbeltseng til ægtefællerne, en slagbænk til drengene, et bord, som udfylder pladsen, mellem en dragkiste, i en krog et par stole uden rygstød og endelig en lav kogeovn, alt i den ynkeligste forfatning.«

Vejmænd Frandsen i Sønderbyen havde haft familien boende i ca. 10 år, men sagde familien op på grund af forældrenes druk. Han berettede til værgerådet, at forældrene drak hver for sig, og det kom til skænderier og undertiden slagsmål imellem dem. »Derimod gør de aldrig børnene fortræd«. »Hun er urenlig... har vand-skræk...«

Forældrene på henholdsvis 59 og 57 år mødtes med værgerådet den 3. juli 1907: »...Han indrømmede, at de drak, men dog ikke mere, end de kunne tåle.« Han var væk fra klokken 3 eller 4 om morgenen og kom først

hjem ved 11-tiden om aftenen. »Han mente ikke, børnene led noget i hjemmet, kun havde de måske ikke altid haft tilstrækkelige klæder. De ville på ingen måde afstå børnene. Både mand og kone stank af brændevin og smuds.«

Lillebror Ingvard fik fattigudvalget anbragt i pleje. Omsider, mente værgerådet, som den 25. oktober 1907 noterede, at fattigudvalgets formand, Marinus Jensen, ikke havde haft hastværk med denne sag. Rådet noterede videre: »I den sidste tid har Ingvard gentagne gange købt brændevin og drukket den sammen med andre drenge. Han har hele tiden forsømt skolen.«

Jens Julius kom i plads hos Lynderup i Årbjerg. Lærer Simonsen påstod, at denne var en »drukkenbolt, som har en sjofel mund. Han er absolut uskikket til at være børneopdrager, ja, man kan ikke godt tænke sig nogen ringere.«⁵

Værgerådet vendte tilsyneladende ikke tilbage til sagen, men Jens Julius og Ingvard havde en søster, der hed Petrine. Hendes dialog med værgerådet følger her:

Petrine får fjernet to drenge - Anker Mehlsen og halvbroren Valdemar Petersen

Det kneb for det nyvalgte værgeråd i Skive at følge de af OVR udstukne rammer.

Den første tvangsfjernelse, af drengen Anker Mehlsen, fremgår kun indirekte af et senere mødereferat i protokollen. Uheldigvis blev OVR's tilladelse ikke indhentet. I forbindelse med tvangsfjernelse af halvbroren indrømmede værgerådets nye formand, lærer Hjalmar Kjems, fejlen, som han begrundede med, at hans forgænger ikke havde været sig sin opgave voksen. I protokollen for den 9. april 1907 skrev Hjalmar Kjems:

»Anker skulkede i fjor fra skolen i det uendelige og førte en vagabonderende tilværelse. Han er ikke ond, men

sløv og meget dårligt begavet. I skolen kan han intet lære, men gør ikke skarnstreger af nogen art. I slutningen af 1906 blev han af værgerådet sat i pleje under 'Foreningen til forsømte og hjemløse Børns Opdragelse i Viborg Stift og Amt'. Det skete uden overværgerådets godkendelse, med Petrine [moderens] godkendelse.»⁶

Halvbroren Valdemar Petersen var næsten 10 år gammel. Født den 3. juni 1897. Moderen Petrine havde fire mindreårige børn med tre forskellige fædre. Værgerådet greb ind via den korrekte procedure, der bl.a. indebar, at hjemmet blev besøgt:

»Hendes lejlighed i Kirkegade er en ret rummelig, meget fugtig kælderlejlighed. Bohavet er så tarveligt

som vel muligt. Hun siger, at hun helst vil være fri for Malerpete (faderen til hendes to yngste piger), og at han ikke oftere får lov til at komme til hende. Det synes, som om hun er bleven skikkeligere end før, idet hun om dagen går på skurearbejde. Hun vil nødig af med børnene og er god mod dem, så vidt hun forstår. Når de skulker fører hun dem hen til skolen for at blive fri for indblanding.»

Den 10. april 1907 besluttede værgerådet at indstille til OVR, at Valdemar blev anbragt i et plejehjem. Petrine var ikke mødt frem. Det afgørende for værgerådet var tilsyneladende, at skolen meldte om meget skulkeri, f.x. i februar 1907, ikke mindre end 20 dage [lørdag var dengang skoledag]. Udvalget var bange for, at det ville

Kirkegade nr. 5-11. I baggrunden Vor Frue Kirke og kirkemuren med det karakteristiske indgangsparti. Postkort, omkring 1910.

Petrines lejlighed har sandsynligvis ligget i kælderens i Kirkegade nr. 9. Her boede garver og kirketjener P. Christensen og hustru, der omkring 1910 blev fotograferet foran huset, i deres pæne tøj. Skive Byarkiv.

gå Valdemar ligesom halvbroren. Han ville søge slet selskab, og moderen kunne ikke styre ham, selv om hun så gerne ville. Værgerådet var også optaget af Petrines adfærd: *»Værgerådsmedlem fru Laursen meddeler, at Petrine holder til hos værtshusholder A.K. Hansen. Hun ses ofte på gaden i selskab med en anden berygtet kvinde, Mathilde.«*

Men OVR var ikke tilfreds med værgerådets foreløbige indstilling. I et brev af 3. maj 1907 ville OVR have klarhed over stemmetallet – var der enstemmighed eller mindst 4 medlemmer bag beslutningen? Moderens tilsagn var også nødvendigt med mindre værgerådet ville inddrage Skives dommer, der i så fald skulle være med til at træffe afgørelsen.

Den 11. maj 1907 sendtes værgerådets indstilling til OVR. Det tilføjedes i indstillingen: *»Valdemar har ofte om vinteren været utilstrækkeligt ernæret og påklædt, f.eks. mødt i skolen med bare ben i frostvej. Lærer*

Andersen gav ham i længere tid middagsmad.« I indstillingen præciserede værgerådet, at der var tale om en §1b-sag i børneloven. I loven henvistes til børn, som var *»sædeligt fordærvede«*, eller risikerede at blive det på grund af forældrenes *»lastfuldhed, grove forsømmelighed eller mangel på evne til at opdrage dem eller føre det fornødne tilsyn med dem...«* Derfor betonedes værgerådet, at *»Moderen er usædelig. Hun havde fire børn med tre forskellige fædre. Hun holdt til i en beværtning og sås ofte på gaden med en anden berygtet kvinde.«* Det fremgik af værgerådets indstilling til OVR, at moderens samtykke forelå.

Hjalmar Kjems svarede den 2. juni 1907 på OVR's forskellige klagepunkter. Han forklarede, at protokoludskriften var en beslutningsprotokol, ikke en forhandlingsprotokol. Men han fortalte samtidig, at han som formand førte en særlig protokol, hvori alle pålidelige oplysninger om den enkelte sag indførtes. Han erkendte,

Asylet i Asylgade. I baggrunden Frederiksgade 18. Postkort, omkring 1910. Skive Byarkiv.

at det var en fejl, at disse oplysninger ikke medfulgte sagen. Denne »særlige protokol« er måske »protokol-len«? I så fald savnes en beslutningsprotokol med medlemmernes underskrifter efter møderne.

OVR må have stillet sig tilfreds med indstillingen af 11. maj og Hjalmar Kjems' brev af 2. juni, for den 3. juli fremsendte OVR sit tilsagn om fjernelse af drengen, Valdemar Petersen.⁷

Året efter henvendte »Malerpeters« tante sig til værgerådet og fortalte, at Petrine holdt til hos værtshusholder A.K. Hansen. De to yngste piger måtte passe sig selv, mens moderen var i beværtningen. *»Hun har set dem på gaden til langt ud på natten.«*

Postbud Brøndum og hans søster, garver Christensens hustru [jf. foto af Kirkegade 9], berettede over for værgerådet, at pigerne tit gik på gaden ved 11-tiden om aftenen. Tilsyneladende manglede pigerne ikke mad eller tøj, men *»råder fuldstændig sig selv, navnlig om*

eftermiddagen og aftenen.« Vidnerne havde ikke lagt mærke til uartigheder hos pigerne, selv om de af og til brugte nogle grove udtryk. Den yngste Oducia Petersen, født den 24. februar 1902, gik ikke på Asylet mere. Og storesøster Rosalie Georgine Petersen, født den 30. december 1899, kan ikke holde sig tør.

På værgerådsmødet den 18. juli 1908 var Petrine mødt. Hun forklarede:

»...at hun ernærer sig ved forskelligt. Hun vasker, gør rent og syr, men navnlig har hun arbejde hos værtshusholder A.K. Hansen. Hun går i almindelighed derned kl. 9 om formiddagen, og er der til kl. 11 aften. Børnene spiser da dernede, men færdes i øvrigt på gaden og i anlægget. Hun går hjem og putter dem i seng kl. 9 a 9 1/2 om aftenen, og det har kun hændt enkelte gange, at det har trukket adskilligt længere ud, det er navnlig, når der har været fest i anlægget.

Hun har taget Oducia ud af Asylet, fordi hun har fået tæsk af frøkenen. Hun er engang blevet slået over hånden, så der var svullent efter det.»

Værgerådet besluttede sig for en mindelig løsning. Fru graver Christensen [Kirkegade 9] blev beskikket som tilsynsværge.

Men tre år efter, den 11. juli 1911, ønskede fru graver Christensen sig fritaget for hvervet som tilsynsværge, da Petrine var flyttet fra Kirkegade med sine piger. »*Det oplystes, at hun for tiden er bosiddende hos renovationsarbejder Herman Nielsen, Brårupgård.*«

Da værgerådsprotokollen for Resen Sogn og Skive

Landsogn ikke befinder sig i offentlige arkiver, må vi desværre forlade denne sag om Petrones yngste børn.

Hjalmar Kjems træder i karakter

Børnesagen var en af Socialdemokratiets mærkesager. Hjalmar Kjems havde kørt et parløb med Peter Sabroe, når denne var i Skive for at fortælle om nye gruppvækkende børnesager.⁸ Derfor var det nærliggende for Kjems at give en hjælpende hånd til børn og unge, der var kommet i uføre.

Den 17-årige Ejler Vilhelm Mortensen var i 1907 i maskinsnedkerlære på Skive Jernstøberi. Han var tiltalt for flere tyverier, hvor han med en fil havde lirket døren

47 børn fotograferet foran Asylet. I bagerste række til højre, lederen Frk Knees, til venstre for hende hendes mor. De boede sammen ovenpå i frk Knees' tjenestebolig. Foto, ca. 1905. Skive Byarkiv.

op til et loftskammer, hvor støbemester Jensens tøj hang i arbejdstiden. Ad flere omgange havde han i alt fisket ca. 12 kr op af lommerne. Beløbet skulle han naturligvis erstatte. Desuden havde han taget en flaske rødvin i direktør Hansens uaflåste kælderrum. Derefter havde Ejler i anlægget trakteret tre andre lærlinge fra støberiet med flaskens indhold.

Direktøren ville dog gerne beholde Ejler i lærepladsen, »da han er rigtig godt tilfreds med ham«. Også smed Christiansen var tilfreds med ham og omtalte ham som »flink og skikkelig«.

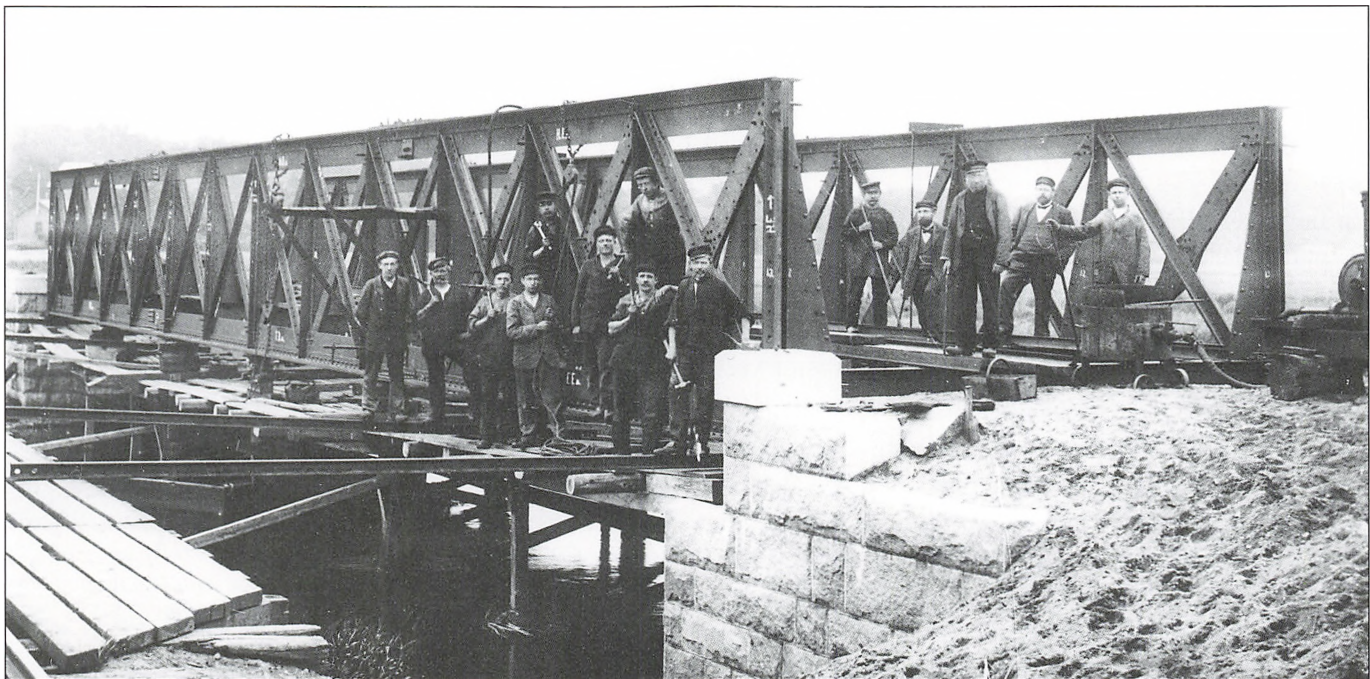
På tidspunktet for værgerådets behandling af sagen den 5. september 1905 lå Ejlers far på sygehuset på grund af tuberkulose. Familien ansås for svag, en ældre bror var tidligere blevet straffet. Og direktør Hansen havde oplyst, at moderen især under svangerskab var tilbøjelig til at stjæle. Værgerådet var enig med politimesteren og borgmesteren i Skive, Holm: Tiltalen mod Ejler skulle frafalde, mod at han fik en tilsynsværge. Det blev værkfører Jensen på støberiet.

Ejlers mor henvendte sig den 29. oktober 1907 til værgerådet og beklagede sig over, at Ejler ikke gav hen-

En skoleklasse på 37 elever med Hjalmar Kjems siddende til venstre, med bowlerhat. Bagerst skoleinspektør Hasselriis med blød hat. Fotografiet er taget i 1904. Skive Byarkiv.

Arbejdere og andre ansatte fra Jernstøberiet opstillet på den nye bro over Skive Å ved Søndercentret. I forgrunden den gamle bro. Bagerst til højre står Ejler Mortensen. Til venstre for ham direktør C.C. Hansen og i samme række nr. 4 fra højre værkfører Jensen. Foto, omkring 1905. Skive Byarkiv.

de sin ugeløn på 9 kr. Han havde fortalt hende, at han ikke havde fået nogen penge udbetalt. Værgerådet aftalte derfor med værkfører Jensen, at Ejlers løn skulle holdes tilbage og udbetales til moderen.

Uheldigvis havde Ejler før jul i 1908 stjålet en cykellygte fra en kammerat på støberiet og pantsat den. Desuden havde han for at skaffe penge pantsat en del af faderens tøj. Såvel direktør Hansen som værkfører Jensen var meget oprørte og mistænkte ham for flere tyverier på støberiet. De var parate til at opsige lærekontrakten, for Ejler var med til at forpeste stemningen på støberiet, hvor tyverisager hobede sig op.

Hjalmar Kjems gik i forbøn for Ejler, og det lykkedes ham at få direktøren til at undlade at gå til politiet med de mange tyverisager, men det var betydeligt vanskeligt

at få direktøren til at beholde Ejler på støberiet. Synet på Ejler var nemlig totalt ændret. Man var nu meget misfornøjet med ham. Han var »ikke påpasselig. En dag var han uden forlov gået før arbejdstidens slutning, og direktøren havde senere på aftenen truffet ham beruset på gaden.«

Kjems fik dog overtalt direktøren til »indtil videre« at beholde ham på værkstedet. Under fire øjne fik Kjems fortalt Ejler, at hvis han fortsatte sin kriminelle løbebane, var det slut med læreplads og et godt lønnet job som støberiarbejder. Endvidere talte Kjems med forskellige af Ejlers kammerater og bekendte og indskærpede dem, at de ikke skulle forlede Ejler til at give penge ud.

Protokollen fortæller ikke mere om Ejlers videre tilværelse. Men mon ikke tilsynsværgen, værkfører

Jensen, ville have henvendt sig til værgerådet, hvis der var kommet nye anklager mod Ejler? Tilsyneladende havde Hjalmar Kjems' indsats reddet Ejler fra en kraftig social deroute.

En far tager affære

Ursula Pedersen var født den 26. februar 1893. Hun havde tre søskende, en lillebror på 12 år, der var i tjeneste på en gård, og to mindre søskende på 7 og 9 år. Faderen var bestyrer af det kristelige svendehjem i Møllegade 3. I værgerådets protokol står kort og godt, at han var »*doven og missionsk*«, hvorimod fattigudvalgets formand, Marius Jensen, til værgerådet udtalte, at der i hjemmet »*føres et sædeligt, ædrueligt og kristeligt liv*«, og at der ikke var noget at komme efter for offentligheden vedrørende forældrenes opdragelse af børnene.

Familiens lejlighed bestod af tre værelser, hvor det største og bedste blev brugt af de omvandrende svende. Moderen havde en del arbejde ude, så faderen og børnene tog sig for det meste af madlavning og rengøring. Der var ifølge Hjalmar Kjems ikke særlig propert i hjemmet. Familien var meget fattig og modtog 150 kr i fattighjælp om året, refunderet af Københavns Kommune.

Det fremgår af protokollen for den 7. januar 1908, at værgerådet tidligere havde overvejet at fjerne Ursula fra hjemmet. Dengang [1906?] havde værgerådet modtaget en anmeldelse fra skoleinspektør Hasselriis om, at Ursula øvede en uheldig og farlig indflydelse på sine kammerater, idet man havde opdaget, at hun skrev usædelige breve til dem. Værgerådet valgte ikke at følge henvendelsen op. Desværre står begrundelsen ikke i protokollen.¹⁰

Tilsyneladende blev Ursulas opførsel også bedre. Skolens efterfølgende indberetning til værgerådet var dog ikke særlig løfterig: »*Hun er doven, uefterrettelig*

Møllegade 3. På skiltet står: ARBEJDE ADLER – FORPLEJNINGSTATION- SVENDEHJEM. Umiddelbart efter skiftede navnet til Kristelig Svendehjem. Foto, omkring 1905. Skive Byarkiv.

og upålidelig. Hun er heftig, og hendes følelser giver sig stærke udslag i glæde, så vel som i sorg. Hun viser ofte stærk anger. Hendes evner er ret gode.«

Men efter konfirmationen og afgang fra skolen i foråret 1907 begyndte Ursula at strejfe om på gaden. Sammen med »*det allersletteste fruentimmerselskab*« besøgte hun diverse restauranter. Det kunne ikke overraske særlig meget, for allerede i 10 års-alderen havde hun ifølge vidner søgt selskab med nogle af Skives mest berygtede mænd.

Barber Machons udtalelse til værgerådet om Ursula fortæller en del om Ursulas adfærd efter konfirmationen. Ursula havde tjent hos barberen fra 15. juli 1907 til først i september samme år. I barberens udtalelse hed det blandt andet:

»*I den tid har hun været meget upålidelig... I reglen var (hun) færdig ved 8-tiden. Gik derefter ud for sig selv,*

Markedspladsen mellem Grønnegade og Åkjærvej. I baggrunden Frederiksgade og Holstebrovej, Skive Mølle og Skive Vandtårn. SIK's klubhus ses yderst til højre. Yderst til venstre skimtes taget på Skive Kommuneskole og tårnet på Frederiksgade 36, der eksisterer i dag. Læg mærke til fodboldbanens beskaffenhed. Pladsen blev brugt til marked, dyrskue, fester og sport. Foto, ca. 1910. Skive Byarkiv.

vendte først hjem ved midnatstid og fortalte sine forældre, at hun kom fra pladsen.

Det gik en måneds tid, men da det blev opdaget, lovede jeg forældrene at holde på hende, til faderen kom og hentede hende. Alligevel snød hun faderen, drog ud og kom stadig for sent hjem som tidligere. (Så) opgav vi at have noget som helst med hende at gøre, hvorefter forældrene fik hende anbragt på Hebron.»¹¹

Det var i virkeligheden faderen, som i panisk rædsel for Ursulas fremtid tog til Handbjerg for at tale med forstanderen for pighjemmet Hebron, fru Edle Brandsholm.

Edle Brandsholm berettede i et brev til OVR den 3.

november 1907, at faderen var fortvivlet, for tre aftener eller nætter i træk havde han hentet datteren hjem fra markedspladsen, den sidste nat var Ursula stærkt beruset.

Fru Brandsholm var meget utilbøjelig til at tage imod Ursula, men på grund af faderens store fortvivlelse tilbød hun, at Ursula kunne være gæst på pighjemmet og allerede komme på besøg dagen efter.

Fru Brandsholm indberettede til værgerådet, at Ursula »har været rigtig rar, lydig og flink...men selvfølgelig er dette ophold spildt, hvis hun om end kun i få dage skal under de gamle forhold.« Hun pressede på over for værgerådet i Skive, der i første omgang ikke ville have med sagen at gøre.¹²

Men faderen tryglede værgerådet om et møde, der blev afholdt den 25. november 1907. Man blev enige om at bede OVR finde en opdragelsesanstalt til Ursula efter faderens udtrykkelige ønske.

OVR ville ikke umiddelbart følge opfordringen, men udbad sig flere oplysninger om Ursulas påståede usædelighed og efterlyste erklæringer fra tjenestesteder, fattigvæsenet og skolen. Om nødvendigt anbefalede OVR, at værgerådet kunne inddrage politiet i en undersøgelse af Ursulas adfærd i Skives aften- og natteliv.

15. februar 1908 sendte værgerådet tre erklæringer – fra barber Machon, fattigudvalgets formand, og skolens overlærer, Becker, samt faderens tilsagn om at afgive forældremyndigheden.

OVR mente, at sagen var noget tynd – *»mangelfuldt oplyst«* - hvad angik Ursulas *»usædelighed«*, men på grund af sagens forløb og den særdeles fortvivlede far, der helt oplagt ikke længere kunne styre datteren, accepterede OVR, at Ursula blev fjernet fra hjemmet og anbragt på et optagelsehjem på Kalkbrænderivej, på Østerbro i København. Hjemmet var ejet af *»Kristelig forening til redning af børn«*.

I maj 1908 indsendte forstanderen en beretning om Ursulas første tre måneder. Hun var ankommet til hjemmet ledsaget af sin far og havde ikke gjort det bedste indtryk: *»Hun var sjusket og havde en del utøj i håret.«* Videre rapporteredes det: *»Hun er en meget urolig natur, har en skurrende stemme, vant til at råbe og lave ustyr [uro], men er egentlig ikke ond.«*

I februar var hun løbet bort med en anden usædelig pige, men da der kom mandfolk ind i billedet, sagde Ursula fra og henvendte sig til politiet på Nørrebro, fordi hun ikke kunne finde hjem til Kalkbrænderivej. *»Hun er en flink og villig pige til sin gerning, skønt noget upålidelig.«*

For marts og april indberettedes bl.a., at hun klarede

sig godt i skolen, udviste god opførsel, men skoleudtalelsen fra Skive om hendes heftige temperament var blevet bekræftet under opholdet. Hun var af og til meget ubehersket, men forsøgte ihærdigt at dæmpe sig ned. *»I øvrigt er der noget trofast og hengivent i hendes natur overfor dem, som vinder hendes kærlighed, så hun kan anbefales til en plads, hvor hun kan komme under virkelig kristen påvirkning.«*¹³

Ursula fik plads hos handelsmand Ole Jensen, Birken pr. Viby; men *»Kristelig forening til redning af børn«* måtte senere orientere OVR om, at Ursula, den 2. juni 1908 var *»udgået af tjenesten«*. De næste oplysninger om Ursula fremgår af værgerådets protokol. *»Kristelig forening til redning af vildfarne børn«* havde den 18. oktober 1910 meddelt værgerådet, at Ursula pr. 1. november skulle i tjeneste hos gårdejer P. Olsen, Viuf pr. Kolding. En del år senere meddeltes det, at hun pr. 1. nov. 1916 var i tjeneste hos gårdejer Kr. Jørgensen, Nørup pr. Vejle. Tilsyneladende havde Ursula undgået den af faderen så frygtede skæbne: at ende på samfundets bund.

OVR siger nej!

Forfatteren har undladt at kommentere de enkelte sager, fordi fokus har været at demonstrere værgerådets usikre og vanskelige tolkning af børnelovens mange paragrafer, hvor især formålsparagraffen, §1a, de kriminelle over 15 år, §1b, de usædelige børn og §1c, de mishandlede og vanrøgtede børn, var skrevet med den brede pensel. Værgerådet måtte nødvendigvis afsøge grænser og gå i dialog med forældrene og OVR for på denne måde at nå frem til beslutninger. En særdeles ubehagelig opgave!

I den forbindelse er det interessant, at OVR vejledte, rådgav og stort set fulgte værgerådets endelige indstillinger om fjernelse af børn. Forfatteren kan kun finde én

af i alt 36 sager om fjernelse af børn, hvor OVR nægtede at følge værgerådet.

Georg Valdemar Larsen, der var født den 13. dec. 1893, havde i 1910 begået en del butikstyverier. Politiet var indstillet på et tiltalefrafald, hvis værgerådet ville overtage ansvaret for den unge mand. Værgerådet besluttede den 19. juli 1910 at anbringe ham på en opdragelsesanstalt.

Men det lykkedes for moderen at sikre Valdemar en læreplads hos snedker Fibæk fra den 1. december 1912. Værgerådet valgte at se tiden an, men desværre mødte Valdemar meget ustabil frem på sin læreplads. Fibæk stillede derfor to betingelser for at fortsætte kontrakten:

- At Valdemar flyttede ind hos ham, hvorefter moderen skulle betale 2 kr. pr. uge til kost og logi i det første læreår. Til gengæld ville Valdemar få mere i løn end ellers, i det sidste læreår. - At mester kunne jage læredrengen bort, i fald han ikke tog sig sammen.

Moderen erklærede, at hun ikke kunne erlægge 2 kr ugentlig. Værgerådet måtte finde en anden finansiering og pegede overfor OVR på, at staten kunne udrede de 2 kr ugentlig, da Valdemar var i aldersgruppen 15-18 år, hvor staten kunne påtage sig en del af udgiften ved sådanne sager.

OVR afviste blankt. Man var måske bange for, at en sådan praksis kunne danne præcedens. *»Den af værgerådet foreslåede ordning anses for uheldig,«* mente OVR. Men drengen skulle fjernes fra hjemmet, og den 27. februar 1911 blev Valdemar midlertidigt anbragt på Seden Enggård ved Odense. Ni måneder senere fik værgerådet meddelelse om at Valdemar havde fået en tjenesteplass, foranlediget af *»Foreningen til vildfarne børns redning«*.

Det gik tilsyneladende skidt for Valdemar, for den 29. sept. 1914 orienterede Skives politimester [borgmester Holm] værgerådet om, at Valdemar havde begået tyveri-

er på ny, i en alder af næsten 21 år, og udbad sig relevant materiale fra den tidligere verserende sag i værgerådet.

Skal værgerådet beskytte værtshusholderes børn?

Der var rigtig mange værtshuse i Skive i 1912, i alt 36 udskænkingssteder for spiritus i Skive i årene 1911-1912. To af de værste »buler« lå i Thinggade, tæt på de to avisredaktioner for Skive Folkeblad og Skive Socialdemokrat. Jens Niensens restaurant i nr. 9 og Dalgaard's restaurant i nr. 6.

Aviserne havde i 1912 travlt med at overgå hinanden i beskrivelser af værtshusspektakler. Den 29. februar 1912 pegede Skive Socialdemokrat direkte på, at Jens Niensens tre børn burde fjernes fra værtshusholderens hjem. Det skete i et direkte angreb på Skive Folkeblad for avisens dækning af en episode på værtshuset. Skive Folkeblad havde blandt andet skrevet: *»...Biermann og hans offer ankom til Jens Niensens, (så) fik de til deres opvartning anvist værtens mindreårige datter, og med hende på skødet nedtylledes portvin i massevis, samtidig med, at de fik løfte om behageligt nattekvarter...«* Det var en løgnehistorie - frit opfundet, hævdede Skive Socialdemokrat, og fortsatte:

»...Bladet har ikke undersøgt sagen, men tankeløst ladet det hele forlydende gå i sprøjten....de voksne kan værge sig. Men et 15 års pigebarn, der med urette offentlig beskyldes for at være moralsk fordærvet, hun er værgeløs...Og i dette filfælde består det 15 årige barns deltagelse i mandagsorgierne i, at hun ude i byen har hentet en pakke små cigarer...og derfor af ham modtaget 30 øre til en biograftur, og derpå er hun gået i biografen. Han tilbød hende »en genstand«, som hun nægtede at tage imod. Hun er medlem af Good-Templar-Logen og drikker ikke spiritus. Hun har de bedste vidnesbyrd fra

fine tjenester hos buntmager Christensen og fru Hans Petersen.

Noget andet er, at hun naturligvis ikke bør være i det hjem, hun har...Når der senere i »Folkebladets« artikler peges på, at Værgerådet bør skride ind, må vi dertil sig: Værgerådet kan ikke tage det 15 årige pigebarn bort fra hjemmet. At der nu må skrives ind for at væрге de to yngre søskende, det er en anden sag.«¹⁴

På baggrund af avisskrivelserne var det ikke overraskende, at værgerådet den 5. marts 1912 diskuterede en fjernelse af beværter Jens Niensens to ukonfirmerede børn, Viggo Alfred Villadsen, født den 3. marts 1899, og Jenny Alvilda Villadsen. Værgerådet havde indkaldt forældrene til mødet. Jens Nielsen udeblev, men hans kone mødte frem. Hun gik med til at skaffe børnene pladser på landet. Efter mødet nedfældede værgerådet følgende om familien:

»Beværtningen er tilholdssted for byens og havnens børme. Jens Nielsen, populært Bøllekongen, drikker sig jævnlige fuld og konen, som er meget håndfast og voldsom, når hun er vred, banker ham. Flere gange har der i det sidste årstid, været vildt slagsmål mellem ægtefællerne. Børnene færdes i beværtningen, man befrygter deres moralske fordærv, da de også kommer på tider, hvor gæsterne er samlede.«

Der skete imidlertid det, at beværtningen blev lukket, hvorefter værgerådet lod sagen falde.

To år efter blev den nu 15-årige Viggo Alfred Villadsen anmeldt til politiet. Under et forhør indrømmede Viggo, at han havde begået tyveri og dokumentfalsk, idet han havde underskrevet et brev til Teknisk Skole i snedkermesterens navn. Det betød bortvisning fra lærepladsen. Efter kontakter til politi, OVR og medlemmer-

ne af værgerådet, besluttedes det enstemmigt, at Viggo kunne undgå straf, hvis han blev anbragt på en opdragelsesanstalt. Forældrene underskrev uden at kny et afkald på forældre retten.

Den 25. juni 1912 indsendtes værgerådets indstilling, skole- og lægeerklæring mm. til OVR. Snedkermesteren meddelte i en udtalelse, at han ikke var videre tilfreds med Viggo. Han var ikke flink, *»men sløv og adspredt.«* Skolens udtalelser var heller ikke fordelagtige for Viggo: *»(han var) doven og ligegyldig, forulempede drengene (med) obskure bemærkninger«*. Endelig tilføjede værgerådet i indstillingen til OVR, at han var *»voldsom overfor forældrene.«*

Men OVR efterlyste et afstemningsresultat, hvorfor værgerådet mødtes fuldtalligt den 3. juli og enstemmigt besluttede at fastholde indstillingen.

Allerede den 5. juli svarede OVR, at Viggo midlertidigt kunne anbringes på Munksgaard, Røjle Station, ved Middelfart. Den 22. august overførtes han til Flakkebjerg, en opdragelsesanstalt for drenge.

Efter afstemningen den 3. juli besøgte formanden, lærer Dalsgaard Hansen, Viggos hjem. Konen var alene hjemme. Hun fortalte, at det var hende, der havde holdt sammen på hjemmet, men at begge forældre holdt meget af deres børn og bestræbte sig for at give dem en god opdragelse. Hun indrømmede, at børnene ikke havde haft godt af at se de voldsomme slagsmål mellem forældrene. Men hun hævdede, at børnene sjældent var øjenvidner. Faderen var i ædru tilstand fredelig og elskelig, men *»beskænket ofte vild og uregerlig«*, så hun måtte lægge sig imellem ham og gæsterne. Om Viggo bemærkede hun:

»Han er en åben, men hidsig karakter med streng retfærdighedsfølelse. Et godt ord til ham vil altid finde et godt sted. Lærer P.J. Petersen, leder af herværende

Thinggade ca. 1903. Til højre Laurtens restauration, dernæst Skive Afholdshotel. Efter knækket, lidt længere nede ad gaden, ses nr. 18, hvor Dahlgaards beværtning lå.

FDF...har givet ham vidnesbyrd for mønsterværdig opførsel. Til sidst fortæller moderen om familiens grumme skæbne. De har fået 10 børn, hvoraf 7 er døde. Senest den 15-årige storesøster, som døde af kræft (eller tuberkulose) i ryg og knæ. Moderen slutter af med at påpege, at alle børnene er blevet vænnet til at gå i seng senest kl. 10 om aftenen. Ved festlige lejligheder, som dyrskuer og lignende dog senere. ...»¹⁵

Værgerådet giver restauratør Dahlgaard et ultimatum
 Beværter Dahlgaard og hustru i Thinggade blev i 1912 udsat for en næsten ugentlig pressestorm fra Skive Folkeblad og Skive Socialdemokrat. Den ene reportage om

vanvittige slagsmål, bordelvirksomhed, tyverier og illegale aktiviteter afløste den anden. Det var tilsyneladende godt avisstof, og det pressede værgerådet til at træde i karakter og forsøge at redde Dahlgaards tre mindreårige piger fra moralsk ødelæggelse.

På værgerådsmødet den 5. marts 1912 forelå der, foruden sagen om beværter Nielsens børn, også en sag om beskyttelse af restauratør Dahlgaards tre ukonfirmerede piger på 14, 12 og 8 år. Værgerådet var betænkelig ved

»...de slette og fuldstændigt demoraliserende påvirkninger, som børnene jævnlige [var udsat for], på grund af det vilde og rå beværtningsliv...idet forældrene ikke alene dri-

ver geschäften i de til denne indrettede lokaler, men også i den over disse beliggende private lejlighed. Gæsterne er byens bærme, bøller og letlevende eksistenser.»

Værgerådet mødtes med hr. Dahlgaard den 19. marts for at nå frem til en aftale. Alle medlemmer var til stede. Hustruen mødte ikke frem. Dahlgaard accepterede, at han inden 1. maj samme år skulle sørge for en adskillelse af privatboligen og værtshusdelen:

»Restauratør Dahlgaard, Thinggade, må senest til 1. maj d.å. have lejet en særskilt lejlighed, hvor alle hans ukonfirmerede børn skal bo under pleje af deres mor eller en anden kvinde, som er i stand til at give børnene en betryggende pleje borte fra restaurationslokalerne, hvortil børnene ikke må have nogen adgang. Hvis forholdene hos restauratør Dahlgaard efter nævnte 1. maj med hensyn til denne sag er uforandrede, vil værgerådet i henhold til ovennævnte lov [Børnelovens §1b – børn udsat for sædelig fordærvelse] gøre skridt til at fjerne børnene....«¹⁶

Der forelå til mødet udtalelser fra skolen. Hverken med hensyn til *»flid, dygtighed el. opførsel«* var der noget at udsætte på pigerne.

Onsdag den 30. marts havde Skive Folkeblad en artikel om værgerådsmødet den 29. marts. Det må være mødet den 19. marts. På trods af fortrolige forhandlinger kunne Folkebladet meddele, at *»Dahlgaard var tilsagt mødet, og havde et heftigt sammenstød med et af rådets medlemmer, redaktør H.P. Hansen.«* Dagen efter kunne Skive Socialdemokrat afvise, at der havde været tale om et sammenstød mellem redaktør og beværter. Desuden hævdede avisen, at kilden til Skive Folkeblads beretning måtte være restauratør Dahlgaard og ikke et værgerådsmedlem.¹⁷

Dalgaard overholdt ikke aftalen, hvilket værgerådsmedlem fru Laursen med egne øjne kunne konstatere ved et besøg i begyndelsen af maj måned. Der var gjort anstalter til en adskillelse, men *»de trufne foranstaltninger er ganske illusoriske«*, forklarede hun på værgerådets møde den 9. maj.

Rådet meddelte Dahlgaard, at ændringerne langt fra var tilstrækkelige og præciserede, at børnene absolut skulle holdes væk fra beværtningen. Redaktør H.P. Hansen blev beskikket som tilsynsværge for Dahlgaards børn. Formanden for værgerådet tilbageholdt dog – noget overraskende – efter egen beslutning beskikkelsen og fik den 4. juni værgerådet til at anmode politimesteren om en politiundersøgelse, hvor en række vidner fra Thinggade skulle besvare to spørgsmål: *»1. Er det vidnets opfattelse af forholdene i Dahlgaards beværtning må virke moralsk ødelæggende på hans børn? 2. Hvor på begrundet vidnet sin opfattelse?«*¹⁸ Beskikkelsen af redaktør H.P. Hansen blev udsat på ubestemt tid.

Desværre kender forfatteren ikke politiets reaktion på henvendelsen. I forvejen havde politiet en række sager kørende med Dahlgaard, der var anmeldt for bordelvirksomhed, overtrædelser af beværterloven og meget mere. Værgerådsprotokollen melder heller ikke noget om sagens videre forløb.

Måske havde Dahlgaard for at slippe for værgerådets indblanding lejet en lejlighed til privatbrug, herunder opdragelsen af de tre mindreårige piger?

Åge - »svagt begavet, noget degenereret, godmodig, vil gerne arbejde«¹⁹

Åges mor var enke og bestyrede Biografen i Skive i Torvegade. Fra sit syvende år havde Aage omtrent daglig set film i Biografen. *»Forestillingerne være sig nok så horrible«*²⁰ Åge var ikke mishandlet eller vanrygtet på nogen måde, men skolelederen sendte en kraftig

H.P. Hansen til venstre er faldet i snak ud for Frederiksgade 10. Over stråhatten ses Skive Bank. Foto, omkring 1915. Skive Byarkiv.

opfordring til værgerådet om at sende Åge på en opdragelsesanstalt.

Udtalelsen lå på værgerådets bord til mødet den 25. maj 1914. Åge var netop fyldt 14 år den 6. maj. Inden da havde formanden og fru Laursen besøgt hjemmet. På mødet erkendte drengen, at han havde gjort sig skyldig i de mange anklager om tyverier med mere. Han fortrød sine handlinger. Moderen var overhovedet ikke interesseret i en retslig undersøgelse og gav skriftligt afkald på forældreretten, der blev overgivet til overværgerådet.

Skoleudtalelsen kom til at stå som den afgørende præmis for tvangsfjernelsen. Derfor gengives den her i

sin helhed, også med tanke på den unge Åges fremtidige skæbne.

»Skoleinspektøren - Skive den 23/5 1914.

Herved tillader jeg mig at henlede det æ(rede) værgeråds opmærksomhed på drengen Aage Christian Jensen, født den 6/5 1900. Søn af enkefru Jensen, Torvegade (Hj. Af Carolinegade).

Åge har 3 gange siden efteråret stjålet penge hjemme. De to sidste gange var omkring 1. maj, da han tog 15 kroner, for hvilke han bl.a. købte 3 pistoler, og den 20. maj, da han tog 10 kr. For disse sidste købte han bl.a. en salonbøsse, med hvilken han og nogle kammerater skød

Biografen i Torvegade omkring 1910. Den berømte »kilometer-Hansen« sieder i tredje række med butterfly. Damernes hatte må have givet visse problemer: Læg mærke til, at de fleste børn koncentrerer sig om lærredet og ikke fotografen. Dramatiske tableauer klæder væggene, fx »Stormvejr« i højre side. Skive Byarkiv.

i skoven. Den 22. maj skulkede han dernæst for skolen og konfirmationsforberedelsen det meste af dagen og foretog sammen med en kammerat en tur til Roslev. Han har desuden tilstået, at han har stjålet en mundharpe i varehuset i Nørregade.

Åge Jensens forhold i skolen har længe været utilfredsstillende. Han følger dårligt med i undervisningen, viser ikke tilstrækkelig flid, og hans opførsel har givet megen anledning til klage, han har vist sig i høj grad upålidelig og løgnagtig. Her skal blot nævnes, at for nogen tid siden har (han) udkradset en anmærkning i sin karakterbog, for at hans mor ikke skulle få den at se.

Åge har haft en højst uheldig indflydelse på flere af sine kammerater, hvilket har givet sig stærkt til kende i

den klasse, i hvilken Åge gik i fjor. Yderligere bemærkes, at Åge er stærkt hengiven til tobaksrygning.

Det må befrygtes, at Åge vil blive ganske fordærvet, hvis han skal forblive under de nuværende forhold. Jeg ville derimod antage, at en anbringelse på en opdragelsesanstalt muligvis kunne sætte skik på ham.²¹

Åge blev i første omgang sendt til det nordjyske optagelseshjem i Ålborg. Derfra sendtes han til Bråskovgård opdragelsesanstalt i begyndelsen af 1915. Han kom i urmagerlære i Viborg fra den 16. maj 1915. I den 4 årige læretid skulle urmager Kristian Jensen have 1300 kr. for kost og logi. Urmageren havde forlangt et langt større beløb, men OVR havde fået det nedsat. Alt tegnede godt

for Åge, og i den første indberetning fra Bråskovgård til OVR den 29. september 1915, stod der kort og godt: »alt vel«.

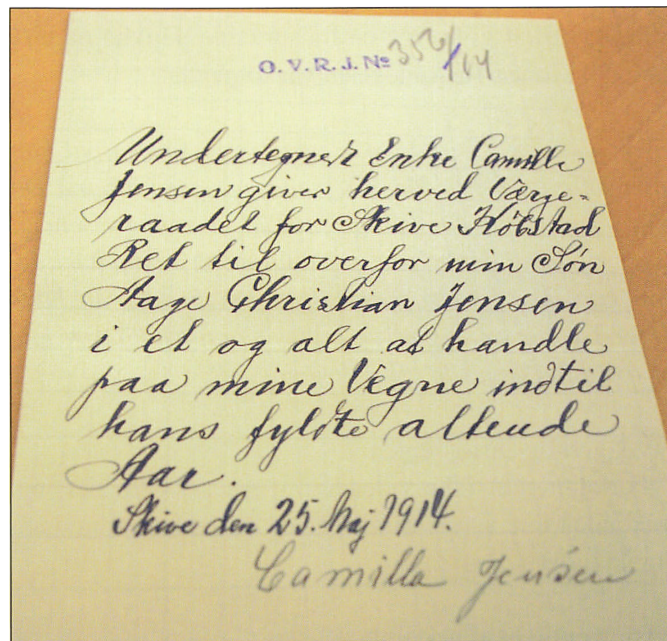
Men året efter lød meldingen, at Åge havde skulket fra Teknisk skole og var gået i biografen istedet for. Og i den anledning havde han løjet groft over for urmager Jensen. Urmageren og tilsynsværger, lærer F. Bigum, i Viborg blev enige om, at i næste sæson for Teknisk Skole – vinteren 1916-17 – skulle urmageren selv undervise Åge i regning, skrivning og tegning, således at han var under opsyn om aftenen.

Den 20. september 1916 indberettedes, at Åge havde taget små beløb i pengeskuffen og købt tobak for penge. Og den 15. december 1916 indberettede tilsynsværger til Viborg værgeråd, der videresendte oplysningerne til OVR, at Åge havde stjålet 10 kr. fra en fattig enke og givet hende lov til at hente brænde i urmagerens brændestabel. Hun havde ikke benyttet sig af tilladelsen, og Åge havde betalt alle pengene tilbage. Tilsynsværger henstillede, at Åge blev taget bort fra sin læreplads hos urmageren. OVR foretog dog ikke noget skridt i den anledning.

I 1917 gik det tilsyneladende Åge godt. To indberetninger fra Bråskovgård lød: »Siden 15.12.16 intet at klage over« og »alt vel«.

Men i 1918 gik det helt galt for Åge. Han blev arresteret for tyveri sammen med to kammerater. Det drejede sig om 6 ure fra urmagerens forretning og talrige tilegninger af penge fra urmagerens pengeskuffe. Den 27. december 1918 fik Åge en betinget dom på 80 dages fængsel, 50 kr. i bøde og 25 kr. i sagsomkostninger.

Nu ville urmageren ikke være med længere. Derfor blev Bråskovgård nødt til at finde en anden løsning. Det lykkedes i maj 1919 at få underskrevet en ny lærekontrakt med en urmager i Horsens. Denne løsning blev

Camilla Jensens afgivelse af forældremyndigheden til overværgerådet. Originalen befinder sig på Rigsarkivet. Foto: Helge Stavnsbjerg. 2014.

mulig, da Åges mor var villig til at betale den daglige transport fra anstalt til værksted.

Desværre mislykkedes projektet. Skudsmålet fra urmageren lød, at Åge ikke var fysisk stærk, og måske angrebet af TB. Allerede i november 1919 måtte Åge opgive urmagerprofessionen. Ifølge mester så han dårlig ud, hostede og var under lægetilsyn.

Året efter forsøgte Bråskovgård at få Åge i skrædderlære med henblik på at fortsætte som buntmager. Indberetningen af 30. maj 1920 til OVR var dog ikke særlig optimistisk: »Ingen vanskeligheder, heller ingen udvikling. Har ofte dårlige øjne, mulig TB.« En senere beretning var dog mere opløftende og talte om fremskridt i skrædderfaget og bedre helbred.

Derfor ansøgte forstanderen på Bråskovgård OVR om

tilladelse til at give Åge en flidspræmie på ikke mindre end 100 kroner. Begrundelsen var følgende:

»Når han den 2.2.1921 skal udgå af forsorgen, vil han blive anbragt i skrædderlære sandsynligvis i Viborg. Da han på grund af forskellige forhold er kommet sent til faget, og han i det hele er noget forsinket i sin udvikling, kan han ikke i (det) første år tjene sin løn, da hans opførelse har været god, indstilles han til en flidspræmie af 100 kr, at anvende til beklædning.«

OVR godtog ansøgningen.²²

Forfatteren er ikke vidende om Åges videre skæbne, men uden løn, i hver tilfældet i et år, tegnede fremtiden sig ikke særlig lys.

Afsluttende bemærkninger

Værgerådets protokol indeholder navne på 70 børn og unge, der i ti års-perioden 1905-1914 var på rådets dagsorden. Heraf blev 36 tvangsfjernet eller fjernet med forældrenes billigelse.²³ Antallet af fjernelser faldt i perioden i de 7 år fra 1915-1921, hvor 22 børn og unge blev fjernet fra hjemmet. I snit er der tale om 3-4 fjernelser om året. Sammenligner man med de 11 landkommuner i nuværende Skive Kommune kan det konstateres, at antallet af sager svinger utrolig meget fra kommune til kommune. Der er kun i tre kommuner mange sager, når vi tager hele perioden 1905-1933 under behandling. De øvrige 8 kommuner har få sager, ja, der kunne gå år imellem, at værgerådet tog en sag op. Som hypotese kunne man tænke sig, at der i de mindre samfund var mere sammenhold – og modstand mod tvangsfjernelser. Man forsøgte at finde mere acceptable løsninger som kraftige advarsler, indsættelse af tilsynsværger, frivillige ordninger med plejepladser eller, som for Furs vedkommende, at sende de unge til søs.

I en senere artikel vil forfatteren mere indgående præsentere og analysere værgerådernes arbejde i Skive købstad og i de 11 landkommuner, hvor der findes arkivmateriale. Det kan måske blive udgangspunktet for andre undersøgelser.²⁴

Noter:

1. Skive Kommunes historie 1880-1940. s. 305-309 og s. 436-37. Forhandlinger og vedtægter vedr. Skive købstads kommunale styrelse. 1906/07.
2. Axel Petersen (1).
3. »En værgeraadssag« udarbejdet af formanden for OVR, overrets-assessor Brun. u.å. (eksemplet er fra 1906) 6 sider. Placeret løst i protokollen for værgerådet i Skive (herefter protokollen).
4. Formandens notat af 21. juni 1907 i protokollen. Protokol s.11. Måske har der eksisteret en protokol fra 1905? Den første indførelse er fra mødet den 9. april 1907 (side 3). Der er ingen titel eller årstal på protokollen. Foran alfabetisk inddelte sider med navne på de børn, værgerådet undersøgte. Herefter nummererede sider 1-200. Medlemmerne underskrev ikke mødereferaterne eller beslutningerne. Kun formanden skrev under efter de forskellige relevante meddelelser, undersøgelser og mødereferater/-beslutninger. Der herskede tilsyneladende ingen form for godkendelsesprocedure!
5. Protokol s. 11-12.
6. Protokol s. 3.
7. OVR 199/07. Protokol s. 3-4.
8. Rud Kjems s. 149-158.
9. Protokol s. 27-28.
10. Citaterne fra skolens indberetninger er fra protokollen s. 31, herudover er oplysningerne fra værgerådets indberetning til OVR. OVR 16/08.
11. OVR 16/08. Udtalelsen blev via værgerådet videresendt til OVR.
12. OVR 16/08. Det er lidt fristende at gætte på, at Hjalmar Kjems, der i disse år arbejdede tæt sammen med Peter Sabroe, ikke var begejstret for en henvendelse fra Hebrons leder, som Peter Sabroe havde ført en særdeles heftig kampagne imod på sine foredragsturnéer, i den socialdemokratiske presse og i folketinget. Desuden var sagen ikke startet korrekt med en henvendelse fra fx faderen eller naboer, til værgerådet.
13. OVR 16/08.
14. Skive Socialdemokrat den 29. februar 1912. Redaktøren, H.P. Hansen, var medlem af værgerådet. Skive Folkeblad den 29. februar 1912. Under »Fra læsekredsen« med titlen: »Uhyggelige forhold .- Værtshusholder Jens Nielsen meldt til politiet«.
15. Protokol s. 131 og s. 157-159, OVR 323/14. Den 15-årige pige er den person, som blev omtalt i Skive Socialdemokrat og Skive Folkeblad den 29. februar 1912.
16. Protokol s. 127-129. Kundgørelsen (løst ark i protokollen) date-

ret 20. marts 1912, kundgjort af to stævnevidner den 22. marts på Dahlgaards bopæl.

17. Skive Folkeblad den 30. marts 1912, under »Fra Læsekredsen«: »Restauratør Dahlgaard for værgerådet«. Skive Socialdemokrat den 31. marts 1912.

18. Det er ret besynderligt, at de 5 vidner er udpeget af redaktør H.P. Hansen, der den 27. juni 1912 sender navnelisten til formanden. Hvorfor har de andre rådsmedlemmer ingen forslag?

19. OVR 356/14. Indberetning fra Bråskovgård til OVR den 25. maj 1918.

20. OVR 356/14 - indstilling af... til OVR fra værgerådet i Skive.

21. Protokol s. 172-173.

22. OVR 356/14.

23. Forfatteren vil ikke her skelne mellem de to typer, fordi man må formode, at en del frivillige overdragelser af forældremagten ikke var så frivillige endda. Forældrene orkede måske ikke endnu et møde, hvor politiet og værgerådets medlemmer højst sandsynligt var enige om fjernelse af barnet. OVR skulle da også godkende såvel de frivillige som de tvungne fjernelser.

24. Der er stor usikkerhed om, hvorvidt alle sager er kommet med i protokollerne. I Jebjerg-Lyby var der en sag, som Skive Socialdemokrat fandt meget graverende i reportager 19.-22. februar 1907. Den er ikke omtalt i protokollen, der først blev påbegyndt i 1908. Værgerådets formand pastor Glud ville ifølge avisen ikke foretage sig noget, men forholdene blev bragt i orden. I 1933 blev værgerådene erstattet af børneværn. Der er kun få lokale undersøgelser fra København og Århus om værgerådernes arbejde.

KILDER

Rigsarkivet

Landsnævnet for børne- og ungdomsforsorg. (OVR).

Journalpakker: 192-204/1907, 12-25/1908, 322-330/1914, 351-356/1914.

Byhistorisk arkiv

Værgerådsprotokoller for Skive købstad og landkommunerne:

Brøndum-Hvidbjerg, Estvad-Rønbjerg, Fur, Grinderslev-Grønning, Håsum-Ramsing, Krejbjerg, Jebjerg-Lyby, Nautrup-Sæby-Vile, Oddense-Otting, Roslev-Rybjerg og Thise.

Vejviser og vedtægter vedr. Skive købstads kommunale styrelse. 1906-07 og årgangene frem til 1914/15.

Vejviser for Skive og omegn 1911/12. 1910.

Skattebog og vejviser for Skive købstad. 1912 og årgangene frem til 1915.

Skive Socialdemokrat 1905-1914.

Skive Folkeblad 1912.

LITTERATUR

Inge M. Bryderup: Børnelove og socialpædagogik gennem 100 år. Århus 2005.

Dansk Velfærdshistorie. Mellem skøn og ret. Bd. II. Perioden 1898-1933. 2011.

Ib Gejl: Under værgerådet. Århus. 1905-15. 1967.

Viggo Jonassen: Dansk Socialpolitik 1708-1998. 1998.

Rud Kjems: Socialdemokraten Hjalmar Kjems. Danmarks første folkevalgte borgmester. 2014.

Aksel Petersen (1): Det offentlige børnetilsyn efter lovene. 1905. (Børneloven s. 159-174 (50 paragraffer)).

Aksel Petersen (2): Nogle bemærkninger om værgerådsinstitutionen. 1908.

Skive kommunes historie. Fra 1880-1940. 2002.

Fur kirketårn - hvis murværk kunne tale

Af museumsinspektør Turi Thomsen

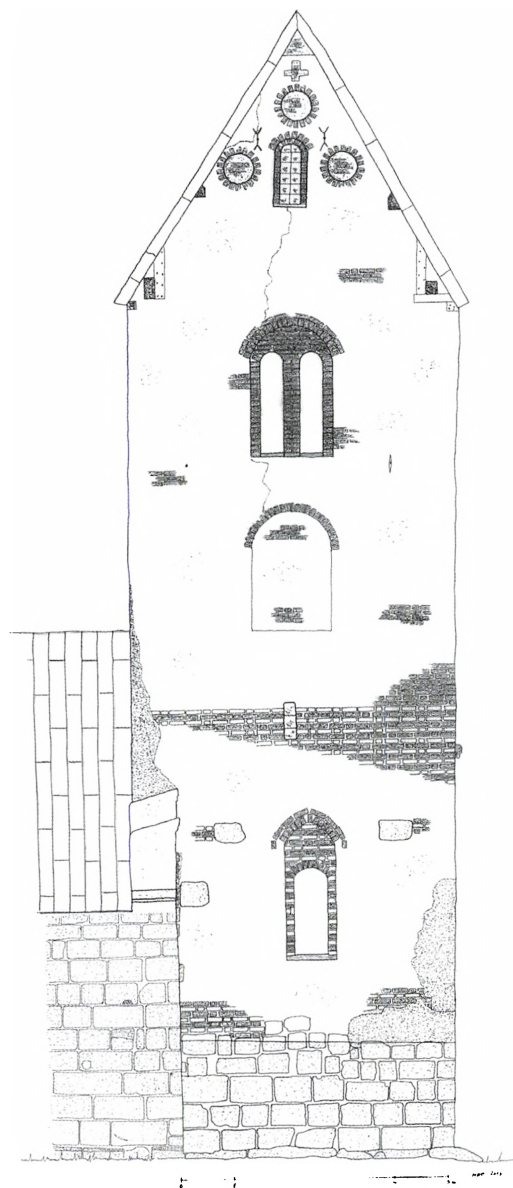
Fur Kirke – Skt. Mortens kirke på Fur

I lighed med mange af de andre danske middelalderlige sognekirker ligger Fur kirke på et fremtrædende højdedrag og er synlig på lang afstand.

Den ligger karakteristisk med sin øst-vestvendte orientering, kor og apsis i øst og højt markant tårn i vest, og med et lille våbenhus mod nord, omtrent midt for det lidt ualmindeligt lange skib. Blytækket og hvidkalket står den der og lyser.

Men præcis som det er med de andre historiske kirkebygninger rundt om i landet, viser det sig ved nærmere eftersyn, at hvad der umiddelbart ser ud som næsten identiske bygningsværker, i stedet er byggerier, der er opført efter ensrettede principper, men som hver især rummer mange særegne og karakteristiske detaljer. Disse forskelle skyldes flere ting: det kan f.eks. være geografisk beliggenhed, byggemateriale, arkitektonisk udtryk, og helt specifikke kunstneriske detaljer, der ofte viser sig at kunne grupperes og tillægges bestemte bygmestre eller forbilleder. Frem for alt er kirkerne individuelt særegne, fordi de fleste af dem har en lang og ofte kompleks bygningshistorie. Bygningerne har, som ved knobskydning, fået tilføjet nye bygningsdele eller ændringer i konstruktive detaljer og arkitektonisk udtryk, fordi bygningsidealet, tidsånden og behovet har ændret sig over tid. De har i vid udstrækning, overordnet set, bibeholdt deres funktion, mens deres udtryk, og det behov de udfylder, har ændret sig.

Valg af byggemateriale kan hænge sammen med, at man lokalt og regionalt har haft adgang til forskellige ressourcer, som f.eks. kridtsten ved Stevns og på Møn,

Nordsiden af Fur kirketårn, resultatet af registreringen. Renteget af Hans Erik Christensen 2013.

Fur Kirke set fra søsiden – fra Branden.

frådsten, også kaldet kildekalk, ved Roskilde og i nærheden af Vejle, teglsten i områder med let tilgængelige forekomster af ler (og rigelig adgang til brændsel, ikke at forglemme) og naturligvis de mange kirker bygget af veltilhuggede granitkvadre i store dele af Jylland, og her aktuelt på Fur, den lokale rødsten. Det er klart, at den tekniske viden om håndteringen af et bestemt byggemateriale også spiller ind på materialevalget og dermed på udseendet af det enkelte byggeri. Det er klart, at en bygningskultur, hvor træ traditionelt har været det gængse byggemateriale, får en anden karakter, når byggematerialet ændrer sig så markant.

En kirkes dimensioner kan have forskellige årsager. Formodentlig vil dens størrelse i udgangspunktet været bestemt af, hvilken funktion kirken har skullet udfylde. For sognekirkers vedkommende er det nærliggende at forestille sig, at dens størrelse er planlagt efter det

befolkningsgrundlag, den skulle betjene i sognet. Store kirker til befolkningsrige sogne, små kirker til mindre befolkede sogne.

Det giver næsten sig selv, at grundlaget for bygninger med så lang levetid som mange af kirkerne har forandret sig over tid. Det er bl.a. sådanne forandringer i behov, ressourceudnyttelse, stil og funktion, der har afsat sig som spor i teknik og materialehåndtering i de forskellige bygningselementer, en bygning består af. Når gamle bygninger bliver udsat for en lidt grundigere undersøgelse, er det alle disse elementer, der indgår i murværkets tale. Et sprog man kan lære sig at forstå.

Lidt om Fur Kirkes datering

Kirken skulle ifølge en skriftlig kilde være opført før eller i tiden omkring 1126. Kilden er et brev, hvori paven i Rom i 1166 modtager en bekræftelse fra bispem

Tårnet med stillads i sommeren 2012, set fra nord.

i Viborg på, at forgængeren i embedet for 40 år siden har modtaget Skt. Mortens kirke på Fur som gave fra kirkens tre grundlæggere. Der er naturligvis en del kildemæssige problemer ved at tolke så direkte på kildens udsagn. For det første er det meget tænkeligt, at 40 år ikke skal forstås så konkret, at man ligefrem kan tælle bagud og få et præcist opførelsesår ud af det, for det andet er der den mulighed, at det ikke er den eksisterende kirkebygning, der henvises til. Rigtig mange af de middelalderlige kirker har haft en forgænger på stedet. Vi ved ikke, om det er tilfældet på Fur.

1100-tallet er et godt bud på, hvornår den enorme byggeindsats med mere end 2000 stenkirker ud over hele landet er foregået, så det er sikkert ikke helt forkert med en datering af Fur Kirke til denne periode. Skal den skriftlige datering kunne knyttes sikkert til den eksisterende kirke, skal der findes daterbar dokumentation, der direkte kan knyttes til de originale dele af den ældste bygning. Det er foreløbig ikke muligt at datere stenbyggeri lige så præcist, som det f.eks. ofte kan lade sig gøre for træ. Så hvis der findes træ i det originale murværk f.eks. i form af vinduesrammer, tagværk eller andet daterbart træ, vil det være den mest sikre måde at få kirken dateret på.

Det er derfor klart, at jagten på en mere præcis datering af kirken starter med jagten på daterbart træ.

Vi skal ikke i denne artikel beskæftige os så meget med kirkens opførelsetidspunkt og de ældste dele af kirken, men derimod se på, hvad den undersøgelse af tårnet, der blev mulig i 2012, har bragt af ny viden om den senere del af bygningens historie.

Undersøgelsens omstændigheder

I sommeren 2012 skulle tårnet renoveres og kalkes samt have lagt nye blyplader på taget. Store revner var blevet registreret i murværket. Det viste sig blandt andet, at de gamle murankre, der i tidens løb var blevet indsat for at forhindre murene i at skride fra hinanden, for længst var rustet over og var ophørt med at fungere. Nye murankre skulle indsættes, og murværket skulle gennemgås for andre skader og repareres. Tagværket skulle stabiliseres ved indsættelse af skråstivere i tømmerkonstruktionen. Det gamle blytag fra 1962 skulle smeltes om og lægges op på ny, og det mest trængende af tagværkets tømmer skulle udskiftes.

Som en del af denne proces blev tårnet afrenset for løstsiddende kalk, så murværkets skavanker kunne

afdækkes og udbedres. Op ad tårnet rejstes i den forbindelse et mægtigt og solidt stillads med ikke mindre end 10 dæk med to meter imellem hver. For en kort stund var det muligt at komme helt tæt på tårnets murværk, mens det så at sige stod »klædt af til skinnet«.

Denne chance benyttede museet i første omgang til »lige at kaste et blik« på de gamle mure. Over en periode på 2-3 uger samt enkelte efterfølgende observationsdage blev der gjort nye opdagelser på det hvide kirketårn.

Tårnet stod med sit stillads i sin afrensede udgave. Kun de løstsiddende lag af kalk, ud af de utallige kalkninger tårnet har fået i tidens løb, var blevet fjernet, og i de fastsiddende rester kunne der gøres mange og interessante iagttagelser.

Ingen var forberedt på, hvor interessante disse spor efter tårnets bygningshistorie faktisk ville være, når kalk og løstsiddende puds var taget af. Derfor var der heller ikke i arbejdsgangen indarbejdet tid og plads til, at museets medarbejder kunne foretage sine undersøgelser. Det gjaldt om at falde ind i den eksisterende arbejds-gang i renoveringsarbejdet og udnytte de muligheder, der var for at gøre iagttagelser uden at gå alt for meget i vejen på stilladset.

Den museale registrering gik i korte træk ud på at hente så mange observationer ud af det blotlagte murværk som muligt. Der findes forskellige former for digitalt opmålingsudstyr, som museet desværre ikke råder over, men en regulær opmåling med målebånd og tomestok kombineret med fotografering af de mange detaljer kan fortsat give gode resultater. Det gjaldt om at udnytte chancen, mens den var der.

Helt konkret blev tre målebånd med 1 m's afstand ophængt i lod ned ad tårnets nordside, fra gavlens øverste spids og hele vejen ned til tårnets bund. Registreringsarbejdet blev foretaget i det heraf opståede vertikale målesystem, hvor de mange iagttagelser blev målt ind

i 1:50. Murværket er ikke målt op sten for sten, kun særlige detaljer er medtaget.

Ovenfra og ned, dæk for dæk, er dokumentationen foregået. Kun nordsiden er registreret, for det viste sig, at tårnets øvrige facader i tidens løb har været udsat for gennemgribende renoveringer. Sydsiden var således sat helt om i en nyere og mindre sten og desuden pudset over med et usædvanligt hårdt pudslag. Det samme gjaldt store dele af facaderne mod øst og vest.

Observationerne på tårnets udvendige facader er suppleret med iagttagelser af de metertykke mures indersider. Indvendigt har tårnet ikke været udsat for vejr og vind og har ikke i nær så høj grad været ude for andre nedbrydende aktiviteter.

Sidst men ikke mindst blev der gjort iagttagelser i tagværket for at finde frem til, om der i den eksisterende tømmerkonstruktion kunne findes tømmer, der med stor sandsynlighed kunne tilskrives det originale tagværk. Da det viste sig at være tilfældet, kunne undersøgelsen af tårnets murværk suppleredes med udtagelse af prøver til årringsdatering af det tømmer, som skulle udskiftes.

Den eksisterende fortælling om tårnet

Tårnet er 22,1 m højt med tre stokværk over det hvælvede tårnrum i bunden samt tagetagen, i alt 5 etager. Murene er nederst opført i granitkvadre og længere oppe i tegl af den store middelalderlige type, som kendes under navnet munkesten.

Bygningens højde i sig selv, kombineret med kirkens markante og høje beliggenhed, har betydet, som noget helt selvfølgeligt, at tårnet har fungeret som vartegn og sømærke for de sejlene. Særligt i sin hvidkalkede dragt, kan det ses vidt omkring.

Tårnets murværk rummer forskellige detaljer, funktionelle såvel som af dekorativ karakter. Det er blandt

andet disse detaljer, der umiddelbart er med til at afgøre, hvornår omtrent tårnet er opført.

Den øverste del af gavlen har en gavldekoration bestående af tre, symmetrisk placerede cirkelblændinger omkring et lille vindue. Denne udsmykning, kombineret med byggematerialet, munkesten, er med til at datere tårnet til den senere del af middelalderen. Dette dekorative træk kendes fra mange byggerier, gejstlige såvel som verdslige, fra den sengotiske periode. Forbillederne for de mange variationer af blændingsgavle, der kendes rundt om i landet, er som grundregel hentet fra periodens teglstensbyggeri i det nordtyske område.

Ud over blændingsdekorationen er der også funktionelle åbninger i murværket, så som et par små vinduer og en enkelt højtplaceret dør. Dørpartiet har en let tilspidset, fladbuget åbning. Dørens fals er ført videre op i et spidsbuet spejl over døråbningen, hvilket på lige fod med cirkelblændingerne betragtes som et gotisk/sengotisk stiltræk.

For et kirketårn er der naturligvis også andre funktionelle åbninger, de såkaldte glamhuller, placeret strategisk således, at lyden af kirkeklokken kan høres vidt omkring. Men for Fur kirketårn findes der i stokværket under de eksisterende glamhuller et sæt tilmurede åbninger/glamhuller af omtrent samme dimensioner og placeret lidt højere end skibets tagryg.

Et af de ubesvarede spørgsmål i forhold til tårnets udseende, som man håbede på, at undersøgelsen af murværket kunne bringe svar på, var, om tilmuringen af disse glamhuller kunne tages som udtryk for, at tårnet på et tidspunkt var blevet forhøjet, og de gamle glamhuller dermed havde mistet deres funktion.

I 2007-08 blev der udført en meget interessant undersøgelse af korets og skibets tagværk.¹ Undersøgelsen af tagværket blev sat i gang ud fra en formodning om, at man ved at datere tagværket kunne datere de forskellige byggefaser, der tydeligt fremgår af murene i det usæd-

vanligt lange skib. Murværket i skibet viser tydelige tegn på, at skibet på et tidspunkt er blevet forlænget mod vest. Den endelige afrapportering af undersøgelsens dateringer i forhold til tagværkets konstruktion foreligger ikke endnu. Af Nationalmuseets Naturvidenskabelige Undersøgelses rapport fremgår det, at der ikke fremkom dateringer ældre end 1400.² De fysiske ændringer i koret og skibets tagkonstruktion siger derfor ikke noget om kirkens opførelsestidspunkt og de ældste forandringer i bygningen.

Ingen af dateringerne stammer fra tømmer, der kan tilskrives de ældste dele af kirken fra dens opførelsestidspunkt fra tiden før 1250/1300.

De fremkomne dateringer tyder på, at tagværket er blevet udskiftet over flere omgange.

Datering af enkelte dele af tagværket er interessant i sig selv, og den bliver endnu mere interessant, når resultaterne sættes ind i sammenhæng med andre undersøgelser af kirken.

Kirketårnets murværk

Helt oppe ved kirketårnets øverste top fascineres man i første omgang af den vidtstrakte udsigt.

Den næste tanke, der melder sig, er, at udsigten og oplevelsen af at være så højt oppe må have været næsten den samme for de bygningsarbejdere, der i sin tid opførte tårnet.

Det er her, helt oppe ved den øverste spids af tårnets nordgavl, registreringen af murværket går i gang. Set nedefra tænker man umiddelbart, at der vel ikke er så meget at komme efter her, men der er flere ting, man kan fordybe sig i, som man ikke har mulighed for at observere nedefra:

Man ser, hvordan tagets blyplader er foldet ud over tagværkets yderste spær (spærfag nr. 1 – se senere) i flugt med facaden. På den måde beskyttes det første

Udsigten fra stilladsets øverste dæk. Med færgelejet og Branden ovre på Salling-siden, set fra nord.

spær i tagkonstruktionen mod vejr og vind. Blypladerne er sømmet fast til bjælkerne med store gedigne jernsøm, så noget fugt er der jo trængt ind i tidens løb. Tømmeret i første spærfag havde det åbenbart så dårligt, at det skulle udskiftes.

En bygnings tagkonstruktion har stor betydning for bevaringsforholdene længere nede i en bygning. Vand, der trænger ind heroppe fra, vil før eller siden skabe problemer et eller andet sted længere nede. For tårnets tagværk er der på et eller andet tidspunkt, måske da man lagde nyt blytag sidste gang i 1962, sket en uheldig forskydning af første spærfags østre spær bjælke. Blypladen, der er foldet ud over bjælken, har muligvis trukket bjælken, og dermed taget et par centimeter ind i forhold

til murfladen med den konsekvens, at vand fra taget har kunnet trænge ned i murværket ovenfra. En lille skade, der ikke betyder så meget på kort sigt, men som på længere sigt kan have alvorlige konsekvenser.

Det vender vi tilbage til om et øjeblik, når vi bevæger os ned til næste stilladsdæk.

Den allerøverste lille trekant, over gavlens egentlige murværk, er udfyldt senere med teglsten af en mindre størrelse end munkesten. Her oppe ser man, hvorledes dette nyere murværk er trukket lidt ind, så der fremkommer et spring i forhold til gavlens øvrige murværk af munkesten. Før tilmuringen har dette hul, helt oppe under tagspidsen, fungeret som ventilationshul i lighed med de to huller lidt længere nede i hver side af gavltrekanten.

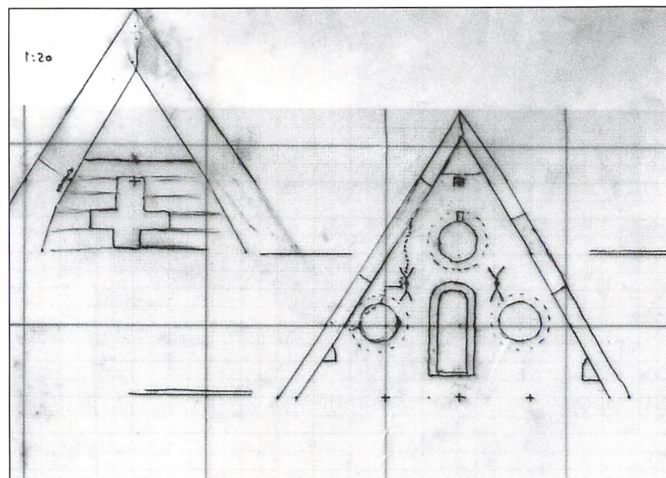

Tårnets øverste gavltrekant med den senere tilmurede del trukket lidt ind. Bag det ophængte målebånd anes det tilbagetrukne kors i murværket.

Der er kun 6 skifter munkestensmurværk ned til den øverste af de tre cirkelblændinger. Dette murparti er lige småt nok til med sikkerhed at konstatere, at der er anvendt det typiske munkeforbandt: 2 lange (løbere) og 1 kort (binder) i forbandet. Dette forbandt findes helt taktfast længere nede i murværket stort set hele vejen ned til ca. 2,50 m over terræn til den del af tårnet, der er opført i granitkvadre. Den mellemliggende fuge imellem stenene ser ligeledes hel og original ud.

Sådan som tårnet står i dag, findes der endnu en detalje ved dette lille murparti, som ikke kan ses nedefra: det drejer sig om en lille, lidt skæv, korsformet »blænding« i murværkets øverste 5 skifter. Det er fremkommet ved, at en løber (armene i korset) og en binder under løberen og to bindere over løberen er trukket ind i forhold til murværket i øvrigt. En interessant lille detalje, som jeg skal komme tilbage til senere.

Oppe på øverste dæk anes den øverste del af den øverste af de tre cirkelblændinger. Den måler 56 cm i diameter, og der indgår 22 kantstillede sten i det stik, der afgrænser blændingen. Der er 60 cm ud til spærene på hver side af den. De to øvrige cirkelblændinger i gavldekorationen er konstrueret på samme måde og er næsten symmetrisk placeret under den på hver side af det lille rundbuede, faldede vindue. Det lille faldede vindue (eller åbning), har ikke nødvendigvis, som nu, haft vinduesglas i åbningen. Åbningens fals har kunnet anvendes som anslag for en evt. luge, så det har kunnet lukkes for vind og vejr.

Tårnets øverste gavltrekant, udsnit af facaderegistreringens øverste del, de øverste tre stilladsk. Øverst til venstre ses detaljeregistrering af den tilbagetrukne korsformede blænding.

Som nævnt tidligere, er der tale om en helt karakteristisk udsmykket gavl med sengotisk blændingsdekoration.

Under registreringen af de mange detaljer ved selve murværket dukkede der pludselig et lille felt med farvet kalk op inde i den øverste af cirkelblændingerne. Der er tale om lyserød kalk, i en mættet og tæt kalkning. Da det lyserøde parti også fandtes inde i fladen på de to andre cirkelblændinger, kunne det vise sig at være lidt af et kuriosum; man havde måske villet gøre blændingerne mere synlige nedefra ved at give dem en anden farve end hvid. Men farven adskiller sig ikke meget fra hvidt, og ved nærmere eftersyn viste det sig, at den lyserøde kalkning kunne genfindes i så store partier rundt om på det meste af murfladen, at det kunne godtgøres, at kirketårnet (og hvem ved, måske hele kirken?) på et tidspunkt har stået helt i lyserødt. Det eneste, der ikke ser ud til at have været lyserødt, er det føromtalte lille kors helt oppe ved tårnets top.

Det er ikke helt usædvanligt at kalke kirker i andre farver end hvidt. Der findes f.eks. områder i Nordvestsjælland, hvor den helt mørkerøde kalkning med hvide

Den lyserøde kalkning anes inde i en af cirkelblændingerne.

detaljer er den foretrukne. På samme måde står en gruppe af kirker kalket gule f.eks. på Sydvestsjælland og visse steder på Fyn.

Men lyserødt? Foreløbig har jeg kun fundet én anden kirke med den samme sarte, lyserøde farve: Dreslette Kirke på Fyn. Hvornår det er blevet populært at kalke kirkerne med andet end hvidt, er ikke i skrivende stund helt undersøgt. Den lyserøde farve, som i kirkesammenhæng klart er mere sjælden, synes at være anvendt i byerne på flere af borgerskabets huse fra begyndelsen af 1700-tallet. Der er den mulighed, at farven måske har været mere anvendt på kirkerne, end vi lige tror. Farven adskiller sig umiddelbart ikke meget fra hvid kalk på f.eks. røde tegl, hvis man ikke er opmærksom på det.

Kirkerne er generelt kalket over igen og igen, og skulle der befinde sig et lyserødt lag imellem de mange hvide, kan farven let overses, når man maskinelt afrenser løstsiddende kalk forud for en istandsættelse.

Overraskelserne med hensyn til tårnets kalkning er ikke overstået endnu: Under den lyserøde kalk viste der sig partier, hvor røde, 3-5 cm brede penselstrøg var

De to nederste cirkelblændinger i gavldekorationen.

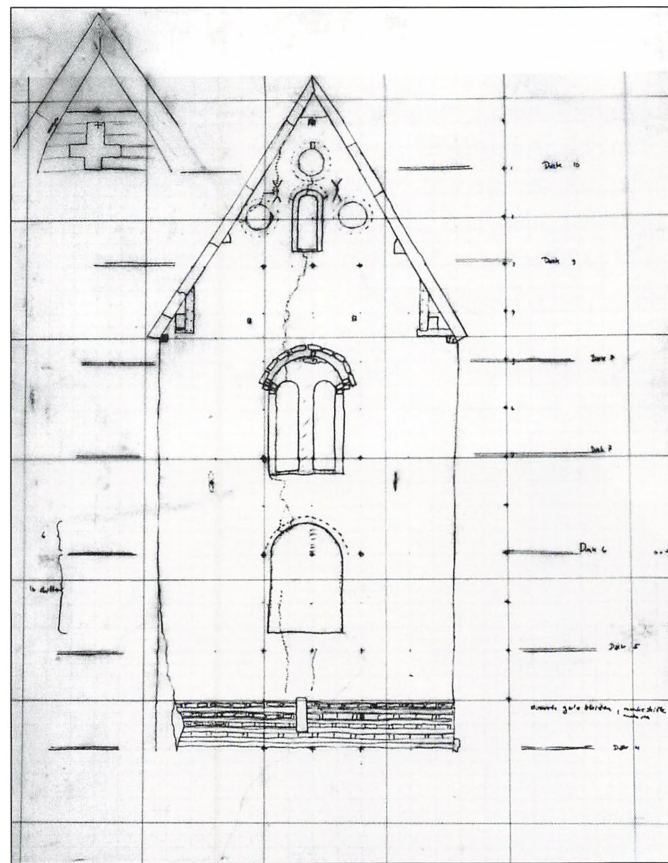

Eksempel på murværk med »krusedulle«-dekoration, her fra et parti lige under den vandrette røde linje, der markerer den øverste grænse for decorationen.

malet i 30-40 cm store krumme kurver og »kruseduller« på hvidkalket bund. Ved det første møde med decorationen på det store, uforstyrrede murparti over glamhullerne, blev det antaget, at det var en lidt grov udgave af de »indvielses-cirkler«, der kendes mange steder inde i kirkerne, men ikke fra udvendige facader. De røde penselstrøg viste sig at have en større udbredelse på facaden. På samme måde som med den lyserøde kalkning kunne murpartier med »krusedulle«-dekoration iagttages flere steder over hele tårnets flade, lige med undtagelse af den øverste del af gavlen. Hele facaden har formodentlig været dækket af decorationen. På niveau med undersiden af det lille vindue i gavltrekanter fandtes en vandret 5-6 cm bred, rødmalet linje, der var malet hele vejen tværs over gavlen. Linjen synes at markere en skillelinje, da de røde »kruseduller« ikke blev fundet højere oppe. Over den røde linje har gavltrekanter stået hvidkalket.

Endnu er det ikke lykkedes mig at finde paralleller til

denne dekoration, og dateringen af den bliver således også et gæt fra min side. Holder man fast ved, at den udenpå liggende lyserøde kalk kan stamme fra begyndelsen af 1700-tallet, dvs. barokken, betyder det, at en dekoration som denne »krøllede« lidt tilfældigt udseende »krusedulle«-dekoration må være ældre. Her falder det lige for at pege på den tidligere billedstil, kaldet bruskbarok, som især kendes fra billedskærerier med slyngværk, buttede engle i draperier og skyer på alter-

Den fortsatte registrering af tårnets facade med både det fungerende, ombyggede glamhul og det tilmurede glamhul i etagen underneden. Bemærk desuden revnen i murværket, der zigzagger sig vej ned igennem murværket i venstre side af åbningerne.

tavler, prædikestole og tunge træmøbler fra perioden omkring midten til slutningen af 1600-tallet.

Fra tårnets forskellige kalkninger er vi igen nået ind til murværket og lidt længere ned ad tårnets facade.

De eksisterende glamhuller har deres bund i en højde af ca. 15 m over terræn og ca. 3 m over skibets tagryg. Glamhullernes placering over skibets tagryg er naturligvis væsentlig for klokkernes mulighed for at kunne glamme ud til hele sognet. Højtstående glamhuller med store åbninger til alle fire sider er ideelle til det formål. Åbningerne lukkes i dag med luger på indersiden, men konstruktionen med udvendigt spejl og fals betyder, at de tidligere kan have været forsynet med luger på ydersiden. De fungerende glamhuller er konstrueret med dobbelte rundbuede åbninger, (0,48x1,75 m), i det store (1,5x2,25 m) fladbuede spejl. Den store fladbue afsluttes med et dobbeltstik i form af et løberstik over et stik af kantstillede sten til markering og styrkelse af den næsten 1,5 m brede bue. Ved nærmere eftersyn af murværket i vangen imellem de to rundbuede åbninger viste det sig imidlertid, at både den og spejlets murparti var muret op af nyere tegl af mindre dimensioner. Et check rundt til glamhullerne mod øst, syd og vest viste, at ingen af de fungerende åbninger er bevaret med deres originale udformning. Det gælder ikke bare for glamhullet i nordmuren, også de andre fungerende glamhuller fremstod temmeligt ombyggede.

En af de mest logiske forklaringer på, at mindst en af glamhulsåbningerne har haft nedbrudt sin vange imellem de to åbninger i glamhullet kan være den enkle, at man har nedbrudt midtervangen midlertidigt for at kunne indsætte en ny klokke ad den vej. Klokker kan blive sprukne efter mange års brug, og ved Fur Kirke er den efter sigende omstøbt flere gange, senest i 1879. Det kan være de andre fungerende glamhuller, det er gået ud over ved andre lejligheder.

Det tilmurede glamhul i tårnets nordmur, set indefra.

En fornemmelse af, hvordan de fungerende glamhullerne har set ud, får man ved at stikke hovedet indenfor i tårnet og kaste et blik på det tilmurede sæt af glamhuller på etagen underneden. De tilmurede glamhuller har deres underside i niveau med skibets tagryg, ca. 10,5 m over terræn.

Nordmurens glamhul er kun muret til, så den flugter med den udvendige facade. Til tilmuringen er anvendt en mindre og nyere tegl, og stenene består af blandede genanvendte sten. Kun på nordsiden af tårnet er det tilmurede glamhul synligt i det udvendige murværk. Mod øst, syd og vest var det ydre murværk så omsat og ombygget, at der ikke findes synlige spor efter dem.

Set indefra står de tilmurede glamhuller imidlertid særdeles velbevarede med to spidsbuede åbninger i en fladbuet niche med samme dobbeltstik over – på samme måde som ved de fungerende glamhuller. Den rundbue-

De gule og røde munkesten anvendt skiftevis i et murparti vest for den lille glug.

De gule munkesten anvendt dekorativt ved indgangspartiet.

de form samt det manglende dobbeltstik, som ses i den udvendige facade, tyder på, at man ud over at mure glamhullerne til også har foretaget andre ændringer i murværket. Overordnet set er udformningen af både de fungerende og de tilmurede glamhuller så ensartet, at de må formodes at være samtidige.

Udformningen med de spidsbuede åbninger i det flad-

Den eksisterende byport i Stege fra slutningen af 1400-tallet.

buede spejl stemmer fint overens med det sengotiske udtryk i tårnets gavldekoration.

Alle otte glamhuller kan være planlagt fra begyndelsen i det sengotiske tårn og kan i lang tid have fungeret samtidigt.

Detaljerne i tårnets murværk viste sig at rumme flere overraskelser endnu. I etagen under det tilmurede glam-

hul findes en lille åbning, en glug, der er så lille, at åbningen blot har bragt lidt lys og lidt luft ind i det mørke rum bagved. På niveau med oversiden af denne glug efter flere skifter regelmæssigt munkeskifte kom overraskelsen: Der indgik gule munkesten i murværket. Hvor røde tegl består af brændt rødler, består gule af brændt blåler. Det sker ind imellem, at den almindelige lertagning er nået ned i lag af blåler, hvilket resulterer i blandede og flammede tegl. Disse er ofte anvendt til mindre synlige dele af et byggeri. Ind imellem ser man byggerier, hvor man bevidst har anvendt blåler til hele sit byggeri og opført det i gule tegl som f.eks. Mariager Kirke. Gule munkesten er ikke anvendt nær så hyppigt som de røde.

På Fur kirketårn er de gule munkesten, der indgår i murværket, anvendt helt bevidst som et dekorativt element: Fra oversiden af den lille glug, i en højde af ca. 8,5 m over terræn, og hele vejen ned til den kvaderstensbyggede nederste del af tårnet har man, næsten uden undtagelse, anvendt den gule tegl i hvert andet skifte, hvilket giver murværket et tværstribet udseende. Selv i det højt placerede indgangsparti er der skiftevis anvendt gule og røde tegl, både i det høje spidsbuede spejl over den fladbuede åbning og i stik og fals rundt langs åbningen.

Det stribede udseende kendes bl.a. fra 13-1400 tallets kirkebyggeri i Norditalien, f.eks. den store katedral i Siena fra omkring 1348, eller fra mere hjemlige himmelstrøg lidt mere end 100 år senere f.eks. byporten i Stege eller domkirkeskolen i Slesvig. Hvor Fur kirketårn er opført af gule og røde munkesten, får byporten i Stege sit stribede udseende ved at lade den røde tegl veksle med skifter af kalksten, som findes naturligt i området. Det er ikke klart, hvor det konkrete forbillede for Fur kirketårn er hentet, men der er ikke tvivl om, at det er et helt bevidst valg, og det har ikke været meningen, at murværket senere skulle kalkes over.

Domkirkeskolen i Slesvig fra 14-1500-tallet.

Spor efter den ældre kirke

Den nederste del af tårnet står som sagt opført i tilhugede granitkvadre. Det er meget almindeligt ved kirker af granitkvadre med et senere tilføjet tårn, at de kvadre, der før udgjorde skibets gavnl mod vest, så langt de rakte, kom til at indgå i de tre sider af tårnets nederste del. Der kan næsten gå sport i at overveje, om der er overensstemmelse imellem materalængden fra den nedbrudte vestgavl til højden af de anvendte kvadre i murværket på det tilbyggede tårn.

Granitfiguren der fortsat sidder i murværket, vendt mod vest.

På Fur Kirke er der et eller andet, der ikke helt stemmer. Dels er der anvendt nogle enkelte kvadre dekorativt oppe i den sribede del af murværket, dels indgår der et betragteligt antal i murværket inde i tårnet. Løseligt opmålt er der mindst 12 m² kvadersten »for meget« bare i den nederste del af tårnet. Sammenkobler man disse iagttagelser med observationer af det meget lange skib, som efter alt at dømmes blev udvidet mod vest, mens man endnu byggede i kampestenskvadre i romansk stil, så giver det anledning til at overveje, om der i stedet for en udvidelse af skibet kan have været tale om et tårn, opført i kvadre. Det ville give god mening med tanke på de »overflødige« kvadre oppe i teglstenstårnet, og det ville også give god mening med hensyn til til det granitansigt, der i meget højt relief fin-

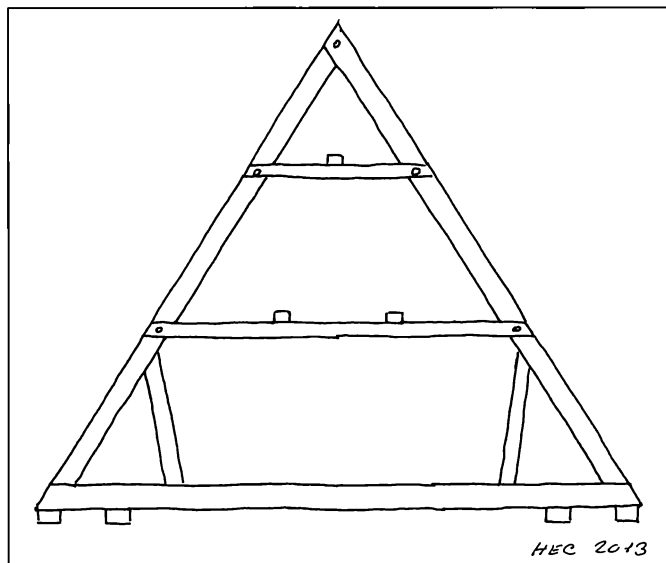
des genanvendt i det sengotiske tårn, placeret i en højde af ca. 7,5 m over terræn midt for på tårnets vestmur.

Der er ingen tvivl om, at granitfiguren ikke hører til det sengotiske byggeri, og den kan i princippet have siddet hvor som helst i den ældste del af kirken, men det er nærliggende at forestille sig, at ansigtet er blevet genplaceret, omtrent som det tidligere har siddet, højt oppe med ansigtet vendt mod vest.

Blandt de genanvendte kvadre findes flere sten med forskellige former for funktionel dekoration, fra f.eks. karmsten eller lignende, og ude på kirkegården ligger et

Tagværkets loftsrum set mod nordvest.

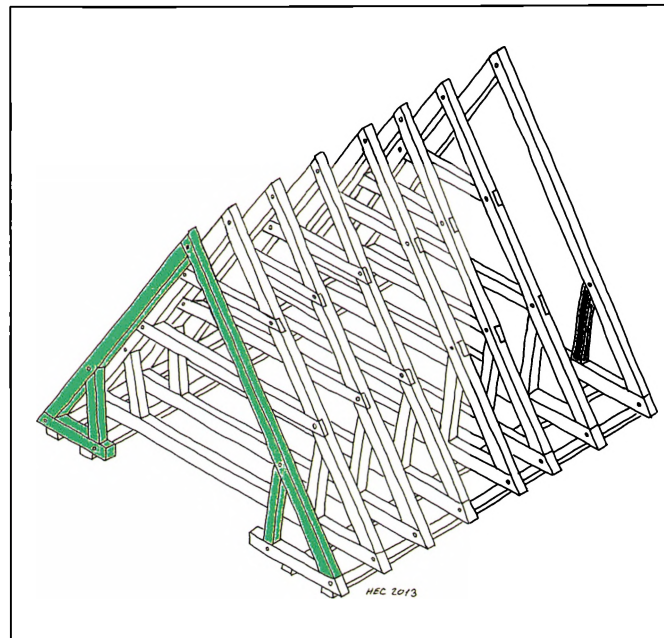
Principtegning af et af tårnets spærfag. Tegnet af Hans Erik Christensen 2013.

par kvadre af lidt udefinerlig udformning. Der er under alle omstændigheder nogle gåder omkring den ældste kirkes udformning, der ikke er løst endnu.

Tagværket

Tårnets loftsrum nås ad flere trappeforløb, først udefra og op til den højt placerede døråbning, derefter ind og op over tårnhvælvet. Derfra videre op ad stejle trapper, forbi klokkestokværket for til sidst at krybe via en stige op til loftsrummet under spær og hanebånd. Tårnets gavle vender mod nord og syd, og tagværkets blyplader bæres af otte spærfag belagt med lægter i form af brede brædder på ydersiden som underlag for blypladerne.

Tagværkets konstruktion repræsenterer en af de mest anvendte grundtyper, hvor hvert spærfag består af to spærbjælker (en i øst og en i vest), bundet sammen af to hanebånd og afstivet med spærstivere ned mod en spærsko (ude i gavlene) eller en bindbjælke for de øvri-

Principtegning af hele tårntagværkets konstruktion. Tegnet af Hans Erik Christensen 2013. Efterfølgende er de dele, der er udtaget til datering markeret med farve og x.nr.

ge seks spærfags vedkommende. Undersøgelsen af tagværkets tømmer indledtes med at fastslå, om der var synlige tømmermærker på de enkelte dele. Tagværket består af et antal spærfag, der i udgangspunktet konstrueres og samles nede på jorden. De enkelte dele nummereres efter det spærfag, de tilhører, således at de kan skilles ad, løftes op og samles korrekt igen. Tømmermærkerne og deres placering i nummerrækken i den stående tagkonstruktion er med til at afsløre, om der er sket udskiftninger og ændringer i det originale tagværk.

Ud over nogle få udskiftninger og et enkelt vendt spærfag, ser det ud til, at de mange spærstivere, der på principtegningen er tegnet lige lange, kan være indsat senere og på forskellige tidspunkter efter behov. Dels var de ikke lige lange, og dermed var de placeret med forskellig afstand til mur og tagkant, dels havde flere af

Østsidens spær med spærstiver i forskellig længde, set mod syd. Spærstiveren forrest i billedet tilhører spær nr. 3. Sammen med spærstiveren til spær nr. 6 er den væsentlig længere end flere af de øvrige.

dem naglehuller og spor efter samlinger, der ikke havde nogen anvendelse i den aktuelle position. Det skønnes derfor, at der er tale om genanvendt tømmer.

Det meste af tagværkets tømmer består af eg, og de relativt få dele, der er blevet udskiftet gennem tiden, er generelt blevet erstattet med tilsvarende dele af fyrretræ.

Dog blev der ved restaureringen i 2012 anvendt eg til det nyindsatte tømmer til skråbånd og krydsopspænding, der skal stabilisere tagværket. Som det ses af principtegningen over tagværkets konstruktion (se foregående side), er det kun ganske få dele, der er blevet udskiftet i denne omgang, nemlig første spærfag i nord samt en enkelt spærstiver i det ottende og sidste spærfag i syd.

Den væsentligste begrundelse for at kigge på tagværket var at finde ud af, hvorvidt der blandt de dele, der skulle udskiftes, var tømmer, der egnede sig til datering. For at egne sig til datering i denne sammenhæng skal tømmeret være i tilstrækkelig god stand, og der skal være rimelig stor sikkerhed for, at det tilhører det originale tagværk. Derudover skal det helst ikke være genanvendt, for i så fald er det jo ikke den aktuelle anvendelse, dateringen henviser til. Endelig skal det helst være af eg og i bedste fald have både splintved og bark.

Der blev i alt udtaget prøver til datering af 7 tømmerstykker. Prøverne blev sendt til datering på Træringslaboratoriet ved Moesgård, hvor tre af stykkerne viste sig at kunne dateres med rimelig stor sikkerhed (dvs. med en usikkerhed på plus/minus 8 år). Prøverne x2, x4 og x6 kom fra træ, der er fældet fra omkring slutningen af 1400-tallet til senest i begyndelsen af 1500-tallet.³ De øvrige prøver kunne desværre ikke dateres tilstrækkelig sikkert.

Dendrodateringen stemmer meget godt med de stil- og konstruktionsmæssige detaljer, der her er fortolket som sengotiske/senmiddelalderlige.

Konklusioner og perspektiver

Med forbehold for, at der bag den hvide kalk på den øvrige del af kirken findes andre spændende oplysninger, ser det ud til, at den overordnede bygningshistorie for hele kirken følger det gængse mønster med kor (og

apsis), skib (og dettes forlængelse mod vest) samt tårn og våbenhus.

I apsis, kor og den ældste del af skibet skulle der under kalk og puds være kvadre af den lokale rødsten i murværket sammen med de karakteristiske granitkvadre. Som allerede nævnt skal kirkens ældste del henføres til 1100-1200-tallet. Noget tyder på, at kirken allerede i den romanske periode kan have haft tårn. Det er ikke mange romanske tårne, vi kender, og der hvor de har været, er det altid magtfulde slægter, der står bag opførelsen. Det kunne være interessant at udsætte hele kirken for en grundig bygningsarkæologisk undersøgelse. Denne meget overfladiske og sporadiske undersøgelse af tårnet viser med al tydelighed, at murværk kan tale. Der er ingen tvivl om, at man ved en nærmere undersøgelse af både kor, skib og våbenhus vil kunne afdække flere sider af den spændende og lange bygningshistorie.

Tilbage til spørgsmålet om, hvorvidt de tilmurede glamhuller skulle tages som et udtryk for, at tårnet på et tidspunkt er blevet forhøjet og glamhullerne overflødiggjort af nye, må svaret helt klart blive: Nej, det kan ikke være tilfældet. Der er ikke set spor i murværket, som tyder på flere byggefaser. Stenstørrelser, forbandt, fuger og dekorative detaljer tyder alt sammen på, at tårnet, i al sin pragt, er opført i én og samme byggefase, dateret til slutningen af 1400-tallet/begyndelsen af 1500-tallet – ud fra sit arkitektoniske udtryk og bekræftet af tagværkets dateringer.

Der må således søges en anden forklaring på tilmuringen. Der kan sikkert findes mange mulige forklaringer, men her er det væsentligt at bemærke, at der til murværket i tilmuringen er anvendt flere forskellige størrelser tegl, og at de fleste af disse er mindre end de munkesten, der indgår i det øvrige murværk. Der må da være tale om en tilmuring af relativ ny dato, i hvert fald efter mid-

delalderen. Hvis tårnrummet skulle anvendes til andet end klokker, har de store åbninger forekommet upraktiske. Man kan f.eks. forestille sig, at tårnet med sit stabile murværk har været benyttet som kornlager eller som et sikkert opbevaringssted af andre værdifulde sager, f.eks. indbetalte afgifter (i naturalier). En evt. kirkelade kan været brændt, og det har derfor været nærliggende at anvende kirketårnet til et sådant formål.

Med den sikre tidsmæssige placering af tårnet til slutningen af 1400-tallet vil det måske ved hjælp af de skriftlige kilder være muligt at finde frem til, hvem der stod bag opførelsen af tårnet. Dette pragtværk af et tårn med mange kostbare detaljer, måske endda med et sjældent klokkeværk i to etager, tyder på en formuende og mægtig bygherre.

Et lille efterskrift

Der blev observeret skader på kirketårnets murværk, taget trængte til en udskiftning, og derfor skulle tårnet renoveres. Det er helt sikkert en bekostelig affære, som sikkert kunne være blevet mindre omfattende, hvis man havde haft råd til og mulighed for at gribe ind noget før. Det er et held, at det gamle murværk har været bygget så solidt, ellers var det faldet for længst.

Generelle betragtninger om bygningsbevaring og restaureringsovervejelser

Med til billedet af Fur kirketårn hører de karakteristiske murankre, som nogle kirker har rigtig mange af, andre bare nogle enkelte.

Murankrene er typisk udført i smedejern og har ikke siddet i murværket fra begyndelsen. Nedefra ses de gamle murankre på Fur Kirke som to sorte kryds. På dekorativ måde har man gjort en dyd af nødvendigheden, da man på et eller andet tidspunkt, formodentlig i 17-1800-tallet, har fundet det nødvendigt at stramme

murene op. Fra andre byggerier med murankre kender de fleste sikkert murankre med form som tal eller bogstaver, hvor man har udnyttet det funktionelt nødvendige til – med initialer og årstal – at angive, hvem der stod bag udbedringen, og hvornår den blev udført. Det har man ikke gjort på Fur Kirke.

Et muranker er monteret på en stang, der er ført ind igennem murværket og binder det sammen med et tilsvarende muranker på den anden side af tårnet. Det er en midlertidig løsning, men den kan holde i lang tid, hvis selve konstruktionen vedligeholdes, så der ikke tilføres alt for meget fugt, som ikke kan komme derfra igen. Murankre må naturligvis udskiftes efterhånden, som de nedbrydes af rust og mister deres funktion. Jern, der rustner, udvider sig, og får et rustent stykke jern lov til at blive siddende i murværket, vil det forårsage revner i muren efterhånden, som rusten udvikler sig.

Og her er vi så tilbage ved problemet med den lille skade ved tagværket, som blev omtalt i begyndelsen af denne artikel: Det vand, der gennem lang tid er trængt ind her, har ind imellem udvidet sig i frostvejr. Fuger og tegl er blevet skadet, og mere vand er trængt ind og har forstærket processen.

På et tidspunkt har man udbedret skaden, dog uden samtidig at løse problemet øverst oppe, så vandet er fortsat med at trænge ind. Man har villet gøre det godt, så den mørtel, man i sin tid reparerede det ødelagte murværk med, blev tilsat cement for at gøre det ekstra holdbart. Problemet med cement i gammelt murværk er, at cement bliver meget hård og ikke er diffusionsåbent, hvilket betyder, at den altid tilstedeværende fugt ikke kan vandre igennem den. Man har hermed fået sig et nyt

problem: Vandet må nu søge ud langs kanterne af reparationen og fortsætter derefter videre ned i murværket, hvor det møder murankret, der er i gang med at ruste og dermed udvide sig.

Den registrering af murværket, der reelt set blot skulle dokumentere bygningsdetaljer og bygningshistorie, gjorde det også muligt at følge én af tårnbygningens rigtig alvorlige revnedannelser på dens vej ned igennem de svageste steder ved åbninger og reparationer og ned i det massive murværk over dørpartiet. I udgangspunktet var det bare en lille skade, som det stærke, gamle murværk havde kunnet leve med i lang tid, men kombinationen af uheldige omstændigheder og forkert materialevalg til de reparationer, der er blevet udført i tidens løb, har haft store konsekvenser.

Der kom dog det positive ud af tårnets skavanker og udbedringerne af dem, at det blev muligt at undersøge tårnets murværk og derved tilvejebringe ny viden om dets bygningshistorie.

NOTER

1. Nationalmuseets Naturvidenskabelige Undersøgelers rapport nr. 24, 2008.
2. Den umiddelbare konklusion på undersøgelsens dateringer er, at det eksisterende tagværk er sat op i flere omgange, ældst er tømmeret over koret, som er udhugget af træ fældet ca. 1435. Tagværket over skibet kunne inddeles i tre faser: 1. fase fra ca. 1465, 2. fase fra ca. 1490 og 3. og yngste fase af skibet fra ca. 1505.
3. Henvisning til Wormianum-rapport WM2447.

LITTERATUR

Christensen, Kjeld: Dendrokronologisk undersøgelse af prøver fra Fur Kirke (SMS1213). Wormianum. Moesgård nr. 2427. 2014.
Eriksen, O. H.: *Dendrokronologisk undersøgelse af tømmer fra Sct. Mortens Kirke, Fur*. Nationalmuseets Naturvidenskabelige Undersøgelser, rapport nr. 24, 2008.

1814-skolelovens indførelse i Salling og Fjends

Af Poul Tolstrup

Undervisning før 1814

De fleste børn og unge lærte at læse og skrive længe før 1814. Men hvor meget og hvor længe, de gik i skole, kan nok være vanskeligere at få rede på.

Professor Birgit Løgstrup opridses i en artikel på hjemmesiden »danmarkshistorien.dk« situationen således:

»...allerede kort efter den lutherske reformation i 1536 blev det pålagt degnen ved alle sognekirker at påtage sig oplæring af børn og unge, både piger og drenge i at læse. I købstæderne skulle latinskolerne oprette danske skrive- og regneskoler.

Fra 1708 var der gratis undervisning i disse danske skoler for alle fattige børn. Med pietismen kom skolelovene af 1739 og 1741 med krav om befolkningens læsning i Biblen.«

Kildematerialet viser, at sådan foregik skoleudviklingen også i Salling og Fjends.

Lokalt tilsyn med skolen

Fra 1814 blev der oprettet skolekommissioner. Med præsten som formand, herremanden som skolepatron samt to bønder førte kommissionen tilsyn med skolen og skoleholderens virke.

Fra 1841 indgik skolekommissionen som et udvalg i sogneforstanderskabet, som fra 1867 benævnes sogneråd.

Anordning for Almue-Skolevæsenet paa Landet i Danmark fra 1814 anfører i sin formålsparagraf:

»...ved Børnenes Undervisning skal der i Almindelighed tages Hensyn til at danne dem til gode og retskafne Mennesker i overensstemmelse med den Luthersk-evangelisk-christelige Lære; samt at bibringe dem de Kundskaber og Færdigheder, der ere dem nødvendige for at blive nyttige Borgere i Staten ...«

På hjemmesiden »danmarkshistorien.dk« kan man endvidere finde: »Bilag til Almueskoleloven af 1814.« Her nævnes, at regeringen under enevælden allerede i 1789 nedsatte »Den store Skolekommission« til forbedring af de danske skoler.

Der var rationalister, der ønskede nyttige fag i almueskolen, som kunne bibringe børnene viden om naturen, landbrug og havebrug. Handelsfolk ønskede fag som bogføring indført etc. Fra gejstlig side ønskede man religionsundervisning højest prioriteret. Forsøg på at mindske kirkens indflydelse på skolen lykkedes ikke. Præsterne var nemlig landsbyernes eneste embedsmænd, og derfor blev de formænd for skolekommissionerne.

I 1814 førte kommissionens arbejde endelig til Almueskoleloven, der indførte skolepligt for alle børn. Fra begyndelsen havde landsbyskolerne to klasser. »Store klasse« gik om sommeren 2 dage i skole og »lille klasse« 4 dage og omvendt om vinteren.

Lærernes uddannelse

Læreruddannelse var påbegyndt med de første seminarier i Kiel og på Blågård i København. De blev fulgt af

præstegårdsseminarier, hvor en initiativrig præst med en enkelt lærer ud over sig selv tilbød unge fra bondebefolkningen en 3-årig læreruddannelse i de fag og emner, som den kommende Almueskolelov af juli 1814 påbød skoleholderne at undervise i. I Jylland drejede det sig f.eks. om Ranum, Boris, Snedsted, Vejle og Jelling. Her i området var der hos præsten i Hjerk en overgang undervisning. Der var i Skive ønske om noget lignende, men det blev opgivet i 1822.

De ovenfor nævnte præstegårdsseminarier leverede til Salling og Fjends en hel del uddannede seminarister, i mange tilfælde til erstatning for de skoleholdere, der efter 1814 gik af. I 1835 var således halvdelen af embederne besat med seminarister, som de blev kaldt. Vi skal helt op mod århundredets slutning, før f.eks. Fur fik en uddannet lærer i embedet.¹

I Salling og Fjends var landsognene oprindelig forsynet med løbedegne fra latinskolen i Skive. De underviste på bøndergårdene som omgangslærere. Det var en noget ustabil undervisning, der kom ud af det på grund af afstand, vind og vejr osv. Derfor ville man gerne i landsognene have en såkaldt sædedegn, som boede på stedet. Denne udvikling var stort set gennemført i 1850.

I vort område var lærernes faglige baggrund en ret broget affære. Skoleholderne havde (også efter 1814) tidligere været husmænd, studenter eller »ikke student«, skomagere, smede, murere, soldater eller sømænd, skærslippere og bøssemagere, ja i Fly havde man sågar en student og cand. fil. ansat. I Nautrup var Laursen Jensen Søbye ikke uddannet, men »a gjek allivaller ind i algebra«, skal han have sagt.

Flere steder havde skoleholderen brugt sin søn som afløser ved sygdom og andet fravær. I nogle tilfælde efterfulgte han faderen i embedet. Men kunne skolekommissionen få fat på en seminarieuddannet mand,

blev han med amtsskoledirektionens anbefaling ansat, fremgår det af protokollerne.

For alle børn på landet var der fra 1814 skolegang hver anden dag, nu også i sommerhalvåret. Ferier var tilrettelagt ud fra landbrugets behov for arbejdskraft.

Formålet med loven var at danne gode kristne, nyttige og loyale borgere.

Bilag til loven var: »Instruction for Lærere i Almueskolen paa Landet i Danmark« i 37 paragraffer, der bl.a. pålagde læreren at være et godt eksempel på et »*christeligt sædeligt Levned*«. Renlighed understreges i flere paragraffer som et vigtigt mål for velopdragne og dannede mennesker.

Børnene skulle vænnes til orden og være ærbødige over for læreren, og han skulle i sin omgang med dem vise dem »*kierlig Behandling og vinde deres Tillid og gøre dem Undervisningen behagelig*«, hedder det i paragraf 6. Skolelæreren skulle frem for alt søge at opvække lærervillighed hos børnene først og fremmest ved læsebogens afbenyttelse, samtaler om det læste og de enkelte ting i naturen, som kan sanses. Gennem lærerige fortællinger vække indbildningskraften og øve hukommelsen. Han skulle nøje lægge mærke til, om børnene havde fattet det, som blev gennemgået eller læstes.

Læreren skulle undervise dem i regning, skrivning, historie og geografi efter de anordninger, det var fastsat af skolekommissionen. Børnene skulle øves i hovedregning, så de kunne gøre overslag, som kan anvendes i det daglige liv. Undervisningen skulle foregå efter en bestemt plan for timerne. En plan skulle opslås i skolestuen. Var skolelæreren musikkyndig, kunne han lære flittige børn at spille et instrument, hvis de fandtes skikede hertil.

Læreren måtte ikke afvige fra timeplanen uden at notere det i skolens protokol, hvor han også førte journal over børnenes skoleflid. Han skal påtale forsømmel-

ser over for forældrene. Han skal pålægge de vanartede og efterladende en forholdsmæssig og til forbedring egnet straf. »Men han må aldrig give børnene ørefigner, stød eller slag med hånden eller bruge skældsord mod dem og ikke betjene sig af vanærende straffe, som kunne kvæle barnets æresfølelse og mere tjenende til at forhærde end forbedre dem«. Han har dog ret til at straffe børn under 10 år med et lille ris eller en tynd tamp uden knuder. Det er givetvis erfaringer fra praksis, der nødvendiggjorde, at kommissionen måtte understrege ovenstående.

Læreren skal søge god forståelse med forældrene og være behjælpelig i børnenes opdragelse. Forældrene skal have underretning om barnets opførsel og gjorde fremskridt. Og de bør overvære undervisningen, når de besøger skolen.³

Skolekommissionens tilsyn

I Salling og Fjends samt Estvad og Rønbjerg var der fra 1700-tallet bygget godt 30 skoler i årene forud for 1814. Alle skoleholdere fortsatte her deres arbejde som sædedegne (fastboende i sognet) i årene fremover.

De bevarede skolekommissionsprotokoller fra vort lokalområde viser, at kommissionens 4 medlemmer hver måned besøger deres skole.⁵ Man kontrollerer skoleprotokollen, der udførligt karakteriserer hver elev. Man efterser forsømmelseslisten etc.⁴

Hvert halve år overværes eksamen og overhøring af hver elev. Man afgør, hvilke børn i ældste klasse, der kan udskrives af skolen og konfirmeres. Præsten kan som i Nautrup oven i købet tilbyde en enkelt elev ekstratimer, så hun kan blive konfirmeret.

Sognets skolestruktur indberettes, med antal skoler, deres bygningsmæssige tilstand og evt. planer om nybyggeri, endvidere oplyses elevtal i 1. og 2. klasse, skolelærerens løn og hans egnethed i embedet.

I hver skole var der kun en lærer. Børnene måtte altså leve med ham og de kundskaber, han havde fagligt og pædagogisk.

Lærernes egnethed i embedet

Jeppé Aakjær har på grundlag af retsprotokoller tegnet et noget dystert billede af lærertyper i 1700-tallet. Anderledes ser det billede ud, som præsterne tegner i skolekommissionsprotokollerne efter 1814. Her nogle eksempler:

I Håsum skriver præsten: »Det er os kjært at erfare Tilstandene i Haasum Skole ...[og] man forventer, at Skolelærer Dyrberg fremdeles anvender al sin Flid for den ham betroede Skoleungdom, Forfremmelse i kristelig Kundskab og Sædelighed. Nogen mere Øvelse i Stavning og Retskrivning behøves.« I Lem omtales degnen Christian J. Dyrberg (1801-36) som »livlig og munter i skolen«.

I Thorum var Jensen Svane skoleholder fra 1800-36. »En duelig mand såvel i skolen som i kirken«. I Grønning var lærer Hjarbek (1813-39), der havde mistet sin ene arm i 1801 på Kongedybet, »en værdig skolelærer, der besad mere end almindelig oplysning, der skyldtes flid og selvtænkning. Skolelæreren dér var, som han burde være«, skrev præsten.

I Odense var der forældreklager over lærer Christen Feld, som skammer de børn ud, hvis forældre er bagud med de vederlag, de skal betale til lærerløn og straffer deres børn med hånddask, så forældrene føler sig nødsaget til at tage deres børn ud af skolen og betale for privatundervisning i stedet for. Lærer Feld klarer dog frisag støttet af andre forældre blandt gårdmændene.

Brådne kar var der dog: »Mads Schouboe degn og lærer 1808-29 i Grinderslev var skødesløs i embedsførelse, drikfældig, mishandlede konen, rev håret af hende, truede hende med kniv, og kastede ild på hende. Han

blev suspenderet flere gange. Indlagdes i 1829 på 'sinds-sygehospitalet' i Viborg.«

I Opperby i Sydsalling fortælles det, at »røgter og husmand Niels Christensen, der var lærer fra 1801-19, var et stykke brøl, der med sit spanskrør pryglede børn på det frygteligste«.

Lærerløn

Skolekommissionen måtte sørge for, at skolelæreren blev lønnet anordningsmæssigt, som Danske Kancelli havde bestemt. Det var tilsyneladende svært efter statsbankerotten i 1813. Rigsdaleren var ikke meget værd, øgede skatter på hartkornet kunne der ikke være tale om. Protokollerne anfører skattelister for sognet i detaljer, og det ses desuden, at degnene måtte kæmpe for deres løn.

Man skriver i 1818 f.eks., at i Øster- og Vesterlyby er skolelærerlønnen årlig »6 Tdr. Rug og 10 Tdr. Byg in natura og 25 Tdr. Byg efter Kapitelstaxt foruden Offer og Accidenser.« Sidstnævnte løndel fra arbejdet som degn, såkaldte lysepenge, var nødvendig for, at man kunne leve som skoleholder med en familie. Påkrævet var det også, at der var en skolelod, hvor læreren kunne holde et par køer og nogle får. Det sidste er det ofte svært for kommissionen at finde jord til i sognet. »Kan det ikke gå på omgang?« spørger en bonde i skolekommissionen i Nautrup. Tørv til skolestuen var en del af lønnen, da læreren i sin beskedne bolig nød godt af varmen fra skolestuens bilæggerovn.

Alt i alt blev følgen af denne pengemangel, at der ikke var tilstrækkelige midler til at ansætte endnu en lærer – med mindre denne havde en indtægt som degn ved kirken.

Børnetallet vokser

Folketællingslisterne viser en befolkningsvækst på knap

50 procent for Salling i perioden 1801-1850.² Årsagen til stigningen i børnetallet er bedre hygiejne og sundhed. Kopper-vaccination er kendt.

Skolestuernerne er blevet godt fyldte efter væksten i børnetallet, og nybyggeri af skoler kommer omsider i gang. Typisk er det sådan i vort område, at hovedsognets skole bliver suppleret med en nybygget skole i annekssognet. Fra 1814-50 bliver skoletallet i Salling og Fjends næsten fordoblet. 29 skoler kommer til. Der bygges især i slutningen af perioden op mod 1850, hvor den økonomiske krise er overvundet. Man kan nu opfylde lovens krav om, at børnene kun må have en kvart mil (knap 2 km) som skolevej.

Skolebygningerne

Skolebygningerne var i 1814 forfaldne og i ringe stand i mange landsbyer, fremgår det af protokollerne. Ofte bestod bygningerne af en gammel degnebolig med tilbygget skolestue i den ene ende, på 5 fag. Ja, i Borris ved Sparkær var skolestuen endnu i 1844 kun på 4 fag, en lille lerhytte med stråtag. 1814 fik Volling en biskole, et 3-fags hus til skolestue og et værelse til læreren. Først i 1836 anskaffede man en gymnastikplads.

Undervisningsmidler i landsbyskolen

Udstyret i landsbyskolestuen var simpelt. Man bestræbte sig for at bygge anordningsmæssigt med god højde til loftet og vinduer, der lod lyset komme ind til de læsende

På næste side:

I året 1814 fandtes over 39 skoler i Salling og Fjends. De er markeret med rødt. Indtil 1850 byggede man yderligere 26 skoler, markeret med blå, typisk i annekssognene. Hermed kunne lovens krav om en kvart mils skolevej opfyldes. Kort udarbejdet af forfatteren med bistand fra Teknisk Forvaltning i Skive.⁷

børn. Men enkelt var det, med bordenes ben nedfældet i lergulvet og lange bænke til at sidde på.

Ifølge Håsums protokol for året 1815 var skolens inventar 1 fyrretræsbord, 4 1/4 alen langt, 1 ditto 2 1/4 alen, 3 bænke, 1 kakkellovn. Af bøger fandtes kun én i skolen, *Plums håndbog for skolelærere* fra 1808 (den gang en værdifuld og moderne bog).⁴ Præsten fandt det fornødent »at anskaffe 1 bibel, 2 bibelske historier af Birchs udgave, 2 stk. læsebøger, 6 katekismer til brug for fattige skolesøgende, 2 stk. skrive- og regnetavler.« I Rødding noterer man så sent som i 1840: »...de slidte skolebøger udskiftet med 6 bibler og 4 læsebøger.«

I 1830'erne fandtes landsbyskoler, som ikke ejede en eneste læsebog, men i 1839 udkom *Peder Hjorts danske Børneven*, der fik indpas på de fleste skoler. Birchs *Bibelske Historie*, der var udkommet i 1788, og *Balles Lærebog* fra 1794 samt *Kingos Salmebog* var de væsentligste hjælpemidler i religionsundervisningen. Til de øvrige fag var der ingen lærebøger. Man måtte desuden købe bøger til fattige børn.⁶

Skolekommissionerne fandt det vanskeligt at skaffe penge til skolebyggeriet, fremgår det af de ustandselige udsættelser, men i 1840'erne var der igen penge, og man kunne blandt andet i Resen ved Skive bygge en skole så moderne, at folk kom langvejs fra for at se denne moderne bygning, der i dag stadig eksisterer på Furvej 5.

Nye fag, nye metoder

I 1820'erne pressede Danske Kancelli på for at nye fag kunne få indpas i skolerne. I religion og bibelhistorie, retskrivning, læsning, skrivning og regning fik eleverne karakterer, fremgår det f.eks. i Ørums skolekommissionsprotokol. Nu skulle der også være geografi, historie og gerne sang. Desuden købte man til skolegården gymnastikredskaber, som kunne stå ude i vind og vejr. Der var nøjagtige anvisninger fra centralt hold på gym-

nastikundervisningens indhold, skrevet i en meget militær tone med »ret og rør« og øvelser med trægevær osv. Derved blev drengene forberedt på den militærtjeneste, der ventede forude.

Den indbyrdes undervisningsmetode

Elevtallet voksede i perioden. Der skulle skaffes plads og undervisere til de mange børn. Kongen og kancelliet havde en løsning herpå, nemlig »den indbyrdes undervisningsmetode.«

Metoden, der først blev taget i anvendelse i Londons børnerige fattigkvarterer, var i brug over hele verden. Læreren med de dygtigste elever som medhjælpere kunne undervise et stort antal børn. Metoden var derfor økonomisk attraktiv.

Undervisningen var meget mekanisk. Den krævede centralt udarbejdede undervisningstabeller for næsten alle fag. De mindre elever fik indterpet remser af udvalgte ældre elever, som lærte dem et bestemt stof i hver sit hjørne af skolelokalet. Når læreren lod sin fløjte lyde, skiftede eleverne hen til næste tavle og så fremdeles. Metoden prægede tiden fra 1814 og flere årtier frem, men var fra begyndelsen omstridt. Den var alt for mekanisk og svær at anvende i små landsbyskoler med alle dens bestemmelser. Andet undervisningsmateriale blev der ikke råd til. Lærerne var skeptiske, fordi de ikke havde metodefrihed. De var således afskåret fra at undervise efter principper, som de fandt mere hensigtsmæssige. Det indså selv kongen til sidst, i 1850'erne.

I Salling og Fjends trak man metodens indførsel i langdrag. Man havde ikke råd til de dyre tabeller og manglede desuden lærere, der var oplært i brugen af metoden. Man anførte dog både i landsbyerne og i Skive pligtskyldigst, at metoden havde været brugt »nogle gange i vinterens løb« etc.⁴

Søby Skole, tegnet 27. maj 1876 af Lauritz Damgaard, tre år, før den blev erstattet af en ny skolebygning. Foran skolen ses gymnastikredskaber til bl.a. balanceøvelser (bom), højdespring og klatreøvelser. Til højre ses lærerens avlsbygninger, brændeskur m.m. Indtægten fra avlen på skoleloddet var en del af lærerlønnen.²

Mulkt og de ulovlige forsømmelser

Et særligt problem for skolekommissionerne var lige fra begyndelsen at håndtere de ulovlige skoleforsømmelser, da undervisningspligten var indført.

Problemet oplevedes i de første år efter 1814 som stort, men efterhånden blev det mindre, da både kommission og amtsskoledirektion fandt frem til en modus vivendi, så begge parter kunne leve med pjækkeriet. Sagen var, at bønderne ikke kunne undvære børnenes arbejdskraft derhjemme - især i foråret og i høstens tid. Her nogle få eksempler. I 1820 skriver præsten om forsømmelser i Lyby skole:

»Børn fandtes at have forsømt Skolen flere eller færre Dage i Maj Maaned, af hvad Aarsag man af deres Forældre eller Husbonde er blevet anmeldte for Skolekommissionen, dog finder den ingen Aarsag til at tro, at det var sket af Modvillighed, men at Bygsæden og Kreaturerne Vogtning paa Marken og i almindelighed trænge og fattige Omstændigheder var Aarsagen hertil. Mangel på Foder gør, at Kreaturerne må ud og vogtes af Børnene, hvorfor Kommissionen derfor nødig endnu ville skride til den ubehagelige Mulktering, men søge ved bedre offentlige og private Opmuntringer og Formaninger at virke til at Skolegangen herefter kunde blive ordentligere og stadig.«.

I året 1819 blev 7 børn i Ørum idømt mulkt for i alt 44 mark. En skippersøn fritoges for betaling af mulkt, da moderen ikke havde tjenestetyende og behøvede dren- gens hjælp. Næste halvår blev 15 tildelt mulkt for 167 mark.

I visse tilfælde er der dog ingen forståelse for ulovlige forsømmelser. I Durup-Tøndering klagede præsten til Det Højkongelige Danske Kancelie over »*det fordærvelige - for Moralen nedbrydende farlige Folk, kaldet Rak- kere eller Natmænd, der holder deres Børn fra Skolen, når de flakker om i Lediggang.*« Mulkt er det umuligt at få fra dem, selv med hjælp fra dommer Selmer i Skive.

Undervisningen var dog af andre årsager ikke altid for regelmæssig. I 1816 noterede man i Durup: »*P.G.a. Markarbejde i Høsten, Lagring af Vinterfoder, Reparati- on af Skolen og Lærerens Sygdom begyndte Skolen først 2. Oktober i stedet for 1. August!*«

I 1840'erne er der dog ikke mange problemer med ulovlige forsømmelser tilbage. »*Skolekommissionen fandt med fornøjelse, at ingen havde forsømt ulovligt,*« hedder det flere steder.

Skolegangen for de store børn blev tilpasset de fak- tiske forhold på bøndergårdene og blev mere regelmæs- sig.

Her er givet nogle indtryk af de problemer, de lokale skolekommissioner beskæftigede sig med mellem 1814 og 1850. Den lokale indflydelse på skolen var måske ikke stor under enevælden, men ovenstående giver et indtryk af, hvad der var praktisk muligt at gennemføre.

Til slut lidt om købstadens skole på grundlag af rådstuearkivets arkivalier og en snart hundredårig beret- ning set med lærerøjne.

Skive bys skoler 1814-50

I købstaden Skive havde der været drevet skole siden 1539. I 1739 blev Latinskolen nedlagt, og den sidste

elev overførtes til Viborg Latinskole. Rektor fortsatte som klokker og degn ved den danske skole, som benævntes »*Christendoms- samt Skrive- og Regnesko- le*«. Byens danske skolevæsen oprettedes efter fundats af 14/6 1740 med 2 lærere og ca. 100 elever. De to lære- re, der var tilknyttet skolen i 1814, havde følgende for- udsætninger: »*Den ene uddannet i handel, ej seminarist, den anden var en student.*« »*En 3. lærer vil ruinere byen,*« hed det. Han kom først i 1845, hvor befolknings- tallet i købstaden var steget fra 520 til over 1000. Kan- celliet havde ellers bebrejdet Skive smøleriet og truede til sidst med mulkt.

Provst Leth, der virkede i Skive i årene 1800-12, ville forbedre skolen, også gerne med egne midler. Han fik allerede i 1801 skolen delt i 2 klasser: »*Den første Klasse skal lære sine Elever at kende Bogstaverne, at stave, at læse rent og ret indenad, at læse udenad den bibelske Katekismus samt Bibelhistorie i Udtog, at læse Skrift, at kende og oplæse Tal. Efter en prøve kan de så overflyttes til Hovedskolen.*«

Til Skive Landsogn og Resen havde provst Leth også udarbejdet planer for øget skolegang og forbedringer af undervisningen. Finansieringen blev drøftet med repræsentanter for skatteudskrivningen, fremgår det af sagsakter.⁸

Borgerskolen i Skive havde i 1814 112 børn, hvoraf de 22 kom fra Landsognet. I 1845 var der 160 elever, som måtte deles om 2 lærere og 2 klasseværelser.

I den private betalingskole for bedrestillede folks børn var der i 1845 ca. 100 elever. De undervistes nu også i gymnastik, og pigerne i håndgerning. Drengene blev også undervist i vekseregning, bogholderi, ver- denshistorie, dog især i fædrelandshistorie, geografi, matematik og tegning. Pigerne fik kun halv så lang en skoledag.

Kong Frederik den 6. indskærpede i en resolution fra

Danske Kanceli 1825, at man får uddannet lærere, så man kan bruge den indbyrdes undervisningsmetode allerede fra 1. klasse. Resolutionen nævner også religionsundervisningen: »Børnene skal i religion forstå bønnernes hensigt og salmers indhold samt lære det fastsatte pensum i Luthers Katekismus og i læsebogen.«

Statsbankerotten betød, at det trak længe ud med gennemførelsen af skolereformen, og den kom tillige til at stå langt tilbage i forhold til det, loven tilsigtede.

I 1822 havde provst Bregendahl solgt sin grund og skolebygning med 3 skolestuer i Adelgade, mat. 2b, til skolevæsenet for 4000 rdl. sølv. Pengene lånte skolevæsenet af Viborg Amt.

Der havde således været drevet skole i Skive i lejede lokaler i Adelgade siden 1814. Inventaret var beskedent, fremgår det af en oversigt fra 1820, der også opregner de få skolebøger i skabene.

Kongebesøg

I 1823 var den indbyrdes undervisning med held indført i Skive og præsenteredes for Frederik den 6. under hans besøg i byen i 1824, 1826 og 1828. Ved det sidste besøg vist desuden gymnastik for majestæten. Den kongelige interesse for skolelovens praktisering i landet blev fulgt op af efterfølgeren, Christian den 8, som besøgte skolerne i Håsum og Daugbjerg i begyndelsen af 1840'erne.^{8 og 9}

Afslutning

»Selvom vi er fattige, behøver vi ikke at være dumme,« skal kongen bag Almueskoleloven af 1814 have sagt. Lovens intentioner blev gennemført også her i vort lokalområde, om end det gik langsomt. Der blev ellers

arbejdet flittigt på sagen, får man indtryk af, når man læser de bevarede skolekommissionsprotokoller.

Der var tale om central styring, men her forud for demokratiets indførelse fik man mulighed for at afprøve lokal indflydelse i skolekommissioner og i fattigkommissioner i årene, før sognerådene tog over.

Arbejdet med at forbedre folkeskolen i Danmark fortsatte i 1800-tallets sidste del med indførelsen af forskoler, hvor lærerinder kom til. Med mellem- og realskoler styrkedes fagligheden efter århundredskiftet, og det samme skete ved centraliseringen af landsbyskolerne i 1950'erne.

Noter

1. (Se Wikipediaopslag om de enkelte lokaliteters seminariehistorie). I Reglement af 10.2. 1818 for samtlige skolelærerseminarier i Danmark.
- Asbjørn Romvig Thomsen:« Lykkens smedje« Landbohistorisk Selskab udg. 2011, side 54.
- Figur 10 Landsognes befolkningsvækst 1750-1880.
2. Skive Kommunes historie bind 1, s. 174 v/ Niels Mortensen.
3. Se »Dansk Skolehistorie« bind 2, v. Christian Lassen, Erik Nørr og Pernille Sonne, s. 61-65
4. Skolekommissionsprotokoller fra Håsum-Ramsing, Jebjerg-Lyby, Grønning, Rødding-Krejbjerg, Durup-Tøndering, Grinderslev, Ørslevkloster-Ørum og Skive Landsogn syd for købstaden, samt Resen. Søges under - sognenes afleveringer af arkivalier på LAN og lokalarkiver.
5. Skoleprotokoller med elev- og forældrenavne, karakterer, forsømmelser og anmærkninger. F.eks. fra Skive søndre Landsogns skoleprotokol 1820-24.
6. Folkeskolen i Salling og Fjends omkring 1814. Kilde: Ejnar Poulsen: Viborg Amts Degne-og Skolehistorie. Forfatterens forlag 1957, side 15-275. Hvert sogns skolehistorie indtil ca. 1950.
7. Ejnar Poulsen: De første 25 år. s. 9.
8. Mappe på Landsarkivet indleveret af Skive Rådstue, Skolekommissionen: Dokumenter 1715-1850 henhørende til Skive og Resen sogne, D-027.
9. Bogen om Skive, Charles Thisen 1926, Skive Skolevæsen, s. 203 ff.

Historisk Samfund for Skive og Omegn 2013-14

Af Poul Tolstrup, formand for Samfundet

Formandsberetning

Sidste år kunne vi berette, at flere af vore bestyrelsesmedlemmer sad i Fonden til »Gl. Skivehus' bevarelse«, der arbejdede med at skaffe fondsmidler til istandsættelse af Gl. Skivehus' to bygninger fra 17- og 18-hundredtallet. Der er nu sket det, at Skive Kommune har købt de to bevaringsværdige bygninger og er gået i gang med at udbedre bygningsskallen, så der ikke sker yderligere skader indvendig.

Grunden, som bygningerne står på, er udparcelleret fra hotellet, men man har ikke i øjeblikket bestemt sig for en anvendelse af de to bygninger, hvorfor en indvendig renovering begrænser sig til nødtørftig vedligeholdelse.

Alt dette blev oplyst på et arrangement tilrettelagt af

Skive Museums venneforening i august. Vi håber, at de to bygninger kan indgå i den såkaldte å-plan for anlæg langs Karup Å i Skive by, en plan som byrådet har afsat midler til i år. En beslutning om anvendelse af bygningerne venter vi spændt på.

Vor forening har ikke afholdt nogen historisk vandring i år. Museumsforeningen har til vor glæde gennemført flere velbesøgte ture i så henseende, hvorfor vi atter nøjes med at koncentrere os om udgivelsen af »Skivebogen«.

I 25 år har byarkivar Niels Mortensen med stor dygtighed redigeret »Skivebogen«. Han har et enestående stort kendskab til og en omfattende viden om Skives historie, og han har hjulpet artikelforfatterne med form

Interiør i klubhuset på Havnevej.

og indhold, så »Skivebogen« er blevet til glæde for vore mange læsere. Nu vil Niels Mortensen gerne aflastes for arbejdet, og hans medredaktør gennem alle årene, Rud Kjems, har indvilget i at videreføre arbejdet som eneredaktør. Heldigvis kan vi også fremover trække på Niels Mortensens store lokalhistoriske kendskab. Forhåbentlig kan aflastningen også føre til flere artikler fra den afgående redaktør. Vi takker Niels Mortensen for 25 års dygtigt arbejde og ser fremtiden i møde med stor tillid, hvor Rud Kjems får roret.

Generalforsamling i »Det røde Klubhus«

Opmuntret af det pæne besøgstal fra sidste år holder vi igen generalforsamling i byens flotte klubhus tirsdag den 25. november. Da er »Skivebogen 2014« netop færdigtrykt, så de fremmødte kan afhente deres eksemplar af bogen ved den lejlighed.

Dagsordenen vil bestå af beretning fra formand og kasserer. Der er valg af bestyrelsesmedlemmer og revisorer, regnskabsaflæggelse og eventuelt. Vi synger Jeppe Aakjærs »Historiens sang«, og nogle af forfatteren til artikler i den nye »Skivebog 2014« vil fortælle om deres artikler.

Valg til bestyrelse

Bestyrelsen foreslår genvalg af Bodil Hansen, Per Mouritsen og Poul Tolstrup og nyvalg til ingeniør Ivan Thorgaard, Balling. Som revisorer foreslår vi genvalg af Oda Thomsen, Kjeldbjerg, og Henning Nielsen, Skive.

Årets lokalhistoriske udgivelser

Merete Just: *Tyskernes Piger*. Forlaget Just, 2014.

Rud Kjems: *Socialdemokraten Hjalmar Kjems. Danmarks første folkevalgte borgmester*. Muserum, 2014.

Leif Kristiansen: *Verdenskrigen ved Sallingsund*. Morsø Folkeblads Forlag, 2014.

Skiveegnens Jul udkommer ikke i år.

Hjalmar Kjems-biografen blev præsenteret ved en velbesøgt reception i foråret 2014, i byrådssalen i det gamle rådhus. Her causerede tidligere minister, Bjørn Westh, over Socialdemokratiets politiske rolle i de første årtier af 1900-tallet og kommenterede dele af biografien. Bogen er udgivet af Muserum i samarbejde med Historisk Samfund, der har støttet udgivelsen med 25.000 kr.

Indhold

Svend Jørgensen: Flyndersø Møllegård.....	5
Rud Kjems: SIK-revyerne - med mer'	27
Merete Just: »Hvis du rejser dig, slår jeg dig ihjel!« Overfaldet, der ryster Salling i sommeren 1941	48
Helge Stavnsbjerg: Værgeråd i Skive købstad Hvorledes behandlede »forbryderiske og forsømte børn« i perioden 1905-1914?	58
Turi Thomsen: Fur kirketårn - hvis murværk kunne tale	80
Poul Tolstrup: 1814-skolelovens indførelse i Salling og Fjends	97
Poul Tolstrup: Historisk Samfund for Skive og Omegn 2013-2014	106

